

BIJELA KNJIGA

Investiciona klima u Crnoj Gori **2022**

MFIC Montenegrin Foreign
Investors Council

SADRŽAJ:

1.		
PREDGOVOR		6
Tamas Kamarasi, Predsjednik Savjeta stranih investitora		6
2.		
REZIME		9
3.		
UVOD		13
Savjet stranih investitora u Crnoj Gori		13
Organi Savjeta		13
Komunikacija sa Vladom i javnim sektorom		14
Plan rada za 2023. godinu		16
Događaji i aktivnosti tokom prethodnih godinu dana		22
4.		
INDEKSI SAVJETA		
O POSLOVNOM OKRUŽENJU ZA 2020. GODINU		30
Dvanaesta godina indeksa Savjeta		30
Ocjenjivanje privrednih sektora		32
Pojedinačne kategorije od značaja		33
Dodatne pojedinačne kategorije/oblasti za ocjenjivanje		35
5.		
CRNA GORA – PREGLED		39
Proces evropskih integracija		41
Evropska komisija: Izvještaj za Crnu Goru 2022		42
Izvještaj o tranziciji 2022-2023 (EBRD)		44
Svjetska banka: redovni ekonomski izvještaj za zapadni Balkan		44
Indeks percepcije korupcije (Transparency International)		47
Indeks ekonomskih sloboda – Fraser institut		47
Izvještaj o ekonomskim slobodama Heritidž fondacije		48
Izvještaj o globalnoj konkurentnosti (svjetski ekonomski forum)		49

Agencije za kreditni rizik	49
Važni događaji u 2021. godini	51
Zaključna razmatranja	52

6. EVALUACIJA REGULATORNOG OKRUŽENJA U CRNOJ GORI

55

Regulatorni okvir i komiteti Savjeta	55
Informaciono-komunikacione tehnologije (ICT)	55
Zakon o elektronskim komunikacijama	56
Kinematografska taksa	58
Zakon o autorskom i srodnim pravima	60
Preporuke za nacrt novog zakona o planiranju prostora i izgradnji objekata	61
Izmjene Zakona o putevima	62
Elektronsko poslovanje – zaokruživanje regulativnog okvira	62
Radno zakonodavstvo	63
Zakon o radu	63
Zakon o štrajku	67
Bankarski sektor	68
Zakon o zaštiti potrošača korisnika finansijskih usluga	69
Ključna regulativa po mišljenju članova Savjeta	71
Zakon o radu	71
Zakon o ličnoj karti	72
Zakon o unutrašnjoj trgovini	73
Ostale barijere	73
Status implementacije preporuka iz Bijele knjige 2021	77

7. PRIORITETI ZA 2022. GODINU.

101

8. ANEKS - Članovi Savjeta

105

PREDGOVOR

TAMÁS KAMARASI
Predsjednik Savjeta stranih investitora
Crne Gore

Poštovani/a,

Pred Vama je dvanaesto izdanje „Bijele knjige – Investiciona klima u Crnoj Gori za 2022. godinu“ u kojoj su naši članovi predstavili opažanja u vezi sa poslovnim okruženjem.

Od samih početaka, „Bijela knjiga“ ima za cilj da unaprijedi poslovni ambijent i osigura sve nužne predulove za privlačenje i što kvalitetnije poslovanje stranih investitora. Jedan od naših prioriteta je da kroz „Bijelu knjigu“ ponudimo najvažnije smjernice koje će donosiocima odluka pomoći da kreiraju prakse i mehanizme koji olakšavaju poslovanje, osnažuju privredu i podstiču kreiranje održivih poslovnih modela. Dakle, vrijednost „Bijele knjige“ je u tome što na jednom mjestu pruža presjek najvažnijih iskustava stranih investitora i preporuke međunarodnih izvještaja, kao i poželjnih praksi.

U ovom izdanju Bijele knjige prikazano je iskustvo članova Savjeta u prethodnoj godini sa pripadajućim poređenjima, kako bismo lakše mogli pratiti trendove i promjene u okviru poslovne zajednice.

Indeks lakoće poslovanja za 2022. godinu iznosi 6.7 i u odnosu na prethodnu godinu niži je za 0.3 poena. Pad indeksa lakoće poslovanja rezultat je barijera koje su strani investitori prepoznali, prije svega nestabilnosti i nepredvidljivosti poslovnog ambijenta. Pandemijska godina dodatno je pokazala je sve slabosti ekonomije i neophodnost sistemskih reformi na koje smo kao organizacija u kontinuitetu ukazivali. Promjene u skladu sa međunarodnim standardima i iskrena posvećenost u njihovoj realizaciji od strane donosioca odluka, mora biti apsolutni prioritet svakog daljeg djelovanja.

Očekujemo da će stabilizacija političkih prilika dovesti do bliže i intenzivnije komunikacije i saradnje sa Vladom i javnom upravom, čime se stvaraju preduслови za učinkovito adresiranje i rješavanje već pomenutih izazova. Vjerujemo da će ovakav vid saradnje dodatno osnažiti i ubzrati reformske procese u Crnoj Gori na putu ka punopravnom članstvu u Evropskoj uniji.

U vremenu pred nama, nastavićemo da aktivno doprinosimo izradi najvažnijih ekonomsko-strateških dokumenta i predloženih zakonskih rješenja u cilju ispunjenja misije Savjeta – postizanje boljih uslova za poslovanje i razvoj privrede.

Na kraju, želim iskazati iskreno uvjerenje da će ovo izdanje „Bijele knjige“ poslužiti kao osnov za sprovođenje određenih reformi koje su od generalnog značaja ne samo za strane investitore i crnogorsku privredu, već i za društvo u cjelosti.

REZIME

Dvanaestu godinu za redom objavljujemo godišnje izdanje **Bijele knjige: Investiciona klima u Crnoj Gori 2022.** Po ustaljenoj proceduri, dokument daje pregled rezultata odgovora na standardizovani upitnik o lakoći poslovanja u Crnoj Gori, pokazuje trend kretanja unapređenja poslovne klime, ali i prepoznaje i izdvaja najvažnije propise, procedure, izazove za razvoj poslovanja. Odgovore na upitnik daju strani investitori u Crnoj Gori, članovi Savjeta stranih investitora, a na osnovu ličnog iskustva i percepcije. Imajući u vidu „covid period“ koji je za nama, ali i intezivne promjene na političkoj sceni, analiza 2022. godine nam pokazuje, iz ugla stranih investitora, kako se crnogorska ekonomija nosi sa ovim izazovima.

Analizirajući odgovore članstva Savjeta na upitnik, izračunali smo **MFIC indeks za 2022. godinu koji iznosi 6.7 i u odnosu na godinu prije predstavlja pad od 0.3** (na skali od 1 do 10, pri čemu 1 predstavlja najlošiju ocjenu, a 10 najbolju). Rezultat indeksa za 2022. godinu govori da optimizam i visoka, tj najvisočija ocjena za 2021. godinu nije opravdana tokom ove godine i strani investitori su vrlo brzo nižim ocjenama ukazali na probleme, nestabilnost i nepredvidivost poslovnog ambijenta. Poslije rekordnog godišnjeg rasta koji se desio između 2020. i 2021. godine, sada imamo skoro rekordni pad indeksa (veći je bio jedino 2019-2020. godine, za vrijeme „covid godine“).

Posmatrajući godine iza nas, u periodu 2015.-2019. godine, indeks pokazuje da je ukupan poslovni ambijent stabilan i da se postepeno unapređuje, sa 2019. godinom kada imamo jasan signal da strani investitori smatraju da je godinu obilježilo značajnije, konkretnije unapređenje u odnosu na prethodne godine. Ipak, 2020. godina pokazuje sve slabosti ekonomije i neophodnost sistemskih reformi, pa je to i pretočeno u MFIC indeks za tu godinu

koji je iznosio 6.4. S druge strane, rast indeksa za 2021. godinu govori da u malim ekonomijama percepcija oporavka može brzo da se detektuje, a to je i uticalo na rast indeksa za tu godinu.

Ipak, indeks za 2022. godinu upozorava na osjetljivost ekonomske situacije u Crnoj Gori i po ko zna koji put ukazuje da bez dugoročnih strateških reformi, a koje su u skladu sa međunarodnim standardima, stabilnost poslovnog ambijenta, a time i MFIC indeksa, nije moguće ostvariti. Uz potpuno razmijevanje da važne reforme se najčešće ne mogu uspješno realizovati „preko noći“, Savjet ukazuje na zabrinjavajuće sporu implementaciju strateških ciljeva koji često budu dugo u „statusu quo“, ne uzimajući u obzir inpute raznih zainteresovanih strana da je tempo neadekvatan i da negativno utiče na poslovanje.

Članovi Savjeta ocijenili su, kao i svake godine, pojedinačne sektore:

- ▼ I pored ovogodišnjeg pada od čak 0.5, **sektor telekomunikacija i ICT** i dalje ima najveći pojedinačni indeks u odnosu na ostale iz ove kategorije i on iznosi 7.2.
- ▼ **članovi koji predstavljaju telekomunikacije i ICT sektor u Savjetu** dali su ocjenu 6.8 za sektor u kojem posluju, što je pad od 0.6 i povratak na nivo 2017. godine i ranije.
- ▼ **Sektor bankarstva/finansija** sa ocjenom od 6.3 je na nivou iz 2013. godine i najniža je u posljednjih 7 godina.
- ▼ **Članovi koji zastupaju bankarski sektor u Savjetu (banke)** dali su za 2022. godinu svom sektoru ocjenu 6.2, što je pad od 0.8.
- ▼ **Kada bankarskom sektoru dodamo ocjene osiguravajućih društava**, koja su dio finansijskog sektora, dobijamo ocjenu 6.9, koja je na nivou od 2020 godine i pred-

stavlja pad od 0.8 u odnosu na godinu ranije.

▼ Ocjena za **sektor turizma** je povećana za 0.2 i iznosi 7.1, a što je na nivou od 2017. godine i najveća je u posljednjih 7. godina.

▼ **Članovi koji predstavljaju sektor turizma u Savjetu** dali su svom sektoru ocjenu 7.3, što je rast od 0.5, i predstavlja veoma visoku ocjenu.

▼ Rast iz 2021. godine za **sektor proizvodnje i energije** i ocjena 5.9 je nastavljen i ove godine pa je ocjena za 2022. godinu 6.2 (uvećanje od 0.3, ujedno i najveće pojedinačno uvećanje indeksa za ovu godinu).

▼ **Sektor trgovine/maloprodaje**, ocjena za 2022. godinu bilježi pad od 0.4, iznosi 7.0 i veća je od svih ocjena koje su bilježene u periodu od 2016. do 2020. godine.

▼ Ovogodišnja ocjena za **sektor transporta/logistike** pokazuje pad od 0.3 i iznosi 6.6 i na nivou je iz 2019. godine.

U okviru drugog seta pitanja, članovi Savjeta su analizirali u kojoj mjeri navedene kategorije utiču pozitivno ili negativno na njihovo poslovanje:

▼ posebno zabrinjavaju rezultati ocjenjivanja **vladavine prava** jer je ocjena za 2022. godinu zabilježila minimalan rast od 0.1 i iznosi svega 5.0.

▼ **Oporezivanje** ima pad od 0.4 za 2022. godinu i ocjenu 5.6. Ova ocjena je rekordno niska.

▼ **Tržište rada i zapošljavanje** bilježi smanjenje ocjene za 0.2, tj. sada je ocjena 5.7 (na nivou 2019. godine)

▼ **Razvoj nekretnina** pokazuje nastavak pada od rekordne 2019. godine, pa ocjena iznosi 5.8, što je za 0.3 niže od prethodne godine.

▼ **Korporativno upravljanje** je na nivou od 6.2, što je za 0.3 više od prethodne godine.

U cilju što detaljnije analize poslovnog okruženja, od 2016. godine uveden je i treći set pitanja i to za šest sljedećih kategorija:

1. Digitalizacija javnog sektora ima najnižu ocjenu od svih kategorija u ovom istraživanju i ona, nakon pada od 0.3 u odnosu na prošlu godinu, iznosi 4.8.

2. Nakon ocjene za digitalizaciju i vladavinu prava, najviše zabrinjava ocjena za sivo tržište i inspekcije, koja i pored rasta od 0.2 ima ocjenu 5.1 i predstavlja jednu od tri rekordne niske godine od kada se radi istraživanje.

3. Regulatoriva koja se odnosi na javno-privatno partnerstvo bilježi manji pad i ocjenu od 5.6.

4. Javne nabavke, nakon rekordno visoke ocjene iz 2021. godine, takođe bilježe pad od 0.2 i sada je ocjena 5.7.

5. Ljudski kapital, sa ocjenom 6.3 predstavlja rast od značajnih 0.6.

6. Propisi o zaštiti ličnih podataka stagniraju posljednje tri godine i sada imaju ocjenu od 6.0.

Kao zaključak dijela koji se odnosi na analizirane kategorije može se istaći da imamo kontinuirano niske ocjene (maksimalna 6.3), u najboljem slučaju imamo stagnaciju niskih ocjena bez održavanja više ocjene ako se one rijetko i dese. Savjet će i u narednom periodu kroz konkretne prijedloge podržati razvoj i reformski proces u ovim oblastima. Članovi Savjeta su spremni da se uključe i pomognu donosiocima odluka da se dođe do boljih rezultata, a u cilju podizanja konkurentnosti poslovnog ambijenta zemlje.

Da bismo bolje predstavili ukupno poslovno okruženje u Crnoj Gori i sagledali ga sa više strana, u dijelu „**Crna Gora – pregled**“ predstavljamo zaključke iz važnih međunarodnih izvještaja. Generalno posmatrano u međunarodnim okvirima Crna Gora je po ekonomskim ocjenama zabilježila pad u 3 najznačajnija međunarodna izvještaja. Do momenta publikovanja ovog izdanja Bijeke knjige Indeks globalne konkurentnosti Svjetskog ekonomskog foruma za 2021-2022. godinu nije objavljen. Donosioce odluka bi suštinski trebale ocjene međunarodnih izvještaja usmjeriti na efikasniju implementaciju reformi i intenzivniju primjenu inovativnih rješenja. Navedeno posebno u regionalnom rangu uvažavajući da su sve zemlje jednako naklonjene privlačenju investicija i kreiranju boljih uslova za biznis. Stoga, Crna Gora bi morala uložiti nove napore ne samo u očuvanju postojećih pozicija nego i napredovanju bržim tempom od drugih.

U tom dijelu važne su sljedeće preporuke:

▼ efikasnija implementacija reformi i dalji koraci na unapređenju poreskih procedura (plaćanje prireza porezu na dohodak je posebna procedura, koja se sprovodi 12 puta godišnje);

▼ značajna modernizacija rada katastarskih i notarskih službi, posebno u dijelu poštovanja rokova u postupcima, smanjenja troškova, ali i uvođenja savremenih elektronskih sistema koji bi umnogome skratili postupke registracije;

▼ kreiranje osnova za dalja infrastrukturna ulaganja, kako u dijelu saobraćajne infrastrukture, tako i komunalne, ali i primjena politike intenzivnih mjera za dalja ulaganja u ključnim sektorima turizma i poljoprivredne proizvodnje;

▼ nastaviti sa mjerama rasta slobode i fleksibilnosti na tržištu rada, unapređenja politike obrazovanja i zdravstva sa kreiranjem osnova za investiciona ulaganja;

▼ nastaviti sa politikom unapređenja rada administracije i podizanja efikasnosti na svim nivoima, posebno u dijelu veće konzistentnosti u implementaciji politika na lokalnom i državnom nivou;

▼ dalji razvoj crnogorske ekonomije i društva kroz digitalizaciju kao razvojnu i transformacionu politiku;

▼ kreirati osnove za dalju politiku javnih finansija sa posebnim osvrtom na nove investicione aktivnosti koje mogu doprinijeti stabilizaciji javnih finansija sa smanjenjem deficita i održavanja javnog duga.

„Ocjena regulatornog okruženja u Crnoj Gori“ je posebno važan dio aktivnosti Savjeta, pa se zaključci iz godine u godinu iznose i kroz Bijelu knjigu. Stav koji investitori i dalje potenciraju je da pored efikasnog zakonodavstva koje je usklađeno sa modernom praksom i koje je usvojeno uz konstruktivno učešće bitnih aktera, „regulatorni okvir“ predstavlja implementaciju, izvršenje i

sudsku praksu kao najvažnije elemente i preduslove povoljnog okruženja za strane investitore u Crnoj Gori.

U dijelu „Regulatorni okvir i komiteti Savjeta“ predstavljen je rad aktivnih komiteta Savjeta: ICT (osnovan 2014. godine), Komitet za finansije osnovan 2022. godine i zamijenio Bankarski komitet (osnovan 2017. godine) i Komitet za osiguranje (osnovan 2019. godine) i Komitet za regulatornu politiku (osnovan u novembru 2019. godine). Predstavnici ovih sektora su našli svoj interes da se u okviru ovog Savjeta grupišu i stvore zajedničku platformu za međusobnu komunikaciju, kao i komunikaciju sa donosiocima odluka. Posebno je analizirano ključno zakonodavstvo koje je važno za poslovno okruženje: Zakon o elektronskim komunikacijama, Zakon o kinematografiji, Zakon o autorskom i srodnim pravima, Zakon o planiranju prostora i izgradnji objekata, Zakon o putevima, Zakon o ovjeri potpisa, rukopisa i prepisa, Zakon o arhivskoj djelatnosti, Zakon o radu, Zakon o štrajku, Zakon o zaštiti potrošača korisnika finansijskih usluga, Zakon o ličnoj karti, Zakon o unutrašnjoj trgovini.

Kako je važan dio procesa rada Savjeta, ali i same izrade Bijele knjige, praćenje realizacije preporuka koje su prepoznate kao prioritete, u dijelu „Status implementacije prihvaćenih preporuka iz Bijele knjige 2021“ nalaze se odgovori resornih institucija na preporuke članova Savjeta, prije svega u dijelu izmjene odgovarajuće regulative iz Bijele knjige 2021.

ČLANOVI SAVJETA:

UVOD

SAVJET STRANIH INVESTITORA U CRNOJ GORI

Savjet stranih investitora u Crnoj Gori osnovan je kao nevladina i neprofitna organizacija 2009. godine sa ciljem da:

- ▼ unaprijedi investicionu klimu i pomogne razvoj biznisa u Crnoj Gori;
- ▼ zastupa i izražava stavove svojih članova radi promocije zajedničkih interesa i stimulisanja direktnih stranih investicija;
- ▼ promoviše komunikaciju, saradnju i tekući dijalog između Savjeta i zvaničnih organa u Crnoj Gori;
- ▼ saraduje sa zvaničnim organima u Crnoj Gori u cilju prevazilaženja mogućih problema i prepreka sa kojima se strani investitori mogu sresti, kao i eventualnih problema u ekonomskim odnosima sa drugim zemljama;
- ▼ promoviše interese međunarodne poslovne zajednice u Crnoj Gori i informiše svoje članove i druge zainteresovane strane o mogućnostima u pogledu investicione klime u Crnoj Gori;
- ▼ se poveže sa drugim stranim organizacijama investitora u regionu Jugoistočne Evrope u cilju:
 - dijeljenja dobiti i iskustava najbolje svjetske prakse;
 - proučavanja konkretnih alata u cilju olakšavanja regionalnog poslovanja.

Sa pet članova osnivača (Crnogorski Telekom A.D., NLB Montenegro Banka A.D., Montenegro Stars Hotel Group d.o.o., KAP A.D. i Daido Metal A.D.), baza članova Savjeta se stalno širila i danas Savjet ima 47 člana koji predstavljaju okvirno 30% državnog BDP-a. Savjet okuplja predstavnike različitih privrednih grana

– bankarstvo i finansijske usluge, telekomunikacije, metalurgija i rudarstvo, energetika, turizam i ugostiteljstvo, sektor potrošačke robe, proizvodnje, informaciono-komunikacionih tehnologija, prevoza, revizije i drugih.

ORGANI SAVJETA

Organi Savjeta su Skupština, Odbor direktora i predsjednik. Kako bi Savjet bio proaktivniji i produktivniji i kako bi se unaprijedila organizaciona struktura, u decembru 2016. godine imenovan je izvršni direktor, sa punim radnom vremenom. Skupština Savjeta zasijeda jednom do dva puta godišnje, a sastanci Odbora direktora održavaju se kontinuirano tokom cijele godine.

Predsjednik i članovi Odbora direktora biraju se na godinu dana i to na godišnjoj Skupštini gdje glasaju svi prisutni članovi:

DECEMBAR 2021 – DECEMBAR 2022:

- g. Christoph Schoen (Addiko banka) predsjednik,
- g. Tamas Kamarasi (Crnogorska komercijalna banka),
- gđa Nela Vitić (Ocean Montenegro),
- g. Martin Leberle (NLB banka) i
- g. Branko Mitrović (Telenor Montenegro).

DECEMBAR 2022 – DECEMBAR 2023:

- g. Tamas Kamarasi (Crnogorska komercijalna banka) predsjednik,
- g. Martin Leberle (NLB banka),
- g. Branko Mitrović (One Crna Gora),
- g. David Margason (Porto Montenegro) i
- g. Vassilis Panagopoulos (Jugopetrol).

U skladu sa Statutom, Odbor direktora je osnovao specijalizovane komitete u sklopu Savjeta:

▼ **KOMITET ZA TELEKOMUNIKACIJE**
(osnovan 2014. god)

▼ **KOMITET ZA FINANSIJE**
(osnovan 2022. god)

▼ **KOMITET ZA REGULATORNU POLITIKU**
(osnovan 2019. god)

Ova vrsta mehanizma je prepoznata kao odgovarajuća da se izlože sve barijere sa kojima se investitori suočavaju u poslovanju u pomenutim sektorima i da se predlože moguća rješenja relevantnim organima. G. Ivan Bojanović u ime Sage CG predsjedava Komitetom za ICT, a g. Martin Leberle u ime NLB banke predsjedava Komitetom za finansije. Komitetom za osiguranje predsjedava gđa Nela Belević u ime Uniqa osiguranja, dok Komitetom za regulatornu politiku predsjedava gđa Ljudmila Popović Kavaja u ime Telenora.

Otvorena je mogućnost osnivanja novih komiteta prema privrednim granama, a ona zavisi isključivo od interesovanja članova.

KOMUNIKACIJA SA VLADOM I JAVNIM SEKTOROM

Od osnivanja Savjeta, komunikacija sa Vladom i javnim sektorom ostaje jedan od ključnih zadataka i zato je neophodno pronaći prave mehanizme, kanale komunikacije i učestvovati u dijalogu na raznim nivoima, što je, po mišljenju Savjeta, korisno za obje strane. Jedna od glavnih misija Savjeta jeste da bude konstruktivan i pouzdan partner javnoj administraciji, da pokuša da razumije složenost i trajanje procesa koje država obavlja.

Jedan od najvažnijih kanala komunikacije jeste Savjet za konkurentnost, koji je zamijenio prethodni Savjet za eliminisanje biznis barijera i Savjet za unapređenje poslovnog ambijenta, regulatornih i strukturnih reformi kojim je od osnivanja 2009. godine predsjedavao predsjednik Vlade, a čiji je član Savjet stranih investitora u Crnoj Gori od osnivanja.

Savjet za konkurentnost osnovan je 1. juna 2017. godine na osnovu Odluke o obrazovanju Savjeta za konkurent-

nost. U februaru 2021. Vlada Crne Gore je ponovo potvrdila postojanje Savjeta, usvajanjem nove Odluke o obrazovanju Savjeta za konkurentnost, kojom je propisano da je predsjednik Savjeta ministar ekonomskog razvoja.

Realizacija Plana rada Savjeta za konkurentnost za 2022. godinu

Plan rada Savjeta predstavlja okvirni dokument koji prvenstveno prepoznaje ključne teme za razmatranje po kvartalu, dok su članovi Savjeta prije svake sjednice pozvani da kandiduju dodatne materijale za koje smatraju da su važni da se nađu na agendi Savjeta. Plan rada Savjeta za 2022. godinu usvojen je na sjednici Savjeta, koja je održana u januaru 2022. godine.

Procenat realizacije Plana rada za 2022. godinu iznosi 85%. Savjet je održao 4 tematske sjednice, kako je planirano Planom rada Savjeta. U nastavku slijedi popis aktivnosti koje su bile planirane za realizaciju u 2022. godini sa statusom realizacije. Nije realizovano ukupno 3 materijala (15%), koja su odložena i predviđena Planom rada Savjeta za sljedeću godinu, čemu je u najvećem dijelu doprinio hakerski napad na vladinu infrastrukturu koji je usporio planirane procese.

Savjet stranih investitora dostavio je nekoliko dokumenata na razmatranje za sjednice Savjeta za konkurentnost u toku 2022. godine:

▼ **Prezentaciju rezultata istraživanja Bijela knjiga: Investiciona klima u Crnoj Gori, 2021. godina;**

▼ **Izjašnjenja resornih institucija na preporuke iz Bijele knjige: Investiciona klima u Crnoj Gori, 2021. godina;**

▼ **Kvartalne izvještaje o progresu rada Radne grupe za eliminisanje barijera za razvoj elektronskih servisa u privatnom sektoru.**

Od osam radnih grupa koje su formirane pod platformom Savjeta za konkurentnost, SSICG uzeo je učesće u tri:

▼ **Radnoj grupi za eliminisanje barijera za razvoj elektronskih servisa u privatnom sektoru (SSICG koordinator);**

▼ **Radnoj grupi za praćenje reforme procesa registracije privrednih subjekata i**

▼ **Radnoj grupi za turizam.**

ČLANOVI ODBORA 2022-2023

TAMAS KAMARASI

predsjednik Savjeta i predsjednik Odbora direktora, glavni izvršni direktor Crnogorske Komercijalne Banke AD Podgorica, članice OTP Grupe

MARTIN LEBERLE

glavni izvršni direktor NLB banke, predsjednik Upravnog odbora i član Odbora direktora

BRANKO MITROVIĆ

generalni direktor One Crna Gora

DAVID MARGASON

generalni direktor Porto Montenegro – Adriatic Marinas d.o.o.

VASSILIS PANAGOPOULOS

glavni izvršni direktor Jugopetrol AD

IVAN BOJANOVIĆ

glavni izvršni direktor SAGA CG, predsjednik Komiteta za informaciono-komunikacione tehnologije

NELA BELEVIĆ

glavna izvršna direktorka UNIQA osiguranja, predsjednica Komiteta za osiguranje

LJUDMILA POPOVIĆ KAVAJA

(One Crna Gora), predsjednica Komiteta za regulatornu politiku

IVAN RADULOVIĆ

izvršni direktor Savjeta stranih investitora

PLAN RADA ZA 2023. GODINU

Na 18. sjednici Savjeta koja je održana 23. novembra 2022. godine Savjet za konkurentnost je usvojio Plan rada za 2023. godinu. U toku godine, planirano je održavanje 4 sjednice, a glavne teme po kvartalima su:

1. Unapređenje konkurentnosti

- ▼ Planirane izmjene regulative koja ima uticaj na poslovni ambijent

- ▼ Predlozi privrednih udruženja

2. Siva ekonomija

- ▼ Akcioni plan za suzbijanje sive ekonomije i aktivnosti RG

3. Ekonomsko osnaživanje žena

- ▼ Status realizacije Akcionog plana Strategije za razvoj ženskog preduzetništva

- ▼ Aktivnosti na implementaciji rodno odgovornog budžetiranja

- ▼ Inicijativa za obračunavanje rodnog jaza u platama

4. Ključne barijere u poslovanju i predlozi za eliminisanje.

Prezentacija rezultata istraživanja Bijela knjiga: Investiciona klima u Crnoj Gori za 2022. godinu će biti razmatrana na Savjetu za konkurentnost kao redovna, godišnja aktivnost.

Prezentacija rezultata istraživanja Bijele knjige: Investiciona klima u Crnoj Gori 2021

Jedanaestim izdanjem Bijele knjige Savjet stranih investitora Crne Gore (SSICG) ističe da je 2021. godina pokazala sve slabosti ekonomije, što se ogleda i u padu sveukupnog Indeksa lakoće poslovanja.

Sveukupni Indeks za 2021. godinu iznosi 7, na skali od 1 do 10 (1 predstavlja najslabiji rezultat). Rezultat za 2021. godinu pokazuje značajan rast u odnosu na 2020. godinu, kada je iznosio 6.4. Pored toga, posmatrani indeks je za 0.1 procentni poen veći i od indeksa za 2019. godinu koja se smatrala, po više segmenata, kao rekordna. Rast indeksa za 0.6 je najveći godišnji rast do sada i predstavlja optimističnu percepciju stranih investitora koja dolazi nakon 2020. godine koja se izrazito negativno odrazila na ekonomiju zemlje. Ovakav rast indeksa govori i da u malim ekonomijama percepcija oporavka može brzo da se detektuje i da u slučaju Crne Gore sektori kao što su turizam, telekomunikacije-ICT i

trgovina su najviše izvijestili o pozitivnim pomacima, a time i značajnije uticali na rast.

U potpunosti suprotno od godine ranije, u 2021. godini je zabilježen rast pojedinačnih indeksa u svim sektorima: telekomunikacije i ICT, bankarstvo/finansije, turizam, proizvodnja/energetika, trgovina/maloprodaja i transport/logistika, što je svakako i razumljivo imajući u vidu veliki ukupni rast MFIC indeksa. U odnosu na 2020. godinu, kod pojedinačnih kategorija od značaja, zabilježen je pad u 4 kategorije, i to kod: **razvoja nekretnina, oporezivanja, korporativnog upravljanja i vladavine prava**, dok je rezultat za tržište rada i zapošljavanje isti kao prethodne godine.

Nakon ocjene za vladavinu prava, najviše zabrinjava ocjena za sivo tržište, koja bilježi pad za 0.2 procentna poena sa ukupnom ocjenom od 4.8. Ovako niska ocjena nije zabilježena do sada i govori da su u potpunosti izostale aktivnosti i obaveze koje se odnose na borbu protiv sive ekonomije koje su vidljive na političkom nivou i zahtijevaju dodatne napore i jačanje kapaciteta u odgovarajućim institucijama.

Članovi SSICG su analizirali u kojoj mjeri sljedeće kategorije utiču pozitivno ili negativno na njihovo poslovanje: tržište rada i zapošljavanje, razvoj nekretnina, oporezivanje/doprinosi, korporativno upravljanje, vladavina prava.

Kao i svake godine do sada, po mišljenju stranih investitora posebno treba izdvojiti **vladavinu prava**, kao oblast od ključnog značaja za ocjenu i dalje unapređenje poslovnog ambijenta. Analizirajući rezultate za svih 11 godina, zaključuju se da je vladavina prava skoro na nivou od prije 2011. godine (**4.8**) kada je i bila najniža od kada se vrši mjerenje. Vladavina prava će ostati u vrhu prioriteta rada SSICG i u narednom periodu.

Uzimajući u obzir prioritete članova od 2016. godine uvedeno je šest kategorija: ljudski kapital, sivo tržište i inspekcije, propisi o javno-privatnom partnerstvu, javne nabavke, digitalizacija javnih usluga, propisi o zaštiti ličnih podataka.

Od šest analiziranih oblasti, čak četiri kategorije bilježe pad: vladavina prava, sivo tržište, koja bilježi pad ocjeni 4.8; ovako niska ocjena nije zabilježena do sada i govori da su u potpunosti izostale aktivnosti koje se odnose na ovu oblast. Pad bilježe i ljudski kapital, digitalizacija javnog sektora i propisi o zaštiti ličnih podataka, dok jedino javne nabavke bilježe rast od 0.7 poena. Kao zaključak može se reći da i ove kategorije imaju kontinuirano niske ocjene koje se kreću do 5.9 i, sa izuzetnom javnih nabavki, od 2016. godine ne bilježe

rast. Donosioci odluka trebaju ove poruke da pretoče u prioritete rada, usklade ih sa međunarodnim standardima i praksama.

Bijela knjiga: Investiciona klima u Crnoj Gori za 2021. godinu, koja je objavljena u martu 2022. godine, predstavlja najvažniji dokument Savjeta stranih investitora i opisuje najvažnije procese i propise za razvoj poslovanja i ističe izazove koji su pred donosiocima odluka u vezi sa podsticanjem daljeg ekonomskog razvoja. Shodno redovnoj praksi Savjeta za konkurentnost, Sekretarijat Savjeta je prikupljao izjašnjenja resornih institucija na preporuke date u Bijeloj knjizi. U okviru Bijele knjige, identifikovano je 19 preporuka koje se odnose na institucije državne uprave.

Radna grupa za eliminisanje barijera za razvoj elektronskih servisa u privatnom sektoru

KOORDINATOR:

Ivan Radulović, izvršni direktor Savjeta stranih investitora u Crnoj Gori

PREDSTAVNICI SSICG:

Ivan Vučinić, Srđan Krežević, Dražen Stanković, Tanja Bokan, Zarija Milić

ČLANOVI SU I PREDSTAVNICI INSTITUCIJA: Sekretarijat Savjeta za konkurentnost, Centralna banka Crne Gore, Ministarstvo finansija, Ministarstvo javne uprave, Ministarstvo ekonomskog razvoja i turizma, Uprava prihoda i carina, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Uprava policije, Montenegro biznis alijansa, Privredna komora Crne Gore, Unija poslodavaca Crne Gore, Američka privredna komora Crne Gore.

CILJ: Identifikovanje barijera za razvoj elektronskih servisa u privatnom sektoru kroz dijalog između privatnog i javnog sektora, kao i definisanje načina za njihovo eliminisanje i implementaciju samih mjera.

U toku 2022. radna grupa je održala nekoliko sastanaka između predstavnika bankarskog sektora i Uprave prihoda i carina, na temu međusobnog uvezivanja IT sistema. Formirane su 2 radne grupe za implementaciju međunarodnih sporazuma u cilju implementacije sistema za FATCA izvještavanje: jedna za izradu teksta Nacrta Pravilnika, a druga za pripremu tehničkog rješenja. Održano je nekoliko sastanaka sa predstavnicima EBRD-a, CBCG, MFIC (CKB) i SCC u cilju definisanja uslova za pokretanje tržišta novca u CG. U drugom kvartalu 2022. godine nije bilo aktivnosti radne grupe obzirom na kadrovske promjene u Upravi prihoda i cari-

na što je značajno uticalo na sve stavke akcionog plana.

U septembru 2022. godine donijeta je odluka da Radna grupa prestaje sa radom i da se aktivnosti definisane akcionim planom dalje prate kroz „Barijere u poslovanju sa kojima se susrijeće poslovna zajednica i predlozi njihovog prevazilaženja“, materijal koji izrađuje i ažurira Sekretarijat Savjeta za konkurentnost.

Radna grupa za praćenje reforme procesa registracije preduzeća

KOORDINATORKA:

Marija Šuković, šefica Sekretarijata Savjeta za konkurentnost

PREDSTAVNIK SSICG:

Milena Rončević Pejović

ČLANOVI SU I PREDSTAVNICI INSTITUCIJA:

Sekretarijat Savjeta za konkurentnost, Uprava prihoda i carina, Ministarstvo ekonomskog razvoja, Ministarstvo finansija i socijalnog staranja, Ministarstvo javne uprave, digitalnog društva, Američka privredna komora Crne Gore, Udruženje pravnik, Montenegro biznis alijansa, Privredna komora Crne Gore, Unija poslodavaca Crne Gore.

CILJ: Nastavak rada na realizaciji aktivnosti koje su ranije prepoznate kao prioritetne, ali i uključivanje novih članova (prije svega iz predstavnike udruženja privrede koji dolaze iz redova članova Savjeta za konkurentnost). Sve aktivnosti su usmjerene ka obezbjeđivanju potpune elektronske registracije svih oblika privrednih društava, što će značajno olakšati procedure privatnom sektoru, ubrzati procese u Upravi prihoda i carina i pozitivno uticati na transparentnost.

Na 16. sjednici Savjeta Radna grupa prestaje sa radom i većina aktivnosti ove Radne grupe nastavljaju da se sprovode kroz rad novoformirane **Radne grupe za izradu propisa za registraciju privrednih i drugih subjekata**.

Predlozi za izmjene i dopune Zakona o privrednim društvima

Jedan od zadataka RG za izradu propisa o registraciji privrednih i drugih subjekata bio je da dostavi predloge i sugestije za izmjene i dopune Zakona o privrednim društvima. U nastavku su izdvojeni opšti i posebni komentari/predlozi/sugestije za izmjene ZPD-a, od strane Savjeta stranih investitora u Crnoj Gori.

Opšti komentari SSICG:

▼ **Analogna primjena odredbi o akcionarskom društvu na društvo sa ograničenom odgovornošću nije dobro rješenje.** Prethodno naročito imajući u vidu da je društvo sa ograničenom odgovornošću dominantan oblik vršenja privredne djelatnosti u Crnoj Gori, te je potrebno fokus staviti upravo na ovaj oblik.

▼ **Usklađenost Zakona sa potrebama digitalne transformacije.** Potrebno da zakon svojim rješenjima ubrza i omogući proces online registracije, uz primjenu svih standarda kvalitetne provjere indentiteta osnivača i lica u društvu. Generalna inicijativa koju bismo sugerisali u cilju eliminisanja biznis barijera i razvoja digitalnih kanala poslovanja bila bi da se i kroz ovaj sistemski zakon blize definise upotreba elektronskog potpisa i pečata u poslovanju privrednih drustava. Novi Zakon o licnoj karti prati mogućnosti elektronskog poslovanja propisane Zakonom o elektronskom dokumentu, elektronskoj identifikaciji i potpisu. Da bi ovi alati dobili svoju punu primjenu potrebno je inicirati izmjenu ostalih zakona koji direktno ili indirektno regulisu poslovanje

privrednih subjekata (Zakon o platnom prometu, Zakon o mjenici, Zakon o sprječavanju pranja novca i finansiranja terorizma itd.) i i definisati infrastrukturne standarde koji će to podržati.

▼ Nedostatak odredbi o digitalnim arhivama/djelovodnicima

▼ Nejasni uslovi za isplatu dividende

▼ **Nejasni uslovi za smanjenje kapitala.** Nejasno da li su deponenti – povjerioci, rok od 2 mjeseca čak i u slučaju kada nema povjerilaca i komplikovan proces donošenja odluka skupštine akcionara.

▼ Preispitati i revidirati odredbe koje se odnose na dužnost prijavljivanja ličnog interesa i poslove sa povezanim licima i razmotri mogućnost normiranja grupa društava.

▼ **Propisane kazne su u postojećim uslovima crnogorske ekonomije prestroge.** Ovo se naročito odnosi na mikro, mali i srednji biznis koji pokriva preko 95% biznisa u organizacionom smislu. Kazne treba značajno sniziti.

POSEBNI KOMENTARI SSICG

KOMENTAR / PREDLOG / SUGESTIJA

PREDLOG RJEŠENJA

Član 15 – Upotreba pečata

Ovakva odredba je za sada neprimjenljiva i u koliziji je sa drugim važećim zakonskim propisima, koji kao jedini validan dokument prihvataju za sada onaj koji je ovjeren pečatom pravnog lica i za koje je elektronski pečat još uvijek nepoznanica.

Član 36, stav 1 – Način prijavljivanja ličnog interesa

U vezi sa članom 31 stav 3, za privredna društva nije efikasno da se Odbor direktora obavještava o svakom komercijalnom poslu koje Društvo ima sa većinskim vlasnikom i/ili povezanim licima.

Potrebno uvesti modalitete kao što su “poslovi van uobičajenog poslovanja Društva” ili da obaveza nastaje kada predmetni komercijalni posao prevazilazi određeni iznos, odnosno kad nijesu primijenjeni tržišni uslovi – kad je specifičnost tehničkih rešenja uslov za odabir dobavljača i slično.

Član 56 – Zabrana povraćaja uloga

U praksi se pojavilo mišljenje da se kod smanjenja kapitala, koje je izvršeno u skladu sa zakonom i kod kojeg su zaštićena prava povjerilaca, ne mogu vršiti isplate članovima društva jer bi to predstavljalo kršenje zabrane povraćaja uloga.

Zbog nejasnoća nastalih u praksi, ovaj član potrebno: brisati (obzirom da je jasno generalno pravilo da se članovima ne može vršiti povraćaj uloga, niti je ovo pitanja do sada u praksi bilo sporno), isti dopuniti na način da se nedvosmisleno utvrdi da se isplate članovima društva koje se izvrše u skladu sa odredbama o smanjenju kapitala ne smatraju povraćajem uloga ili izmjeniti tako da eksplicitno predviđa kao dozvoljene isplate akcionara i članova društva na osnovu procedure smanjivanja kapitala.

Član 133, stav 1 tačka 6 – Ovlašćenja skupštine

Sugestija da se o politici, odnosno visini naknada ne odlučuje na svakoj redovnoj sjednici, već prilikom

samog izbora članova Odbora direktora, odnosno nadzornog i upravnog odbora, budući da prilikom izbora Skupština određuje naknadu.

Član 155, stav 4 – Članovi i sastav odbora direktora
Po sadašnjem rješenju, manjinski akcionari ne mogu imati predstavnika u odboru direktora, jer bi imenovanjem predstavnika manjinskih akcionara uz obavezu da 2/5 članova budu nezavisni, većinski akcionar izgubio mogućnost odlučivanja, odnosno gubio kontrolni paket

Umjesto dvije petine nezavisnih članova bude predviđen jedan član, u skladu sa dobrom poslovnom praksom (ili dodati stav 4a) kojim će se predvidjeti izuzetak obaveznog imenovanja nezavisnog člana odbora direktora u jednočlanom društvu (ali ne i u javnom akcionarskom društvu), po uzoru na izuzetak iz člana 172 stav 3 koji se odnosi na mogućnost imenovanja izvršnog direktora kao člana Odbora direktora samo u slučaju jednočlanog društva. Predlaže se navedena izmjena usled činjenice da pri imenovanju članova odbora direktora jednočlanog društva ne postoji potreba za zaštitom manjinskih akcionara/članova sa manjim udjelom, a navedena obaveza imenovanja nezavisnog člana kod jednočlanog društva čiji je osnivač strano pravno lice predstavlja dodatnu barijeru u smislu pronalaženja adekvatnog i stručnog člana koji poznaje poslovanje društva i tržište.

Predlog odredbe: 4)a Odbor direktora jednočlanog društva ne mora imati nezavisne članove, osim u slučaju javnog akcionarskog društva.

Član 161, stav 1, tačka 2 – Nadležnosti odbora direktora
Rješenje da odbor direktora donosi odluku o unutrašnjoj organizaciji društva i akt o sistematizaciji potrebno izmijeniti.
Pitanje revizorskih odbora.

Predlog je da akt o sistematizaciji ne donosi Odbor direktora, već izvršni direktor, iz razloga što su promjene u samoj sistematizaciji često minorne/neznačajne, zbog čega bi ovakvo rješenje bitno uticalo na efikasnost samog procesa.

Član 176 – Članovi nadzornog odbora i član 186 - Sastav upravnog odbora
Postavljen uslov neparnog broja članova Upravnih i nadzornih odbora koji kao takav ne postoji u evropskoj praksi. Ovo posebno imajući u vidu izvore prava EU na koje se predlagač poziva u Obrazloženju Zakona kao osnov za pojedina rješenja, u kojima nismo mogli ustanoviti standar za ovakvo normiranje.

Član 277 – Smanjivanje osnovnog kapitala
Propisano da se osnovni kapital društva sa ograničenom odgovornošću može smanjiti na osnovu odluke skupštine članova, ali ne ispod iznosa minimalnog osnovnog kapitala koji je propisan zakonom. Kako ne postoje dodatni detalji koji se odnose na proceduru smanjivanja kapitala društva sa ograničenom odgovornošću shodno se primjenjuju odredbe koje se odnose na akcionarska društva

Predlog:

- zvanično pojašnjenje od strane nadležnih organa tu-maćenja i primjene člana 56 u slučaju smanjivanja kapitala; ili
-pojašnjenje u primjeni od strane zakonodavca putem izmjena zakona.

Član 297, stav 4 – Organi upravljanja (kod doo)
Društva sa ograničenom odgovornošću koja ispunjavaju određene uslove, kao ona koja se smatraju velikim pravnim licem u skladu sa zakonom kojim se uređuje računovodstvo, moraju imati organe upravljanja kao akcionarsko društvo (član 297 stav 4). Ovo je svakako otežavajuća okolnost, naročito kada se uzme u obzir da se odluka o razvrstavanju pravnog lica donosi svake godine, tako da postoji mogućnost da jedno pravno lice koje je razvrstano kao veliko u jednoj godini, u sledećoj godini ne ispuni kriterijume za veliko pravno lice, već se razvrsta kao srednje pravno lice, što podrazumijeva da u toj godini ne mora da ima organe upravljanja kao akcionarsko društvo, što može dovesti do situacije da se iz godine u godinu mijenjaju organ upravljanja u skladu sa odlukom o razvrstavanju. Neizostavno je i pitanje opravdanosti odredbe člana 297 prema kojoj je skupština obavezan organ za sva DOO, izuzev jednočlanih (npr. da li je opravdano da dvočlano DOO ima skupštinu, ukoliko je odnos vlasničkog udjela 51%:49%).

Potrebna izmjena ove norme, na način da ona ne bude obavezujuća ili je ukloniti iz teksta zakona.

Član 320 – Dostavljanje registracione prijave i prateće dokumentacije
Članom je propisano da se postupak registracije u CRPS-u može obavljati u papirnoj ili elektronskoj formi, u skladu sa propisima kojima se uređuju elektronska uprava, elektronska identifikacija i elektronski potpis, elektronski dokument i upravni postupak, postupak registracije se obavlja i dalje isključivo u papirnoj formi.

Neophodno produžiti rok koji je određen za registraciju promjena, posebno iz razloga što je privrednim društvima čiji osnivači/članovi imaju sjedišta van Crne Gore, često nemoguće da u roku kraćem od 7 dana pribave sve potpise i originalnu dokumentaciju u papirnoj formi neophodnu za registraciju promjena kod CRPS-a.

Imajući u vidu da se tokom rada na izmjenama i dopunama Zakona o privrednim društvima uvidjelo da je više od polovine teksta potrebno mijenjati, pristupilo se izradi novog teksta Zakona o privrednim društvima.

Radna grupa za turizam

KOORDINATORKA:

Ivana Đurović, državna sekretarka za turizam u Ministarstvu ekonomskog razvoja

PREDSTAVNIK SSICG:

Ivan Radulović

ČLANOVI SU I PREDSTAVNICI INSTITUCIJA:

Sekretarijat Savjeta za konkurentnost, Nacionalne turističke organizacije Crne Gore, JP za upravljanje morskim dobrom, Nacionalni parkovi Crne Gore, Aerodromi, To Montenegro, Ministarstvo kapitalnih

investicija, Privredna komora, Ministarstvo ekonomskog razvoja, Montenegro biznis alijansa, Unija poslodavaca, Asocijacija poslovnih žena, Zajednica opština Crne Gore.

CILJ: da se u maksimalnoj mogućoj mjeru nastavi sa implementacijom započetih i realizacijom novih projekata u pravcu daljeg razvijanja kvalitetnije turističke ponude naše zemlje, kako bi se razvili novi turistički proizvodi. Dodatno, cilj je i kvalitetnija promocija u pravcu ponovnog jačanja prisustva Crne Gore na emisivnim evropskim i dalekim turističkim tržištima.

U dosadašnjem periodu, radna grupa za turizam je imala značajne aktivnosti na poljima:

▼ formiranje Radnog tima za pripremu i praćenje odvijanja turističkih sezona u cilju stvaranja preduoslova za efikasnije pripreme i nesmetano odvijanje (preduzimanje mjera za prevazilaženje problema) turističkih sezona,

▼ unapređenje zdravstveno-epidemiološkog ambijenta u turističkom poslovanju, sa mjerenjem uticaja bolesti COVID-19 na turistička kretanja,

▼ utvrđivanje olakšica u poslovanju turističke privrede, uz definisanje podsticajnih mjera za razvijanje specifičnih vidova proizvoda - unapređenje zakonodavnog okvira u cilju omogućavanja olakšica u poslovanju turističke privrede sa aspekta obaveza za poreze, doprinose i ostale dažbine,

▼ privlačenje investicija i sa njim povezanih privrednih djelatnosti, uz formiranje posebnog tijela za praćenje svih infrastrukturnih projekata, koji u svojoj konačnoj valorizaciji imaju i turističku razvojnu komponentu,

▼ diverzifikacija turističke ponude sa razvojem turističkih proizvoda za odabrane ciljne grupe turista, kreiranje i promovisanje autentičnih turističkih atrakcija, revitalizacija kulturnih i drugih objekata, ruralni turizam i dr,

▼ stimulanje razvoja cirkularne ekonomije (predviđena je realizacija projekta „Clean and green step“ u cilju smanjenja nelegalnih deponija otpada na atraktivnim turističkim lokacijama kao i u okviru Programa ekonomskih reformi (PER) za period 2022-2024. definisane su dvije mjere iz oblasti turizma: „Razvoj “zelenih” vrsta smještajnih kapaciteta“ i “Diverzifikacija turističkog proizvoda“),

▼ unapređenje marketing aktivnosti usmjerenih ka otvaranju novih emitivnih turističkih tržišta (U planu su obuke, podržane od strane međunarodnih partnera, kojima će biti unaprijeđen rad lokalnih turističkih organizacija, a aktivnosti će realizovati NTO CG) i

▼ jačanje institucionalnog i zakonodavnog okvira (prema Predloga zakona o turizmu i ugostiteljstvu je u završnoj fazi a u toku su pripremne aktivnosti za početak rada na izmjenama i dopunama Zakona o turističkim organizacijama i Zakona o boravišnoj taksi).

Na osnovu Akcionog plana Strategije razvoja turizma Crne Gore 2022-2025. godine formiran je Nacionalni savjet za turizam, kao savjetodavno tijelo Vlade, u okviru kojeg je Radna grupa nastavila svoje aktivnosti.

Barijere u poslovanju identifikovane od strane privatnog sektora

Sekretarijat Savjeta za konkurentnost je na bazi inputa koje je dobio od privrednih udruženja, kreirao listu pravnih i institucionalnih barijera sa kojima se privreda susrijeće u praksi i one su dio dokumenta „**Barijere u poslovanju sa kojima se susrijeće poslovna zajednica**“. U prvoj fazi, tokom aprila ove godine, SCC je prikupio inpute koji se odnose na barijere za razvoj digitalnog društva, a tokom septembra 2021. godine udruženja su dobile upit da dostave i sve ostale izazove na koje nailaze tokom poslovanja. Od 9 privrednih udruženja kojima je Sekretarijat poslao zahtjev za dostavljanje spiska barijera, 7 udruženja je dostavilo svoje inpute (Privredna komora Crne Gore, Savjet stranih investitora u Crnoj Gori, Unija poslodavaca Crne Gore, Američka privredna komora Crne Gore, Montenegro biznis alijansa, Asocijacija poslovnih žena i za dio koji se odnosi na digitalizaciju, ICT Cortex).

Obzirom na promjene nastale u strukturi Vlade Crne Gore, a samim tim i u aktivnostima resornih institucija, Sekretarijat je u toku jula 2022. godine korigovao prvobitni spisak barijera i kreiran je novi koji sadrži 98 barijera. Na spisak koji je kreiran na bazi inputa prikupljenih od privrede u toku aprila i septembra 2021. godine i koji je sadržao 119 barijera, dodate su barijere koje su identifikovane u još tri dokumenta koja su bila na dnevnom redu 16. sjednice Savjeta:

1. Predlozi za poboljšanje poslovne klime u CG, Privredne komora,
2. Set zakona koji imaju uticaj na poslovni ambijent, Privredne komora,
3. Kvartalni izvještaj o radu Radne grupe za eliminisanje barijera za razvoj elektronskih servisa u privatnom sektoru, Savjeta stranih investitora.

DOGAĐAJI I AKTIVNOSTI TOKOM PROTEKLIH GODINU DANA

U nastavku je dat pregled nekih značajnih aktivnosti tokom 2022. godine, a koje uglavnom spadaju pod redovnu godišnju agendu:

JANUAR 2022

Održana 14. sjednica Savjeta za konkurentnost

U januaru je održana 14. sjednica Savjeta za konkurentnost kojom je predsjedavao predsjednik Savjeta Jakov Milatović, ministar za ekonomski razvoj. Teme za diskusiju ticale su se aktivnosti koje sprovodi Ministarstvo za ekonomski razvoj na unapređenju poslovnog ambijenta, predloga privrednih udruženja u vezi sa izmjenama Zakona o privrednim društvima, razmotrena je Platforma za ekonomski oporavak 2022-2026 i Informacija o primjeni Zakona o fiskalizaciji u prometu proizvoda i usluga.

Ostale teme odnosile su se na Program ekonomskih reformi 2022-2024, Mapu puta Crne Gore ka cirkularnoj ekonomiji, kao i kvartalne izvještaje o napretku rada stalnih radnih grupa Savjeta za konkurentnost.

Savjet je usvojio Izvještaj o radu Savjeta za 2021. godinu i Plan rada za 2022. godinu.

Ekonomska diplomatija u cilju ekonomskog oporavka

Jedan od prioriteta Ministarstva vanjskih poslova je ekonomska diplomatija, jer je to najbolji način za ekonomski oporavak. Crnoj Gori su potrebne kredibilne strane investicije, kao i nastavak politike nulte tolerancije na korupciju, zaključeno je na sastanku ministra inostranih poslova Đorđa Radulovića sa predsjednikom crnogorskog Savjeta stranih investitora Kristofom Šonom i članom Upravnog odbora i generalnim direktorom Telenora, Brankom Mitrovićem.

Tokom sastanka zajednički je istaknuto da je privlačenje investicija ključno za ekonomski oporavak zemlje i istaknuto da je Crna Gora atraktivna za ulaganja, posebno u sektorima turizma, energetike i informacionih tehnologija.

Ocijenjeno je da sjever zemlje predstavlja ogroman potencijal za investicije, te da je potrebno dodatno intenzivirati napore na promociji Crne Gore kao investicione destinacije. S tim u vezi, Šoen je pohvalio odlučnost u borbi protiv organizovanog kriminala i korupcije, prije svega zato što investitori traže stabilne i sigurne zemlje u koje će ulagati. Mitrović je rekao da je veoma važno da Vlada pokaže brigu i razumijevanje za potrebe i izazove stranih investitora koji već posluju u Crnoj Gori, jer se na taj način gradi reputacija poželjne destinacije za ulaganje, a svi strani privrednici postaju aktivni promoteri ulaganja u Crnu Goru.

Održan sastanak Odbora direktora Savjeta

Odbor direktora SSICG održao je redovnu sjednicu. Članovi Odbora razgovarali su o pripremama za učešće SSICG-a na EXPO Dubai 2020, pripremama za objavljivanje narednog izdanja Bijele knjige: Poslovno okruženje u Crnoj Gori za 2021. godinu, kao i aktivnostima za naredni period.

Sastanku su prisustvovali predsjednik SSICG Kristof Šoen, članovi UO Nela Vitić, Tamaš Kamaraši i Martin Leberle i izvršni direktor SSICG-a Ivan Radulović.

FEBRUAR 2022

Delegacija SSICG na EXPO Dubai

Članica Odbora direktora Savjeta stranih investitora Crne Gore, gđa Nela Vitić na Montenegro Business Forumu povodom Dana državnosti Crne Gore na Expo 2020 Dubai:

Od ponovnog sticanja nezavisnosti 2006. godine, Crna Gora je sve privlačnija za strane investitore. Njen razvoj je usredsređen na privlačenje SDI kroz konkurentno poslovno okruženje, nastojeći da postane poslovno središte Jugoistočne Evrope. Nudi mnoge povoljne investicione mogućnosti i impresivan prirodni potencijal, uz kontinuirano poboljšanje poslovne klime sa ciljem da privuče strane investitore.

Ipak, ima još posla i izazova koje treba prevazići. Kao zemlja kandidat na svom putu ka pridruživanju Evropskoj uniji, Crna Gora stabilno napreduje. Sva 33 poglavlja su otvorena, a tri poglavlja su privremeno zatvorena. Pošto smo postali članica STO, ali i NATO, može se biti optimista u pogledu daljih poboljšanja crnogorskog trgovinskog sistema i opšte poslovne klime u Crnoj Gori. Sigurni smo da se razvija u pouzdano poslovno okruženje pogodno za investitore.

Budući prioriteti Savjeta stranih investitora Crne Gore – SSICG će biti promoter investicionog potencijala Crne Gore i promovisaće interese međunarodne poslovne zajednice u Crnoj Gori. Savjet stranih investitora Crne Gore će nastaviti da pruža punu podršku reformskom procesu zemlje i njenom pristupanju Evropskoj uniji.

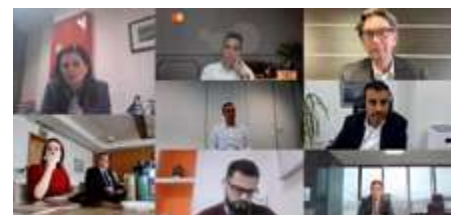

Formiran Komitet za finansije

Finansijski komitet SSICG, kojim je predsjedavao gospodin Martin Leberle, održao je svoj prvi sastanak u hibridnoj formi.

Novoosnovani Komitet za finansije spojio je postojeće Komitete za bankarstvo i osiguranje i pridružile su mu se kompanije članice iz računovodstvenih, revizorskih i brokerskih usluga.

Komitet za finansije će djelovati kao savjetnik diplomatskim krugovima, nevladinim organizacijama i drugim partnerima u cilju odbrane interesa stranih investitora i poboljšanja poslovne klime i ambijenta u Crnoj Gori. Članovi Komiteta će pomoći i privlačenju stranih investitora u cilju daljeg jačanja privrede.

Održan sastanak Odbora direktora Savjeta

Odbor direktora SSICG održao je redovnu sjednicu. Članovi Odbora razgovarali su o nalazima Bijele knjige: Investiciona klima u Crnoj Gori 2021, koja će biti objavljena do kraja marta, kao i aktivnostima za naredni period.

Sastanku su prisustvovali predsjednik SSICG Kristof Šoen, članovi UO Nela Vitić, Tamaš Kamaraši i Branko Mitrović i izvršni direktor SSICG-a Ivan Radulović.

Predsjednik Savjeta na konferenciji „Ekološki, društveni i upravljački (ESG) standardi i rodna ravnopravnost – pokretači ekonomskog razvoja“

Predsjednik SSICG Kristof Šoen učestvovao je na drugom panelu konferencije „Ekološki, društveni i upravljački (ESG) standardi i rodna ravnopravnost – pokretači ekonomskog razvoja“ u organizaciji AIRE centra, Investiciono-razvojnog fonda Crne Gore, Sustineri Partners i Britanske ambasade Podgorica.

U okviru panela „Rodna ravnopravnost kao ključni preduslov održivog ekonomskog i društvenog razvoja“, gospodin Šoen je istakao značaj stabilnog regulatornog okruženja za implementaciju stranih investicija, odgovarajuću socijalnu zaštitu žena, jednake plate muškaraca i žena i pristup ljudskim resursima. Okruženje koje pruža jednake šanse za sve učesnike na tržištu je od ključnog značaja.

Predstavljeno jedanaesto izdanje Bijele knjige: Poslovni ambijent značajno unaprijeđen

SSICG je objavio 11. izdanje Bijele knjige, koja je ključni dokument kojim strani investitori ukazuju na glavne izazove sa kojima se susrijeću tokom poslovanja u Crnoj Gori. Indeks lakoće poslovanja se kreće od jedan do deset, pri čemu je jedan najniži, a deset najviši rezultat, a izračunava se na osnovu upitnika koji pokriva 80 posto članova SSICG-a. U poređenju sa indeksom 2020, koji je iznosio 6,4, prošlogodišnji indeks pokazuje značajno poboljšanje.

Prema riječima izvršnog direktora SSICG Ivana Radulovića, povećanje indeksa u 2021. godini ukazuje na to da se percepcija oporavka može brzo identifikovati u malim privredama. „U slučaju Crne Gore, industrije kao što su turizam, telekomunikacije, ICT i trgovina su zabilježile napredak i samim tim imale značajan uticaj na povećanje indeksa“, rekao je Radulović, predstavljajući posljednje izdanje Bijele knjige na konferenciji za novinare. Predsjednik SSICG-a Christoph Schoen rekao je da je 2021. godina bila veoma uspješna godina u smislu ekonomskog oporavka. „Iako je turizam bio glavni razlog istorijske recesije od preko 15 odsto u 2020. godini, turizam je bio pokretač oporavka BDP-a od skoro 11 odsto u 2021. rekao je Schoen.

Prema njegovim riječima, može se u tom kontekstu sa sigurnošću reći da je upravljanje krizom od strane Vlade i

Centralne banke bilo visokoprofesionalno, efikasno i izbalansirano da podrži oporavak. Potpredsjednik Vlade Dritan Abazović rekao je da su za unapređenje poslovne klime potrebni zajednički naponi, dodajući da će to privući nove investitore u Crnu Goru. „Bez ozbiljnih privrednika i investicija nema napretka, ali da bi se postigli značajni rezultati potrebno je uspostaviti stabilan politički sistem u kojem će funkcionisati vladavina prava“, rekao je Abazović.

APRIL 2022

Predsjednik Savjeta sa predstavnicima Svjetske banke

Predsjednik SSICG, Kristof Šoen sastao se sa predstavnicima Svjetske banke tokom njihove posjete u vezi sa obavljanjem konsultacija o izradi Okvira Svjetske banke za partnerstvo sa Crnom Gorom.

Sastanak je bio prilika da se razmijene mišljenja o regulatornom i makroekonomskom okruženju u Crnoj Gori, najvažnijim preprekama sa kojima se strani investitori suočavaju, procesu pristupanja EU, uslovima na tržištu rada i daljim potrebama za unapređenjem efikasnosti javne uprave.

JUN 2022

AMM i SSICG potpisali Sporazum o saradnji

U Podgorici su predsjednik AMM-a Budimir Raičković i predsjednik SSICG-a Kristof Šoen potpisali Sporazum o saradnji ove dvije poslovne organizacije.

Ovom prilikom g. Raičković je naglasio da je jako važno da strani investitori prepoznaju dobar ambijent za poslovanje. AMM i SSICG će posebno saradivati na polju digitalne transformacije u okviru rada njihovih odbora. Nastaviće saradnju na projektu Izboru naj menadžera/ki i preduzetnik/ca godine, u koji je SSICG uključen od samog početka.

Gospodin Šoen je istakao da se raduje intenziviranju saradnje i napomenuo da će Savjet stranih investitora biti partner u svim aktivnostima koje imaju za cilj stvaranje stimulativnijeg poslovnog ambijenta.

Predstavnici Savjeta sa ministrom Đurovićem

Ministar ekonomskog razvoja i turizma Goran Đurović i načelnica Direkcije za elektronske komunikacije, poštansku djelatnost i radio spektar MERT-a Marina Marković sastali su se sa predstavnicima Savjeta stranih investitora iz oblasti telekomunikacija (Crnogorski Telekom, One, Mtel).

Glavna tema razgovora bilo je uvođenje 5G mreže u Crnoj Gori, predstojeća aukcija za radio frekvencije za 5G i definisanje minimalnog iznosa početnih cijena za frekvencije.

Ministar Đurović prisutne je upoznao sa namjerom države da se u drugoj polovini godine sprovede proces aukcije. U skladu sa prethodnim iskust-

vom, Vlada je i ovom prilikom izrazila spremnost da prilikom definisanja minimalnog iznosa cijena za radio frekvencije uzme u obzir i spremnost operatora da investiraju u dalji razvoj infrastrukture.

Održana 16. sjednica Savjeta za konkurentnost

Održana 16. sjednica Savjeta za konkurentnost, prva u novom sazivu - predsjedavao ministar ekonomskog razvoja i turizma Goran Đurović.

U skladu sa Planom rada Savjeta za 2. kvartal, glavna tema sjednice je bila siva ekonomija:

implementacija nove poreske politike, e-fiskalizacija, predlozi privrede u cilju suzbijanja sive ekonomije. Savjet je razmatrao i statute izrade/izmjene propisa: Zakona o registraciji privrednih i drugih subjekata, Zakona o privrednim društvima, Zakona o reviziji, Uredbe o biznis zonama.

Članovi su upoznati i sa: statusom AP Strategije za razvoj ženskog preduzetništva, izjašnjenjima institucija na preporuke iz Bijele knjige 2021, kvartalnim izvještajima o progresu rada 8 stalnih radnih grupa.

Predstavnici Komiteta za finansije sa ministrom Damjanovićem

Ministar finansija, mr Aleksandar Damjanović imao je 27. juna radni sastanak sa predsjednikom Savjeta stranih investitora, Kristofom Šoenom i predsjedavajućim Komiteta za finansije, Martinom Leberleom, kao i drugim članovima Komiteta.

Ministar Damjanović poručio je da su strane direktne investicije svojevrsan motor razvoja naše države još od perioda njenog osamostaljivanja, te da će buduće politike u ovoj oblasti biti transparentne, sa ciljem lakšeg prevazilaženja biznis i administrativnih prepreka, odnosno poboljšanja kredibilitnosti i konkurentnosti male i otvorene crnogorske ekonomije.

Partneri iz Savjeta stranih investitora izrazili su spremnost da nastave sa pružanjem podrške u okviru finansijske edukacije, da bi crnogorsko ekonomsko društvo bilo u korak sa evropskim standardima i pravovremeno na izvoru informacija iz ove dinamične oblasti.

Na sastanku su analizirani izazovi sa kojima se investitori suočavaju na globalnom nivou, poput promjene robnih kanala snabdijevanja, usljed globalnih šokova izazvanih ratom u Ukrajini i pandemijom korona virusa, ali i prepreke koje su specifično vezane za Crnu Goru.

Zajednički je ocijenjeno da niže poreske stope ne mogu biti dovoljan motiv za ulaganje, ako ih ne prate brze sudske procedure i efikasna administracija.

Sjednica Odbora direktora Savjeta

Odbor direktora SSICG održao je redovnu sednicu. Članovi Odbora razgovarali su o tekućim aktivnostima kao i o aktivnostima u narednom periodu.

Sastanku su prisustvovali predsjednik SSICG Kristof Šoen, članovi UO Nela Vitić, Martin Leberle i Branko Mitrović i izvršni direktor SSICG-a Ivan Radulović. Člana UO Tamaša Kamarašija predstavljala je Maja Krstić.

Predstavници Savjeta sa EU ambasadorima

Predsjednik SSICG Kristof Šoen, članovi UO Martin Leberle i Branko Mitrović, izvršni direktor Ivan Radulović i šefica Komiteta za regulatornu politiku Ljudmila Popović Kavaja sastali su se 30. juna sa ambasadorkom EU u Crnoj Gori Oanom Kristinom Popom, ambasador Njemačke u Crnoj Gori, Robertom Veberom, ambasadorom Slovenije u Crnoj Gori, Gregorom Preskerom, ambasador Mađarske u Crnoj Gori, Jozsefom Negiesiem i zamjenikom ambasadora Austrije Ute Friessnerom.

Sastanak je bio prilika da se gosti informišu o budućim prioritetima Savjeta stranih investitora Crne Gore, poslovnim barijerama sa kojima se strani investitori suočavaju u Crnoj Gori i da se razmijene mišljenja o uslovima poslovnog okruženja u zemlji.

Zajednički je zaključeno da je predvidljivo poslovno okruženje osnovni preduslov za dalje unapređenje poslovne klime.

AVGUST 2022

Predstavници Savjeta sa ministrom Miljanićem

Predsjednik SSICG Kristof Šoen i član Upravnog odbora Tamaš Kamaraši sastali su se sa ministrom Zoranom Miljanićem.

Sastanak je bio prilika da se razgovara o uslovima poslovnog okruženja i budućoj saradnji sa stranim investitorima u Crnoj Gori.

Ministar Miljanić upoznao je goste sa antikorupcijskim inicijativama koje sprovodi 43. Vlada Crne Gore i rekao da je korupcija prepoznata kao jedna od barijera koja u velikoj mjeri utiče na privlačenje stranih investitora.

Kristof Šoen je istakao da je zajednica stranih investitora od samog početka svog poslovanja u Crnoj Gori polagala povjerenje u Vladu i sistem i da je važno ojačati relevantne institucije da adekvatno sprovede regulativu i prate zakonski okvir i da obezbijede predvidljivo i pouzdano okruženje za strane investicije.

Tamaš Kamaraši je istakao da prisustvo stranih investitora u Crnoj Gori donosi poslovanje u skladu sa najvišim standardima i smjernicama EU, što značajno poboljšava opšti poslovni ambijent u zemlji.

Zajednički je zaključeno da će dosljedna implementacija antikorupcijskih inicijativa dodatno doprinijeti poboljšanju investicione klime i uslova za transformaciju crnogorske ekonomije u modernu, raznovrsnu i konkurentnu destinaciju za strana ulaganja.

SEPTEMBAR 2022

Održana je 17. sjednica Savjeta za konkurentnost

Održana je 17. sjednica Savjeta za konkurentnost kojom je predsjedavao ministar ekonomskog razvoja i turizma Goran Đurović.

Prema Planu rada, glavna tema je bila pristup finansijama za mikro, mala i srednja preduzeća (MMSP): status predloga Zakona o kreditno-garantnom fondu, aktivnosti Investiciono-razvojnog fonda Crne Gore, unapređenje finansiranja za MMSP preko Ministarstva nauke i tehnološkog razvoja Crne Gore kao i preko Inovaciono-razvojnog fonda Crne Gore.

Ispred SSICG sastanku je prisustvovala Ljudmila Popović Kavaja, predsjednica Komiteta za regulatornu politiku.

NOVEMBAR 2022

Održana Godišnja skupština SSICG

Savjet stranih investitora u Crnoj Gori održao je godišnju Skupštinu 29. novembra 2022. godine. Obraćajući se medijima, predsjednik Savjeta, g. Kristof Šoen, naglasio je da je u proteklom periodu, nakon znatnog oporavka u 2021. godini, crnogorska privreda nastavila da raste u stabilnom ritmu u prvoj polovini 2022. godine. Oporavak nakon pandemije pratilo je povećanje domaće i strane tražnje kao i značajan oporavak turističkog sektora. Ipak, spoljni faktori, naprije rat Rusije i Ukrajine, uticali su na lance snabdijevanja i na veliki rast inflacije, što je imalo negativan uticaj na oporavak nakon pandemije i taj negativan uticaj će se i dalje osjećati. Pored ovoga, ne manje važan faktor za budući prosperitet i poslovno okruženje jeste trenutna politička i institucionalna kriza koja utiče na kašnjenje u sprovođenju važnih reformi i još više usporava proces pristupanja Evropskoj uniji. Zabrinuti smo za reputaciju Crne Gore kao atraktivne destinacije za strane investitore i želimo da podstaknemo političke aktere da prevaziđu svoje različitosti kroz konstruktivan dijalog.

Kako bi se dalje stimulisao ekonomski rast, Crna Gora mora da nastavi da odgovorno upravlja porezima, sa posebnim fokusom na sprovođenje strukturalnih reformi. Buduće reforme moraju da se fokusiraju na unapređenje tržišnih uslova, uklanjanje barijera u poslovanju, zadržavanje i privlačenje stranih investitora. Pored toga, za budući napredak ključni su jačanje vladavine prava i kapaciteta i efikasnosti javne uprave.

Savjet stranih investitora u Crnoj Gori ostaje pouzdan partner Vladi i poslovnim udruženjima u daljem radu na unapređenju konkurentnosti privrede i na privlačenju stranih investitora, zaključio je Šoen.

U svom obraćanju, Kristina Popa, ambasadorica Evropske unije u Crnoj Gori, istakla je da je u periodu oporavka od krize izazvane virusom COVID-19, evropski kontinent pogodio rat Rusije protiv Ukrajine koji je izazvao mnoge ekonomske posljedice u Evropi i ostatku svijeta. To je dovelo do velike inflacije i poremetila su se tržišta hrane i energije. Evropska unija i Svjetska banka ulaze u godinu sporijeg rasta i visoke inflacije što će se odraziti i na prognoze rasta Crne Gore. Očekivano privredno usporavanje, sa visokom inflacijom, povećalo je političku nesigurnost, a stroži finansijski uslovi pozivaju na odlučniju akciju i otpornost. U ovako izazovnom kontekstu, Crna Gora mora da se pozabavi glavnim strukturnim uskim grlima kako bi se oslobodio ekonomski potencijal i ublažila ekonomska kriza. Istovremeno, mora se hitno odrediti prioritet strukturne reforme kako bi se obezbijedila dugoročna ekonomska stabilnost.

Savjet stranih investitora u Crnoj Gori može da olakša pristup EU. Vlasti bi trebalo da traže vaše učešće i podršku prilikom izrade, nacрта i realizacije mjera koje se odnose na poslovanje. Uprkos svim ovim izazovima, Crna Gora može da nastavi da ostvaruje napredak u stvaranju povoljnih uslova za privlačenje stranih investicija i otvaranje novih tržišta. U ovom kontekstu, saradnja EU i SSICG daje rezultate i samim tim će se nastaviti. Naš zajednički cilj je da pomognemo Crnoj Gori da ostvari dalji napredak na putu ka EU, zaključila je Popa.

Kamaraši novi predsjednik SSICG

Za predsjednika Savjeta stranih investitora (SSICG) izabran je predsjednik Upravnog odbora Crnogorske komercijalne banke (CKB), Tamaš Kamaraši.

Na godišnjoj Skupštini Savjeta, za članove Odbora direktora izabrani su izvršni direktori kompanija One Branko Mitrović, Jugopetrola Vasilis Panagopoulous, Porto Montenegro David Margason i NLB-a Martin Leberle.

Kamaraši je kazao da, imajući u vidu da su direktne strane investicije jedan od pokretača privrednog razvoja Crne Gore, SSICG mora zauzeti značajniju poziciju u procesima donošenja odluka koje utiču na poslovanje i na ekonomiju zemlje.

„Na to nas obavezuje složenost ekonomske i političke situacije, kao i trenutna investiciona klima“, rekao je Kamaraši, zahvalivši se na ukazanom povjerenju i podršci.

On je rekao da SSICG mora biti pokretač intenzivnije saradnje svih bitnih faktora u društvu kako bi došli do pozitivnih zakonskih i sistemskih rješenja.

Iz SSICG su predstavili glavne aktivnosti i dostignuća u prethodnoj godini, njegovu finansijsku održivost, nove članove koji su tokom ove godine postali dio te zajednice, kao i najvažnije planirane aktivnosti za narednu godinu.

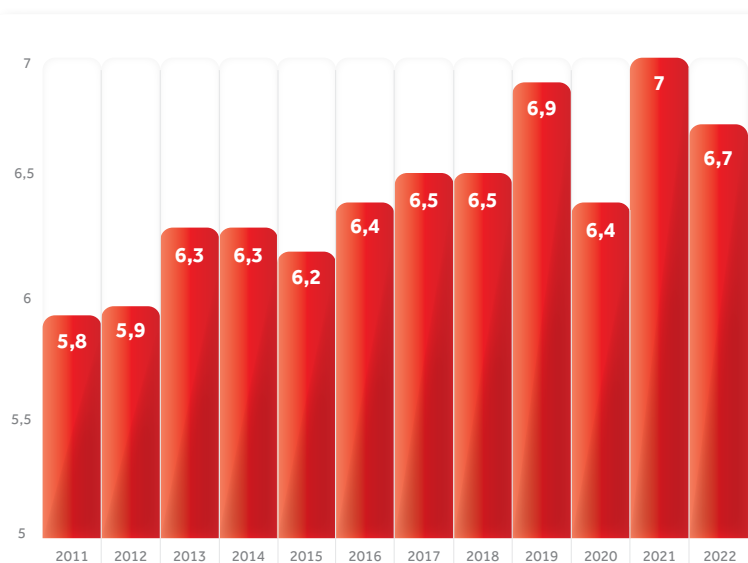
INDEKS SAVJETA O POSLOVNOM OKRUŽENJU ZA 2022. GODINU

12 GODINA INDEKSA SAVJETA

Već dvanaest godina za redom, Savjet stranih investitora obračunava i objavljuje „MFIC indeks“ ili ocjenjivanje lakoće poslovanja u Crnoj Gori. Kao i uvijek, indeks je zasnovan na percepciji članova Savjeta koji odgovarajući na upitnik, iz godine u godinu, daju ocjenu poslovnom ambijentu u Crnoj Gori. Format ocjenjivanja za najveći dio upitnika je nepromijenjen od 2011. godine i u tom smislu trend rasta ili pada je jednostavno pratiti. Upravo nam podatak o trendu rasta/pada najviše govori o poslovnom ambijentu u Crnoj Gori. Indeks ima za cilj da zainteresovanim stranama, počev od postojećih do potencijalnih novih stranih investitora, a posebno donosiocima odluka u Crnoj Gori, pruži kvantitativan pregled kako strani investitori koji posluju u zemlji vide poslovno okruženje, koji su prioriteti za unapređenje, koje reforme se kreću u pravom smjeru, a koje je neophodno ubrzati ili započeti. Motivacija da se nastavi ova vrsta analize leži u činjenici da prije svega donosioci odluka, tj. javni sektor, ozbiljno razmatra sve ocjene u okviru indeksa i u tom smislu vodi dijalog o otvorenim pitanjima. Inputi im služe i za definisanje smjernica za ekonomsku politiku zemlje. S druge strane, rezultati tih politika i reformi godinama nisu zadovoljavajući i upravo je potreba da se kroz MFIC indeks šalje jasna, kontinuirana poruka šta su prioriteti i na čemu se posebno mora raditi, a u cilju unapređenja poslovnog ambijenta i eliminisanja barijera za poslovanje. Analizirajući odgovore članstva Savjeta na upitnik, izračunali smo MFIC indeks za 2022. godinu koji iznosi 6.7 i u odnosu na godinu prije predstavlja pad od 0.3 (na skali od 1 do 10, pri čemu 1 predstavlja najbolju ocjenu, a 10 najlošiju). Rezultat indeksa za 2022. godinu govori da optimizam i visoka, tj najvišočija oc-

jena za 2021. godinu nije opravdana tokom ove godine i strani investitori su vrlo brzo nižim ocjenama ukazali na probleme, nestabilnost i nepredvidivost poslovnog ambijenta. Poslije rekordnog godišnjeg rasta koji se desio između 2020. i 2021. godine, sada imamo skoro rekordni pad indeksa (veći je bio jedino 2019-2020. godine, za vrijeme „covid godine“).

Posmatrajući godine iza nas, u periodu 2015.-2019. godine, indeks pokazuje da je ukupan poslovni ambijent stabilan i da se postepeno unapređuje, sa 2019. godinom kada imamo jasan signal da strani investitori smatraju da je godinu obilježilo značajnije, konkretnije unapređenje u odnosu na prethodne godine. Ipak, 2020. godina pokazuje sve slabosti ekonomije i neophodnost sistemskih reformi, pa je to i pretočeno u MFIC indeks za tu godinu koji je iznosio 6.4. S druge strane, rast indeksa za 2021. godinu govori da u malim ekonomijama percepcija oporavka može brzo da se detektuje i da u slučaju Crne Gore sektori kao što su turizam, telekomunikacije-ICT i trgovina su najviše izvjestili o pozitivnim pomacima, a time i značajnije uticali na rast indeksa. Ipak, ovogodišnji indeks upozorava na osjetljivost ekonomske situacije u Crnoj Gori i po ko zna koji put ukazuje da bez dugoročnih strateških reformi, a koje su u skladu sa međunarodnim standardima, stabilnost poslovnog ambijenta, a time i MFIC in-

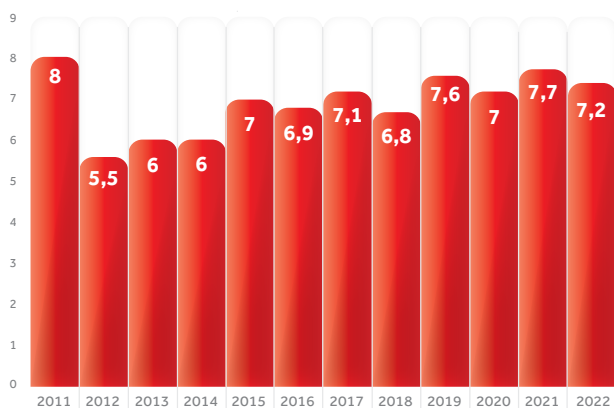

Dvanaest godina MFIC indeksa

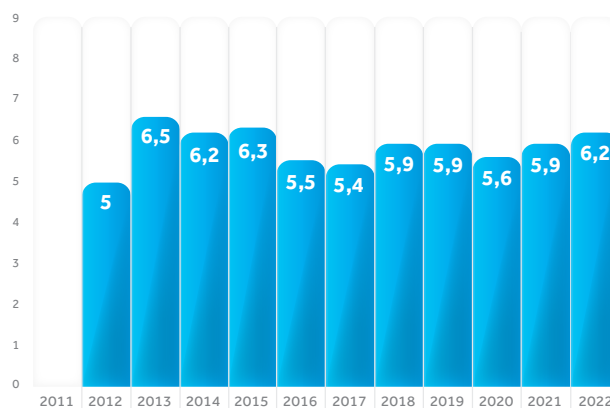
deksa, nije moguće ostvariti. Savjet stranih investitora vidi svoju ulogu kao partnera javnom sektoru u ovom procesu, uz stavljanje na raspolaganje da svojim resursima doprinese realizaciji aktivnosti u cilju unapređenja poslovnog ambijenta, privlačenja stranih investicija i ukupnog podizanja konkurentnosti zemlje. Uz potpuno

razumijevanje da važne reforme se najčešće ne mogu uspješno realizovati „preko noći“, ukazuje se na zabrinjavajuće sporu implementaciju strateških ciljeva koji često budu dugo u „statusu quo“, ne uzimajući u obzir inpute raznih zainteresovanih strana da je tempo neadekvatan i da negativno utiče na poslovanje.

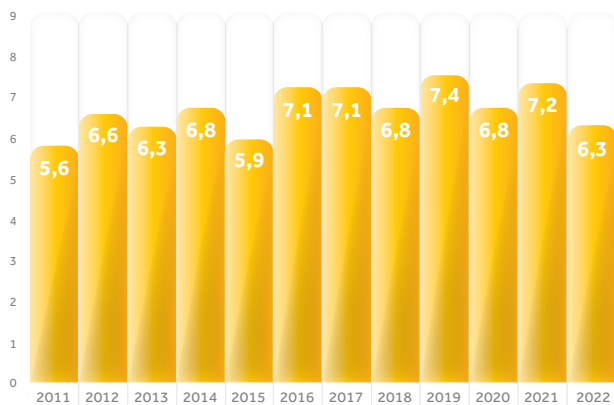
TELEKOMUNIKACIJE I ICT

PROIZVODNJA / ENERGETIKA

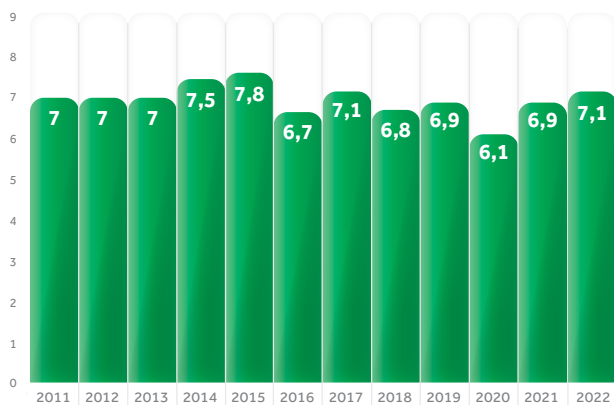
BANKARSTVO/ FINANSIJE

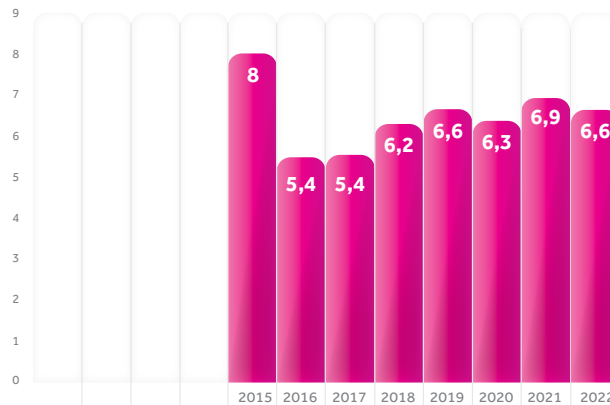
TRGOVINA / MALOPRODAJA

TURIZAM

TRANSPORT / LOGISTIKA

OCJENJIVANJE PRIVREDNIH SEKTORA

Analizom koliko opšte poslovno i regulatorno okruženje čini dnevne operacije lakim ili komplikovanim, strani investitori su ocjenjivali i ostale faktore poput administracije, zakonodavnog okvira, domena poslovne infrastrukture, kao što su putevi, obrazovanje, itd. **Drugim riječima, investitori su ocjenjivali uslove koje obezbjeđuju državne institucije u Crnoj Gori, a ne uslove koji se tiču spoljnih i drugih faktora koji utiču na ekonomiju zemlje i poslovanje konkretne kompanije.**

Članovi Savjeta ocijenili su sektore telekomunikacija/ICT, bankarstva/finansija, turizma, proizvodnje/energetike, trgovine/maloprodaje i transporta/logistike. Kada govorimo o 2022. godini, a u odnosu na 2021. godinu, bilježi se pad za 4 indeksa i to značajan i najveći pad za sektor bankarstva i finansija, zatim za telekomunikacije i ICT, trgovinu/maloprodaju, kao i pad kod sektora transporta i logistike. Pad u upravo ova četiri sektora je odgovor za pad ukupnog MFIC indeksa. S druge strane, rast indeksa je izračunat za dva sektora, sektor proizvodnje i energetike i sektor turizma.

I pored ovogodišnjeg pada od čak 0.5, sektor telekomunikacija i ICT i dalje ima najveći pojedinačni indeks u odnosu na ostale iz kategorije i on iznosi 7.2.

1. TELEKOMUNIKACIJE I ICT

Već godinama telekomunikacije i ICT imaju visoke ocjene, često najvišoj, u odnosu na ostale sektore. Od 2012. ambijent za poslovanje je imao trend rasta do kulminacije tokom 2021. godine kada ocjena je rekordna i iznosila 7.7. Ipak, ovogodišnja ocjena bilježi značajan pad, od 0.5, i približila se ocjeni za 2020. godinu kad je iznosila 7. Dakle ocjena za 2022. godinu iznosi 7.2 i ima važnu ulogu u padu ukupnog MFIC indeksa.

2. SEKTOR BANKARSTVA/FINANSIJA

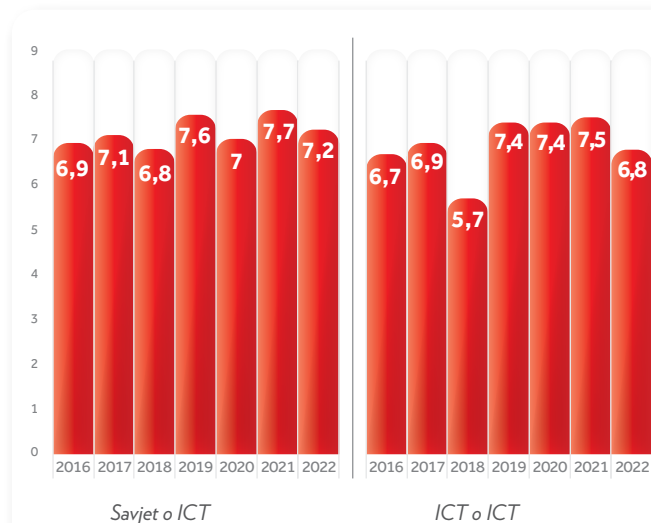
Sektor bankarstva/finansija nakon rekordne 2019. godine i ocjene 7.4, kao i približno visoke ocjene od 7.2 za 2021. godinu, sada bilježi pojedinačno najveći pad od čak 0.9 u odnosu na prošlu godinu. Ocjena od 6.3 je na nivou iz 2013. godine i najniža je u posljednjih 7 godina. Jasno je da je upravo ova ocjena najviše doprinijela padu MFIC indeksa.

3. SEKTOR TURIZMA

Nakon posebno izazovne 2020. godine za turizam i tadašnje najniže ocjene od 6.1, bilježimo rast i za 2021.

Mišljenje članova Savjeta koji su predstavnici sektora telekomunikacija i ICT, bankarstva i finansijskog sektora i sektora turizma o stanju u svojim sektorima, a u odnosu na odgovore svih članova Savjeta, za period 2016-2022. godine:

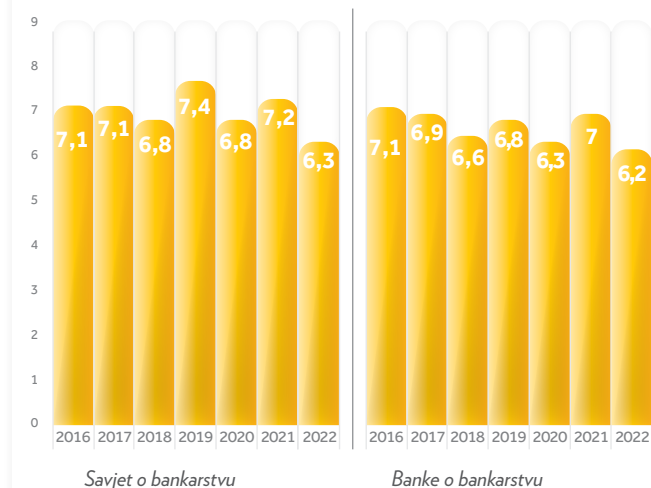
Mišljenje predstavnika ICT sektora u Savjetu o ICT okruženju

Savjet o ICT

ICT o ICT

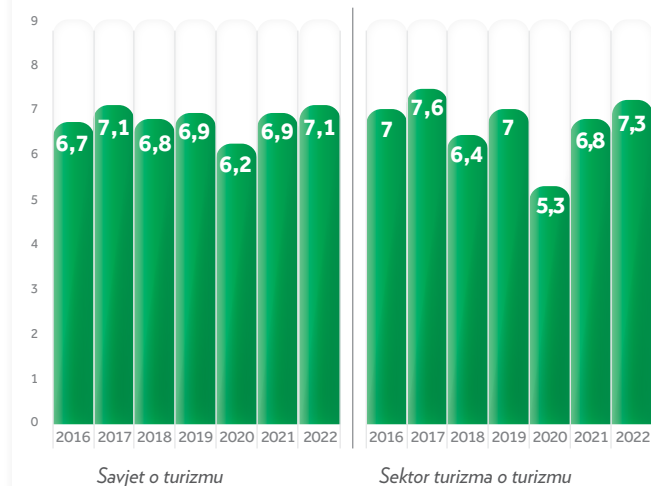
Mišljenje predstavnika bankarskog sektora u Savjetu o bankarskom okruženju

Savjet o bankarstvu

Banke o bankarstvu

Mišljenje predstavnika sektora turizma u Savjetu o turizmu

Savjet o turizmu

Sektor turizma o turizmu

i za 2022. godinu. Ove godine ocjena je povećana za 0.2 i iznosi 7.1, a što je na nivou od 2017. godine. Upravo ta ocjena je najveća u posljednjih 7 godina i može se tumačiti da se turizam vraća na predkovid ambijent i period stabilnosti.

4. SEKTOR PROIZVODNJE/ENERGETIKE

Sektor proizvodnje/energetike svih godina kada se radila ova analiza bilježi prilično niske ocjene i najniže u odnosu na druge sektore. Rast iz 2021. godine i ocjena 5.9 (plus 0.3 u odnosu na godinu prije) je nastavljen i ove godine pa je ocjena za 2022. godinu 6.2 (uvećanje od 0.3, ujedno i najveće pojedinačno uvećanje indeksa za ovu godinu). Ocjena 6.2 je na nivou od 2014. godine i najveća je u posljednjih 7 godina.

5. SEKTOR TRGOVINE/MALOPRODAJE

Sektor trgovine/maloprodaje u periodu od 2016. do 2020. godine se kretao ocjenama u rasponu od 6.4 do 6.8. Godina 2021. je imala veliki rast, za čak 0.8 i u tom smislu pokazatelj je da je ovaj sektor pretrpio manje štete tokom pandemijske godine (tada je pad bio za samo 0.2). Međutim, ocjena za 2022. godinu bilježi pad od 0.4 i iznosi 7.0. I dalje ta ocjena je veća od svih ocjena koje su bilježene u periodu od 2016. do 2020. godine.

6. SEKTOR TRANSPORTA/LOGISTIKE

Sektor transporta/logistike, slično kao sektor trgovine, u 2021. godini imao je značajan rast za 0.6, ali ovogodišnja ocjena pokazuje pad od 0.3 i iznosi 6.6. Ocjena za 2022. godinu je na nivou ocjene od 2019. godine i druga je po visini imajući u vidu ocjene za ovu kategoriju od kada se mjere.

Kako bismo bili u prilici da nastavimo detaljniju analizu u vezi pojedinih sektora, važan dio inputa o prikupljenim ocjenama predstavlja i mišljenje predstavnika pojedinih sektora o sektoru u kojem posluju. U nastavku su date ocjene predstavnika sektora telekomunikacija, bankarstva i turizma o stanju u svojim sektorima u periodu od 2016. do 2022. godine, koje poredimo sa ukupnom ocjenom za konkretne sektore koja je nastala analizom odgovora svih članova Savjeta.

Nakon tri godine za redom kada su članovi koji predstavljaju telekomunikacije i ICT sektor u Savjetu dali identičnu prosječnu ocjenu od 7.4 za sektor u kojem posluju, a koja je ujedno bila i najveća ocjena ovom sektoru, 2022. godina bilježi veliki pad. Pad iznosi 0.6 pa je sada ocjena 6.8 i vraća se na nivo 2017. godine i ranije. Visoka ocjena za period 2019. do 2021. godine se tumačila da je sektor uspio da se nosi sa problemima koje je pandemija donijela, pa je sadašnji pad zabrinjavajući. Kada upoređujemo ocjenu svih članova Savjeta za 2022. godinu, u odnosu na gorenavedenu ocjenu, uočavamo sličan pad

(za 0.5, odnosno 0.6), ali razlika u visini ocjene (7.2 u odnosu na 6.8) govori da sam sektor vidi više problema i prepreka za poslovanje od svih članova Savjeta.

Već kontinuirano, ali sada sa posebnim akcentom, i tokom 2022. godine, **sektor telekomunikacija i ICT** je od strane Savjeta prepoznat kao prioritetan, pokrenute su i u toku su konkretne aktivnosti u cilju definisanja i sprovođenju mjera za dalji razvoj ove oblasti. ICT komitet aktivno djeluje i doprinosi da se poruke članova Savjeta više i bolje razumiju.

Članovi koji zastupaju **bankarski sektor u Savjetu** (banke) dali su za 2022. godinu svom sektoru ocjenu 6.2, u odnosu na ocjenu svih članova Savjeta koja iznosi 6.3. Pad u odnosu na godinu ranije, u iznosu od 0.8, tj. 0.9, je pojedinačno najveći u odnosu na sve ostale sektore. Takođe obje ocjene su rekordno niske od kada se prati ovo poređenje, od 2016. godine. Upravo ove ocjene su najviše uticale na pad ukupnog MFIC indeksa.

Kada bankarskom sektoru dodamo ocjene osiguravajućih društava, koja su dio finansijskog sektora, dobijamo ocjenu 6.9, koja je na nivou od 2020 godine i predstavlja pad od 0.8 u odnosu na godinu ranije (2021: 7.7, 2020: 6.9, 2019: 7.2, 2018: 6.7). U odnosu na ocjenu koju su dale samo banke, uočava se kao i prethodne godine značajan rast, sada za 0.7 i opet govori da su osiguravajuća društva više zadovoljna poslovnim ambijentom nego banke.

Članovi koji predstavljaju **sektor turizma u Savjetu** dali su svom sektoru ocjenu 7.3, što je rast od 0.5, i predstavlja veoma visoku ocjenu, tj drugu po visinu za period od 2016. godine. U ovom sektoru smo, razumljivo, tokom pandemijske 2020. godine imali najveći pad od 1.7, pa zato imamo i prostor za veći rast posljednje dvije godine. Ocjena je približna sa ocjenom svih članova Savjeta koja iznosi 7.1, ali su ove godine, za razliku od prethodne, predstavnici sektora dali višu ocjenu od svih članova.

POJEDINAČNE KATEGORIJE OD ZNAČAJA

Da bi ocijenili pojedinačne kategorije od značaja, članovi Savjeta su analizirali u kojoj mjeri navedene kategorije utiču pozitivno ili negativno na njihovo poslovanje:

▼ Tržište rada i zapošljavanje obuhvata nekoliko pitanja poput otpremnina, ugovora na određeno, bolovanja, itd.

▼ Razvoj nekretnina za ovu svrhu odnosi se na građevinske dozvole, registraciju, katastar, realizaciju ugovora o hipoteci, procjene nekretnine, itd.

▼ Porezi/doprinosi vežu se za razne naknade, takse, namete i sveukupnu usklađenost i transparentnost u plaćanju poreza / izbjegavanju poreza.

▼ Korporativno upravljanje obuhvata finansijske izvještaje, propise o stečaju, usklađivanje PDV-a sa revizorskim praksama i praksama Evropske unije.

▼ Vladavina prava i pružanje javnih usluga obuhvata

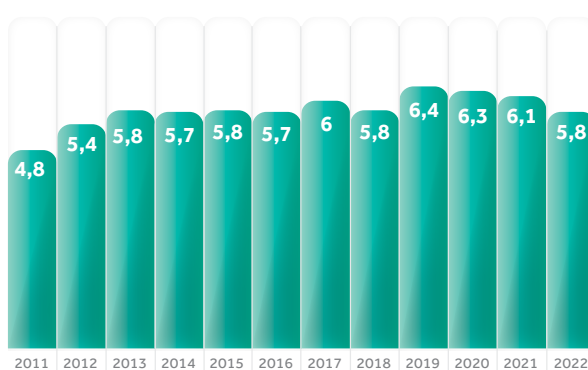
dužinu privrednih sporova i sudskih slučajeva, dozvole i licence, boravišne i radne dozvole, itd.

U okviru pomenutih kategorija imamo tri koje su zabilježile pad i dvije koje bilježe rast. Maksimalna razlika u ocjenama u odnosu na prošlu godinu iznosi 0.4 (i to se odnosi nažalost na pad) što govori da u ovoj kategoriji ne bilježimo značajan progres, već stagnaciju ili pad. Najviša ocjena od svih kategorija u ovom segmentu u 2022. godini iznosi 6.2 i govori da su upravo ove oblasti već godinama prepoznate kao prioritete za unapređenje od strane privatnog sektora, ali da značajni napredak izostaje. Nažalost, i ove godine rezultati posebno

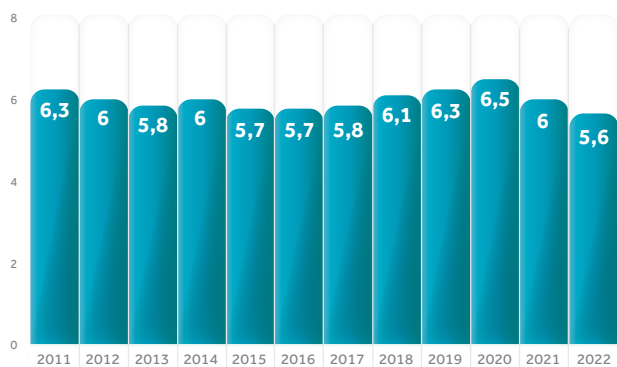
TRŽIŠTE RADA I ZAPOSĻAVANJE

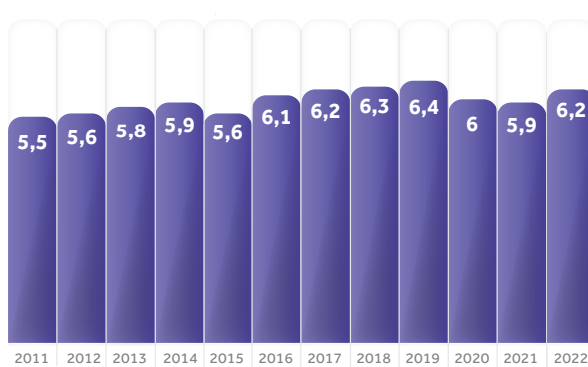
RAZVOJ NEKRETNINA

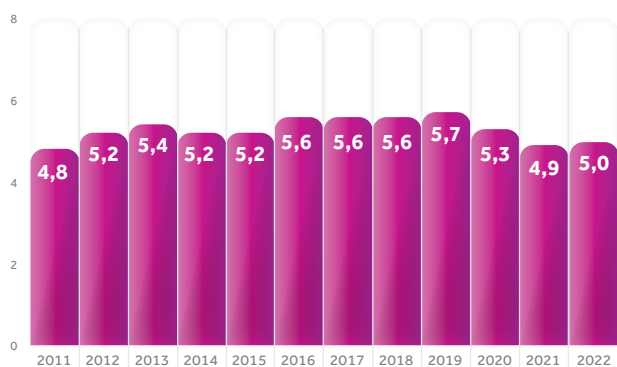
OPOREZIVANJE

KORPORATIVNO UPRAVLJANJE

VLADAVINA PRAVA

zabrinjavaju za oblast vladavine prava koja i pored minimalnog rasta iznosi samo 5.0, što je skoro na nivou od 2011. godine (4.8) kada je i bila najniža od kada se mjeri. Takođe, u ovom segmentu zabrinjava i najniža ocjena ikad, 5.6, za oporezivanje koje je inače godinama imalo stabilnu ocjenu.

Dakle, kao i tokom prethodnih godina i izvještavanja, posebno zabrinjavaju rezultati ocjenjivanja **vladavine prava**, oblasti koja je, po mišljenju članova Savjeta, od ključnog značaja za unapređenje poslovnog ambijenta. Analizirajući dosadašnje ocjene, u periodu od 2016. do 2019 imali smo stabilnu ocjenu za koju se smatralo da je veoma niska i kretala se do 5.7. Ipak, sada ta ocjena izgleda visoko imajući u vidu da smo imali pad od 0.4 i za 2020. i za 2021. godine, da bi ocjena za 2022. godinu zabilježila minimalan rast od 0.1 i iznos od svega 5.0. Dakle još jedna godina gdje su konkretni koraci u cilju unapređenja izostali i gdje se loš trend percepcije ozbiljno ne analizira od strane sudske i izvršne vlasti. I dalje ostaje stajalište da je vladavina prava baza ili predušlov za konkurentnost zemlje i privlačenje investicija. Rezultati eventualnih unapređenja u ostalim oblastima neće imati prave rezultate ukoliko vladavina prava i dalje bude imala drugu najnižu ocjenu od svih kategorija i indeksa koje prati ovo istraživanje. Monitoring implementacije aktivnosti na unapređenju vladavine prava ostaće u vrhu prioriteta rada Savjeta i narednih godina.

Tržište rada i zapošljavanje je tokom 2018. i 2019. godine bila posebno aktuelna tema u susret donošenju novog Zakona o radu. Poruka investitora ostaje da je u ovoj oblasti potreban nastavak systemske reforme u smislu usklađivanja propisa sa standardima Evropske unije. Usvajanje Zakona o radu, kao jednog od ključnih systemskih zakona, koji je posebno kompleksan zbog često pogrešnog tumačenja različitih interesa poslodavaca i zaposlenih, je obilježio 2019. godinu i njegova implementacija se ocjenila kroz 2020. i 2021. godinu sa istom ocjenom od 5.9. Iako najavljene, izmjene i dopune Zakona o radu za 2022. godinu se nisu desile, a kroz smanjenje ocjene za 0.2, tj sada ocjene 5.7 (na nivou 2019. godine) šalje se poruka da se reforma mora nastaviti u narednom periodu. Plan resornog ministarstva, a na osnovu konsultacija sa socijalnim partnerima, najavljuje izmjene i dopune tek za III kvartal 2024. godine, što znači da se ozbiljno treba pristupiti pripremi izmjena i dopuna već tokom 2023. godine, imajući u vidu dosadašnje iskustvo i složenost pregovora o ovom aktu.

Razvoj nekretnina pokazuje nastavak pada od rekordne 2019. godine, pa ocjena sada iznosi 5.8, što je za 0.3 niže od prethodne godine. Ocjene ukazuju na ozbiljan negativan uticaj pandemije na sektor nekretnina, koji se nažalost i dalje nastavlja.

Korporativno upravljanje je imalo trend rasta u periodu 2016. do 2019. godine, pa nakon dvije godine pada sada opet ocjena raste i iznosi 6.2, što je za 0.3 više od prethodne godine. Strani investitori prepoznaju značaj ove teme za njihovo poslovanje i upravo zbog toga se prati posebno ocjena i za ovu oblast. Višegodišnja stagnacija, sa nekim manjim rastom ili padom, ne donosi optimizam da se može očekivati značajnije poboljšanje ni u narednom periodu.

Oporezivanje, kao posebno važna kategorija, bilježila je kontinuiran manji rast u periodu od 2015. do rekordne 2020. godine, da bi zabilježila pad od 0.5 u 2021. godini i konačno pad od 0.4 za 2022. godinu, kada ocjena iznosi 5.6. Ova ocjena je rekordna, ali sada u negativnom smislu, tj najmanja od 2011. godine, odnosno od kada se radi ovo istraživanje. Ocjene za ovu oblast su godinama bile stabilne i smatrale su se znakom da je poreska politika i dalje privlačna za strane investitore. Novi podaci zabrinjavaju i biće važno šta će investitori izvjestiti narednih godina kako bismo mogli uočiti jasniji trend.

DODATNE POJEDINAČNE KATEGORIJE/OBLASTI ZA OCJENJIVANJE

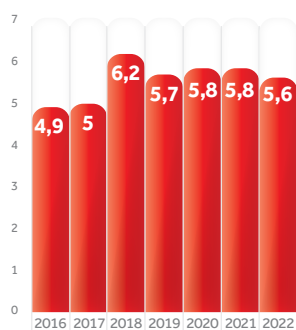
U cilju što detaljnije analize poslovnog okruženja, a imajući u vidu prioritete članova Savjeta, od 2016. godine uvedeno je šest kategorija koje su prepoznate kao područja na koja resorne institucije treba da obrate posebnu pažnju, jer predstavljaju postojeće ili potencijalne barijere u poslovanju. To su: ljudski kapital, sivo tržište i inspekcije, propisi o javno-privatnom partnerstvu, javne nabavke, digitalizacija javnih usluga, propisi o zaštiti ličnih podataka.

Od šest analiziranih oblasti, tri bilježe rast: sivo tržište i inspekcije od 0.3, ljudski kapital i propisi o zaštiti ličnih podataka od 0.1. Ostale tri bilježe pad za 0.2 ili 0.3.

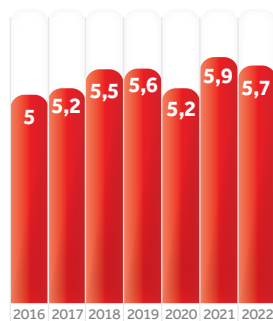
Analizirajući kategorije, izdvajamo:

1. Regulatorna koja se odnosi na **javno-privatno partnerstvo** bilježi manji pad, prvi od 2019. godine i to za 0.2, pa ocjena iznosi 5.6. Investitori u praksi slabo vide rezultate implementacije usvojene regulative, pa se taj stav ogleda i kroz ocjenu.

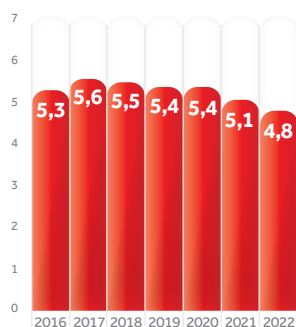
2. Javne nabavke, nakon rekordno visoke ocjene iz 2021. godine, takođe bilježe pad od 0.2 i sada je ocjena 5.7. Procedura elektronskih nabavki je očigledno prepo-

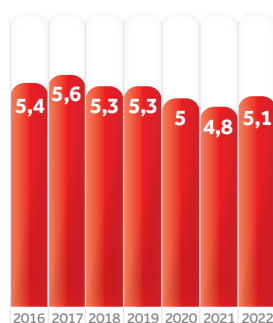
**PROPISI
O JAVNO-PRIVATNOM
PARTNERSTVU**

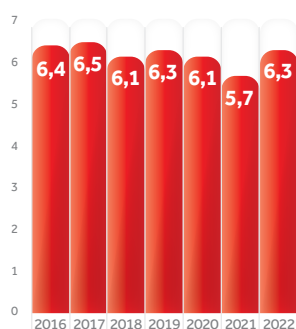
**JAVNE
NABAVKE**

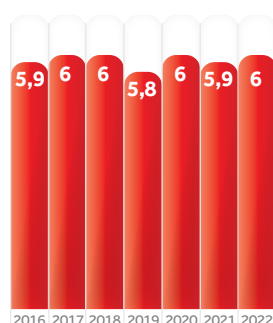
**DIGITALIZACIJA
JAVNIH USLUGA**

**SIVO TRŽIŠTE
I INSPEKCIJA**

LJUDSKI KAPITAL

**PROPISI O ZAŠTITI
LIČNIH PODATAKA**

brinjava i može se dovesti u odnos sa vladavinom prava. Digitalizacija je jednako transparentnost i antikorupcija, a to su važni segmenti vladavine prava.

4. Nakon ocjene za digitalizaciju i vladavinu prava, najviše zabrinjava ocjena za **sivo tržište i inspekcije**, koja i pored rasta od 0.2 ima ocjenu 5.1 i predstavlja jednu od tri rekordne niske godine od kada se radi istraživanje (tri godine su 2020., 2021. i 2022.); Ovako niske ocjene govore da su u potpunosti izostale aktivnosti koje se odnose na ovu posebno važnu oblast za strane investitore i sve legalne privrednike u Crnoj Gori;

5. Ljudski kapital, sa ocjenom 6.3 je svijetla tačka i rast od značajnih 0.6. Ocjena za 2022. godinu je na nivou od 2019. godine;

6. Propisi o **zaštiti ličnih podataka** stagniraju posljednje tri godine i sada imaju ocjenu od 6.0.

Kao zaključak ovog dijela može se reći da analizirane kategorije imaju kontinuirano niske ocjene koje se kreću do 6.3 i da i kada bilježe rast to se uglavnom odnosi na kategorije koje su prethodnih godina imale pad. Dakle, u najboljem slučaju imamo stagnaciju niskih ocjena bez održavanja više ocjene ako se one rijetko i dese. Kao i godinama unazad, donosiocima odluka se sugeriše da ove poruke pretoče u prioritete rada, usklade ih sa međunarodnim standardima i praksama i primijene u Crnoj Gori.

Savjet će i u narednom periodu kroz konkretne prijedloge podržati razvoj i reformski proces u ovim oblastima. Članovi Savjeta su spremni da se uključe i pomognu donosiocima odluka da se dođe do boljih rezultata, a u cilju podizanja konkurentnosti poslovnog ambijenta zemlje.

znata kao reformska, ali su očekivanja da se proces i dalje intenzivno usavršava uz eliminisanje svih prepoznatih barijera.

3. Digitalizacija javnog sektora ima najnižu ocjenu od svih kategorija u ovom istraživanju i ona, nakon pada od 0.3 u odnosu na prošlu godinu, iznosi 4.8. Trend značajnog pada je uočen od 2020. godine, baš u godinama kada je digitalizacija bila najpotrebnija. Očekivanja stranih investitora da ovaj proces prati barem približno tempo procesa digitalizacije koji se odvija u privatnom sektoru i ove godine nisu ispunjena. Imajući u vidu da je digitalizacija uvijek prepoznata kao jedan od prioriteta javnog sektora i imajući u vidu da su na raspolaganju sredstva i ekspertiza mnogih donatora ili partnera kako iz zemlje, tako i iz inostranstva, ova ocjena izrazito za-

CRNA GORA
DESTINACIJA
ZA ULAGANJA
SA VELIKIM
POTENCIJALOM

MFIC Montenegrin Foreign
Investors Council

CRNA GORA - PREGLED

UVODNA NAPOMENA: Sa namjerom da Bijela knjiga pruži i širi pregled poslovnog ambijenta, tj. sumira i podatke prikupljene iz drugih relevantnih izvora, u ovom dijelu predstavimo podatke koji su preuzeti iz objavljenih i javno dostupnih lokalnih i međunarodnih izvještaja, a koji mogu biti od koristi korisnicima ovog izdanja. Dakle, podaci ne predstavljaju stavove članova Savjeta ili zvanične stavove Savjeta kao organizacije, tj. nijesu bili predmet istraživanja u formi u kojoj ih prenosimo. Ovom prilikom, zahvaljujemo se organizacijama od kojih su podaci preuzeti.

Kada je riječ o ekonomskim kriterijumima, Crna Gora je **dobro napredovala i umjereno je spremna** u razvoju funkcionalne tržišne ekonomije. Nakon što je doživjela oštru recesiju 2020, privreda je zabilježila snažan oporavak u 2021. i nastavila da raste stabilnim tempom u prvoj polovini 2022, dok je ukidanje ograničenja kovida-19 podstaklo domaću i vanjsku potražnju. Oporavak je doveo do povećanja prihoda i veoma velikog poboljšanja u bilansu budžeta. Posljedice ruskog rata protiv Ukrajine do sada su bile ograničene, uprkos veoma značajnom doprinosu ove dvije države crnogorskom turizmu u prošlosti. Podstaknuta porastom globalnih cijena robe, inflacija je značajno porasla. Vlada je usvojila ambiciozan program fiskalnih reformi (nazvan “Evropa sad”) kako bi podržala postpandemijski oporavak i obezbijedila fiskalne stimulative mjere koje ublažavaju teret po domaćinstva zbog rasta cijena energije i hrane. Eksterne neravnoteže su se značajno smanjile zahvaljujući oporavku turizma, dok je stanje na tržištu rada počelo da se poboljšava, uprkos tome što strukturni problemi i dalje postoje. Bankarski sistem je ostao stabilan, a nekvalitetni krediti nisu značajno porasli u 2022, nakon što je 2021. godine istekao moratorijum na kredite usvojen u kontekstu krize kovida-19. Ipak, potreban je strog nadzor kako bi se pratili i sanirali rizici po pitanju pogoršanja finansijskih uslova.

Preporuke iz prošle godine su djelimično razmatrane. Naredne godine, Crna Gora treba posebno da uradi

sljedeće kako bi poboljšala funkcionisanje tržišne ekonomije:

- ▼ kada se oporavak učvrsti, treba sprovesti srednjeročni plan fiskalne konsolidacije koji ima za cilj smanjenje javnog duga;
- ▼ treba osnažiti fiskalno upravljanje tako što će se formirati nezavisno tijelo za fiskalni nadzor;
- ▼ treba usvojiti strateški plan za analizu svih državnih preduzeća i pripremiti predlog za optimalni portfelj koji je u državnom vlasništvu;
- ▼ treba osmisliti i realizovati konkretne mjere kako bi se smanjila siva ekonomija.

Širi konsenzus postoji za osnovne ključne ekonomske politike bez obzira na promjene vlade. Posljednje dvije vlade potvrdile su snažnu posvećenost putu ka EU i ekonomskim reformama. Važni elementi odnose se na podršku daljoj diverzifikaciji ekonomije prema strategiji pametne specijalizacije na osnovu partnerstava između kompanija, javnih institucija i akademija, uz nastavak programa Evropa sad koji predstavlja veliku inicijativu fiskalne reforme koja je uvedena krajem 2021.godine kako bi se podržao oporavak nakon pandemije. Vlada očekuje ograničenje nekih negativnih uticaja rata u Ukrajini na lokalnu ekonomiju uz smanjenje poreza na osnovnu potrošnju robe i goriva, pružanje podrške poljoprivrednoj proizvodnji i fokus na alternativna turistička tržišta kako bi se nadoknadio gubitak posjetilaca iz Rusije i Ukrajine. Nova manjinska vlada formirana u aprilu 2022.godine prihvatila je zaključke Ekonomskog

i finansijskog dijaloga između EU i Zapadnog Balkana i Turske 24. maja 2022. godine, i saglasila se da realizuje makro-fiskalne i strukturalne politike i reforme kako bi podstakla snažan oporavak, a koje su date u Ekonomskom i reformskom programu prethodne vlade. Djelimično su implementirana uputstva za politike data u ključcima Ekonomskog i finansijskog dijaloga od 12. jula 2021. godine.

Snažan privredni oporavak 2021. godine bio je većim dijelom podstaknut oporavkom turizma. Nakon zabilježenog godišnjeg rasta u prosjeku od 4.6% od 2017. godine, crnogorska privreda suočila se 2020. godine sa jednim od najvećih padova u Evropi (-15.3%) zbog krize izazvane virusom korona i velike uloge koju igra turizam. Rast BDP-a iznosio je 12.4% 2021. godine, nakon otvaranja granica i jakog oporavka turizma. Ovaj oporavak je pozitivno uticao na svu privredu, uključujući neto izvoz i u manjoj mjeri privatnu potrošnju. Državna potrošnja je blago porasla jer su počele da prestaju da se primjenjuju mjere podrške usljed virusa korone. Investiciona aktivnost je slaba i smanjila se za 10% 2021. godine u odnosu na prošlu godinu. Početak rata između Rusije i Ukrajine u februaru 2022. godine do sada je imao ograničen direktan uticaj na crnogorsku privredu jer zemlja ne zavisi od ruskog gasa ili nafte. Ipak, Crna Gora je izložena Rusiji i Ukrajini u smislu turizma i investicija (posebno u nekretnine). Dalje povlačenje mjera podrške zbog virusa korona i snažan rast turističke aktivnosti uticali su na godišnji rast BDP-a u prvom kvartalu 2022. godine, na 7.2%. Na domaću tražnju uticao je dvocifreni rast privatne potrošnje, dok su državna potrošnja i kapitalna izdavanja rasla umjereno. Ipak, neto izvozi su negativno uticali na privredni rast jer su velika tražnja i rastuće cijene uvoza pojačale trgovinski deficit. Sve u svemu, oporavak privrede vratio je donekle prihod po glavi stanovnika Crne Gore prema standardu kupovne moći na 47% prosjeka EU u 2021. godini, u poređenju sa 45% u 2020. godini, ali i dalje ostaje ispod 50% zabilježenih 2019. godine.

Snažan oporavak turizma pomogao je da se smanji spoljni deficit. Crna Gora bilježi vrlo visok deficit tekućeg računa u posljednjih pet godina, u prosjeku 16.5% BDP-a od 2017. godine. Trenutna razlika tekućeg računa se smanjila na 9.2% BDP-a 2021. godine u odnosu na 26.1% GDP iz prethodne godine. Ovo značajno poboljšanje uglavnom je nastalo zbog suviška na računu usluga koji je 2021. godine iznosio 19.5% u odnosu na 4.2% 2020. godine zahvaljujući oporavku turizma koji je bio skoro na nivou prije pandemije. Dalje, porasli su i prihodi od zaposlenih u inostranstvu i doznaka. S druge strane, trgovinski deficit je porastao na 39% BDP-a 2021. godine usljed brzog rasta uvoza na koji je uticala rastuća domaća tražnja i sve veće cijene roba globalno.

Brz rast izvoza nije bio dovoljan da nadoknadi jači rast uvoza jer je izvoz robe pokrio samo 21.% uvoza. Ponovno otvaranje ekonomije dovelo je do brzog oporavka neto direktnih stranih investicija koje su iznosile 23.5% nominalno u odnosu na prošlu godinu odnosno 11.2% BDP-a u 2021. godini i tako bile iznad nivoa spoljnog deficita. Ulaganja u nekretnine bila su skoro 2.4 puta veća nego prethodne godine. S druge strane, ulaganja u međukompanijska dugovanja su pala za 24.6% u odnosu na prošlu godinu jer je lokalnim kompanijama potrebno manje podrške od njihovih stranih majki kompanija. Privredni direktni stranih investicija nastavio se i u prvoj polovini 2022. godine. Deficit tekućeg računa značajno je porastao u prvoj polovini 2022. godine, za 31% u odnosu na prošlu godinu, a pokrenuo ga je snažan rast vrijednosti uvoza. Iznos međunarodnih deviznih rezervi opao je za 6.8 mjeseci uvoza roba i usluga krajem 2021. godine na 5.3 mjeseci u drugom kvartalu 2022. godine.

Inflacija značajno raste i Crna Gora ima veoma ograničene monetarne politike da bi se bavila tim rastom. Inflacija je bila na niskom nivou od 2017. do 2020. godine, u prosjeku 1.3%. Ipak, od marta 2021. godine, veće cijene hrane i struje nastavile su da stvaraju inflatorni pritisak, uz usklađeni indeks potrošačkih cijena u prosjeku od 2.5% 2021. godine i 4.5% krajem godine u odnosu na prošlu godinu i u odnosu na -0.8% u prosjeku za 2020. godine. Rat Rusije protiv Ukrajine još je više pojačao pritiske na cijene pa je inflacija bila visoka tokom cijele 2022. godine. U prvih sedam mjeseci 2022. godine, potrošačke cijene su porasle u Crnoj Gori u prosjeku za 13.7% u odnosu na prošlu godinu, a u odnosu na euro zonu rast je iznosio 8.9%.

Oporavak ekonomske aktivnosti ogleda se u sve većem broju osnovanih firmi. Za sada je elektronska registracija moguća samo za jednočlana društva sa ograničenom odgovornošću. Ne izgleda da ovo predstavlja veliku prepreku s obzirom na povećanje broja osnovanih firmi. Smanjenje značajnog broja lokalnih taksi i naknada i dostupnost nekih 40 programa podrške pored mjera podrške zbog COVID-19 pandemije pomoglo je promociji preduzetništva. Stoga, na kraju 2021. godine, broj firmi porastao je za 8.7% na 65.621 u odnosu na 60.361 2019. godine prije pandemije. Takođe, u decembru 2021. godine, vlada je usvojila program za privlačenje digitalnih nomadi, ponudila poreske olakšice za lični dohodak zaposlenima koji rade na daljinu u stranim firmama.

Sistem javnih izvršitelja ostaje ključni stub naplate potraživanja ali mu treba unapređenje. Godine 2021. broj predmeta za naplatu potraživanja porastao je za 15.6% u odnosu na prošlu godinu. Ipak, skoro dvije trećine predmeta iz 2021. godine još uvijek je na čekanju što ukazuje da je potrebno unaprijediti sistem naplate potraživanja.

Privredni sud bilježi veću stopu uspješnog rješavanja sporova – primljeno je 1.065 predmeta u 2021.godini, a iste godine je riješeno 95.4% predmeta, uz prosječno vrijeme rješavanja postupka bankrota za 221 dan u odnosu na 234 dana prošle godine. Sve u svemu, sistem bankrota funkcioniše relativno dobro, ali neki ekstremni slučajevi negativno utiču na prosječno vrijeme obrade predmeta.

Vlada mora i dalje da ulaže napore da se smanji siva ekonomija i to mora da bude focus narednih godina. Ukidanje doprinosa za zdravstvo 2022.godine smanjilo je neke nepovoljnosti poslodavcima da formalizuju za- pošljavanje. Ipak, vlada i dalje treba da usvoji sveukupni akcioni plan (čeka se na upitnik o neformalnosti među preduzećima i domaćinstvima) za borbu protiv neformalne ekonomije, uključujući jačanje izvršnih kapaciteta, a posebno poreske i radne inspekcije.

Bankarski sektor se pokazao otpornim i održala se stabilnost finansijskog sektora. Bankarski sektor je konsolidovan nakon dva spajanja 2021.godine, čime je broj banaka u Crnoj Gori smanjen sa 13 na 11. Ipak, struktura osnivačkog kapitala banaka nije se znatno promijenila. Krajem 2021.godine, kapital banaka je uglavnom bio strani sa 85% učešća, uglavnom od velikih bankarskih grupacija iz EU koje kontrolišu ukupno 79.9% bankarskog tržišta, dok je učešće domaćeg kapitala 15%. Centralna banka Crne Gore (CBCG) uradila je u septembru 2021.godine procjenu kvaliteta active banaka (AQR) u svim domaćim bankama u skladu sa metodologijom Evropske centralne banke (ECB). Rezultati su potvrdili stabilnost i jaku poziciju domaćeg bankarskog sistema na početku krize izazvane pandemijom COVID-19. U toku pandemije, CBCG je usvojila deset paketa privremenih mjera kojima se htjela očuvati likvidnost i solventnost domaćih banaka. Rezultat toga je da bilansi banaka bilježe značajan rast i da koeficijent adekvatnosti kapitala iznosi 18.5% krajem 2021.godine, mnogo iznad zakonski propisanog minimuma od 10%. Postepeno ukidanje poreske podrške i moratorijuma na kredite nijesu doveli do značajnog pogoršanja kvaliteta kreditnog portfelja, ali postoje rizici koji se moraju pratiti, posebno u kontekstu pogoršanih prognoza rasta i strožih finansijskih uslova. Racio loših kredita povećan je na 6.2% na kraju 2021.godine sa 5.5% iz prethodne godine, da bi u januaru 2022.godine dostigao rekordnih 6.9% i počeo postepeno da opada na nivo 6.3% u junu.

Kreditna aktivnost je u stalnom porastu od 2019.godine, s posebnim akcentom na kreditiranje privrede. Ukupan rast kredita ubrzan je sa 5.0% u 2020, na 6.6% u 2021, i 6.8% u junu 2022. Brzi rast je proizvelo pozajmljivanje privredi, a rast kredita odobrenih fizičkim licima je umje-

ren, dok su krediti odobreni javnim ustanovama u padu. Oporavak privrede vidi se i u brzom rastu depozita u bankama koji su porasli sa 2.6% 2020.godine na 12.8% 2021.godine i 21.4% u junu 2022. godine, gdje privreda opet predvodi. Iako imaju trend smanjenja, kamatne stope su i dalje visoke i predstavljaju jednu od glavnih prepreka pristupu finansijama, posebno malim preduzećima. U martu 2022.godine, vlada je usvojila zakon kojim se uspostavlja Kreditno-garantni fond. Uz podršku EBRD-ja, počelo se sa radom na razvoju i okviru nove institucije.¹

PROCES EU INTEGRACIJA

Pristupni pregovori sa Crnom Gorom počeli su u junu 2012.godine. Do danas, otvorena su 33 pregovaračka poglavlja, od kojih su tri privremeno zatvorena. Crna Gora je prihvatila revidiranu metodologiju proširenja. Crna Gora je nastavila da realizuje Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju, a redovno se odvijaju i sastanci zajedničkih organa u skladu sa sporazumom.

Sveukupan napredak u pristupnim pregovorima zavisi od napretka u dijelu vladavine prava prema uslovima koji su dati u Okvirima pregovaranja kao i u revidiranoj metodologiji koju je Crna Gora zvanično usvojila na međuvladinoj konferenciji koja je održana 22.juna 2021. godine. Napredak u dijelu ispunjavanja privremenih ciljeva koji su dati u dijelu vladavine prava u Poglavlji- ma 23 i 24 ključan je za ostvarivanje daljeg napretka u cjelokupnim pregovorima, jer se nijedno poglavlje neće zatvoriti dok se ovdje ne ostvari napredak. Četrnaesta međuvladina konferencija održana 13.decembra 2021. godine i Savjet SA održan 14.jula 2022.godine dali su političko usmjerenje kako da se ubrzaju akcije kako bi se ostvario ovaj cilj. Da bi Crna Gora preduzela dalje korake ka pristupanju, mora hitno da se pozabavi svim nepoklapanjima u dijelu slobode izražavanja i medija, borbe protiv korupcije i organizovanog kriminala, i da ubrza i produbi reforme vezane za nezavisnost, profesionalizam i odgovornost sudstva. Brzina ovih akcija biće odlučujuća za Crnu Goru.

Politička posvećenost crnogorskih organa strateškom cilju EU integracija i njihova ambicija da napreduju u pristupnim pregovorima na osnovu napretka stalnih reformi navodi se kao ključni prioritet zemlje. Nepostizanje dogovora o ključnim pitanjima od nacionalnog interesa se nastavilo i uzrokovalo da se dvjema vladama izglasa nepovjerenje. Politička volatilnost, nestabilnost

¹ Evropska komisija: Izvještaj za Crnu Goru za 2022. godinu

vlade i tenzije uticale su na usporavanje donošenja odluka i implementaciju reformi.

Preporučuje se dalje potpuno usklađivanje sa vanjskim i bezbjednosnim politikama EU, uključujući i restriktivne mjere EU nakon agresije Rusije na Ukrajinu; glasna podrška Crne Gore inicijativama EU u Ujedinjenim Nacijama kao odgovor na ovu agresiju kao i usklađivanje sa međunarodnim pravom i međunarodnim poretom zasnovanim na propisima. Ovo je jak signal strateške orijentacije zemlje i njene posvećenosti cilju pristupanja EU.

Od primarne važnosti su politička posvećenost, pouzdan angažman i dogovor koji grade sve relevantne institucije i učesnici koji rade na realizaciji reformnske agende Crne Gore na putu ka EU. Važno je da svi politički akteri preuzimaju odgovornost za učešće u političkim raspravama u parlamentu i da učestvuju u konstruktivnoj koordinaciji svih relevantnih zakonodavnih inicijativa vezanih za EU.

Pandemija virusa korona nastavila se u izvještajnom periodu. Na proljeće 2022.godine, Crna Gora je djelimično ukinula ograničenja koja je uvela da ograniči ozbiljnost pandemije. U toku izvještajnog perioda, Crna Gora je usvojila poreske mjere da bi ublažila ozbiljne ekonomske i socijalne uticaje krize².

IZVJEŠTAJ EVROPSKE KOMISIJE ZA CRNU GORU ZA 2022. GODINU

Crna Gora je umjereno spremna u pogledu reforme javne uprave. Sve u svemu, postignut je ograničen napredak, uključujući usvajanje nove Strategije za reformu javne uprave 2022-2026. S druge strane, nastavile su da se osjećaju posljedice reorganizacije javne uprave i izmjena Zakona o državnim službenicima i namještenicima usvojenih 2021. godine, u vidu kadrovske izmjene, gubitka znanja o pitanjima vezanim za proces pristupanja EU i sveukupnog usporavanja reformnske dinamike. Smanjeni uslovi uvedeni ovim izmjenama izvor su stalne zabrinutosti u kontekstu zapošljavanja na osnovu zasluga, te stručnosti i nezavisnosti državnih službenika. Nadalje, nacrt izmjena i dopuna Zakona o lokalnoj samoupravi bi na sličan način smanjio takve uslove na lokalnom nivou. Skupština tek treba da usvoji izmjene i dopune Zakona o pristupu informacijama. Tek treba

da se uspostave i efikasne linije odgovornosti unutar uprave. Potrebna je jaka politička volja za efikasno rješavanje pitanja vezanih za zapošljavanje zasnovano na zaslugama, optimizaciju državne uprave i sprovođenje upravljačke odgovornosti.

Crna Gora ostaje umjereno spremna kada je u pitanju pravosudni sistem. Ukupno gledano, tokom izvještajnog perioda ostvaren je ograničen napredak. Sprovođenje ključnih pravosudnih reformi i dalje je u zastoju. Obavljena su određena visoka imenovanja u pravosuđu koja su dugo bila na čekanju, dok su ostala, uključujući i Ustavni sud (za koja je potrebna kvalifikovana skupštinska većina) još uvijek na čekanju. I dalje postoji zabrinutost u odnosu na institucionalni učinak i konsolidaciju nezavisnog Sudskog i Tužilačkog savjeta. Bilans rezultata u odnosu na sudsku odgovornost i dalje je ograničen. Efektivna nezavisnost, integritet, odgovornost i profesionalizam pravosuđa treba dalje da se jača, uključujući sprovođenje relevantnog ustavnog i zakonskog okvira i usvajanje zakonskih promjena u skladu s evropskim standardima. Takođe je potrebno ojačati efikasnost pravosuđa. Još uvijek se čeka usvajanje nove strategije za racionalizaciju pravosudne mreže, kao i implementacija IKT strategije za pravosuđe. Crna Gora nastavlja da ostvaruje napredak u domaćem procesuiranju ratnih zločina.

Crna Gora je postigla određeni nivo spremnosti u borbi protiv korupcije. Tokom izvještajnog perioda postignut je ograničen napredak, a prošlogodišnje preporuke samo su djelimično ispunjene. Bilans rezultata u prevenciji korupcije je dodatno poboljšán, posebno zbog pozitivnog trenda u radu Agencije za sprečavanje korupcije. Međutim, potrebno je učiniti više da se osigura integritet, nepristrasnost i odgovornost Agencije, te da se poboljšaju njeni opipljivi rezultati i povjerenje koje uživa u javnosti, u skladu s preporukama stručne misije organizovane 2021. Kako bi pokazala vjerodostojan odgovor krivičnog pravosuđa, Crna Gora još uvijek mora da poboljša svoj bilans rezultata u odnosu na istrage, krivično gonjenje i pravosnažne presude u borbi protiv korupcije, uključujući korupciju na visokom nivou. Nadalje, pravni i institucionalni okvir mora se poboljšati u skladu s pravnom tekovinom EU i evropskim standardima, uključujući djelotvornu upotrebu finansijskih istraga i zaplijenu i konfiskaciju imovine u takvim slučajevima. Sektori koji su najosjetljiviji na korupciju zahtijevaju ciljanu procjenu rizika i posvećenu akciju.

Kada je riječ o ekonomskim kriterijumima, Crna Gora je dobro napredovala i umjereno je spremna u razvoju funkcionalne tržišne ekonomije. Nakon što je doživjela oštru recesiju 2020, privreda je zabilježila snažan opora-

² Evropska komisija: Izvještaj za Crnu Goru za 2022. godinu

MONTENEGRO

on its European path

#EUenlargement

©Balsa Rakocevic

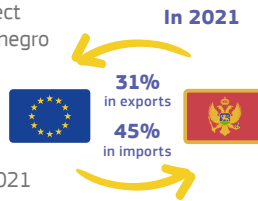
Key milestones

- DECEMBER 2008**
Application for EU Membership
- MAY 2010**
Entry into force of the Stabilisation and Association Agreement
- DECEMBER 2010**
EU candidate country status granted
- JUNE 2012**
EU decides to open accession negotiations
- DECEMBER 2013**
'Rule of Law' chapters 23 and 24 are opened for negotiations
- JUNE 2020**
All 33 screened chapters have been opened, three of which are provisionally closed
- JUNE & DECEMBER 2021**
Political Intergovernmental Conferences under the revised enlargement methodology provide political steer to the accession process

Source: EU Data

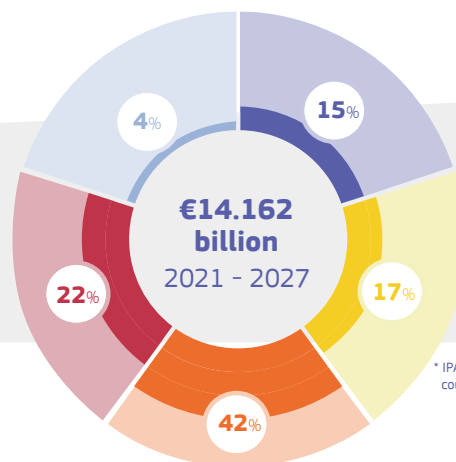
Trade & investment

- The EU is Montenegro's biggest trading partner
- The EU's Foreign Direct Investment in Montenegro reached €169.4 million in 2021
- Volume of trade in goods with the EU was €1.5 billion in 2021

EU funding

- The EU is the largest provider of financial assistance to Montenegro
- The EU is supporting the socioeconomic development and reforms in the enlargement region, including in Montenegro, with financial and technical assistance through the **Instrument for Pre-accession Assistance (IPA)**
- For 2021-2027, IPA III funding for the whole enlargement region is **€14.162 billion***. It responds to thematic priorities
- The Annual Action Plan 2021 for Montenegro adopted a budget of **€32.41 million** supporting actions in the areas of agriculture, environmental and climate action, EU integration, reforms as well as connectivity and green agenda
- For 2014 - 2020, IPA II funding allocated for Montenegro amounted to **€269.2 million**
- €1 billion provided in European Investment Bank loans since 1999

* IPA assistance is based on EU thematic priorities rather than pre-defined country allocations, hence the global amount for the enlargement region.

Human capital & innovation

- The EU pays special attention to youth, education and innovation and is helping the Western Balkans implementing Youth Guarantee schemes to support youth employment
- 4,000+ participants from Montenegro in student, academic and youth exchanges under ERASMUS+ (2014-2020)
- Reforms of the social welfare and child-care systems implemented with EU support
- €14.4 million in support to civil society (2014-2020)

Economic & Investment Plan

Over the next seven years, the EU will mobilise up to **€30 billion** in cooperation with international financial institutions through the Economic and Investment Plan for the Western Balkans launched in 2020. The following EIP project for Montenegro was endorsed in 2022:

- Environment and climate:** Podgorica wastewater treatment plant

Last updated: 12/2022

vak u 2021. i nastavila da raste stabilnim tempom u prvoj polovini 2022, dok je ukidanje ograničenja kovida-19 podstaklo domaću i vanjsku potražnju. Oporavak je doveo do povećanja prihoda i veoma velikog poboljšanja u bilansu budžeta. Posljedice ruskog rata protiv Ukrajine do sada su bile ograničene, uprkos veoma značajnom doprinosu ove dvije države crnogorskom turizmu u prošlosti. Podstaknuta porastom globalnih cijena robe, inflacija je značajno porasla. Vlada je usvojila ambiciozan program fiskalnih reformi (nazvan "Evropa sad") kako bi podržala postpandemijski oporavak i obezbijedila fiskalne stimulativne mjere koje ublažavaju teret po domaćinstva zbog rasta cijena energije i hrane. Eksterne neravnoteže su se značajno smanjile zahvaljujući oporavku turizma, dok je stanje na tržištu rada počelo da se poboljšava, uprkos tome što strukturni problemi i dalje postoje. Bankarski sistem je ostao stabilan, a nekvalitetni krediti nisu značajno porasli u 2022, nakon što je 2021. godine istekao moratorijum na kredite usvojen u kontekstu krize kovida-19.³

EBRD IZVJEŠTAJ O TRANZICIJI 2022-2023: Neobičajeno poslovanje

Izdavajamo:

- ▼ Privredni oporavak se nastavlja. Jak razvoj turizma bio je pokretač rasta sa 13% BDP-a 2021.godine. Slabiji rast potrošnje domaćinstava nastavio se 2022.godine, uz povećanje minimalne zarade, ali rastući uvoz je uticao na stopu rasta.
- ▼ Vlada je uvela poreske mjere kako bi poboljšala životni standard i smanjila sivu ekonomiju. Pored rasta minimalne zarade od 80%, Vlada je uvela progresivno porezivanje i smanjila značajno poresko opterećenje rada.
- ▼ Nastavilo se i sa reformama u sektoru energetike. Crnogorska elektroprenosna kompanija ostvaruje napredak u uspostavljanju tržišta električne energije kroz dvije regionalne razmjene, a državna kompanija je učesnik energetskog tržišta razmjene električne energije u Srbiji.

³ Izvještaj Evropske komisije za Crnu Goru za 2022. godinu

⁴ EBRD Izvještaj o tranziciji 2022-2023: neobičajeno poslovanje

KLJUČNI PRIORITETI ZA 2023:

- ▼ Mora se obezbijediti kontinuitet ekonomske politike i implementacija uprkos političkim promjenama. Javne institucije moraju biti ojačane kako bi se mogli ublažiti potencijalno štetni efekti čestih političkih promjena na kreiranje politika i proces reformi.
- ▼ Treba kreirati put ka dekarbonizaciji. Treba završiti Nacionalni plan za energiju i klimu (NPEK), a potrebno je i pripremiti planove za kraj proizvodnje zasnovane na uglju. Treba kreirati moderan regulatorni okvir kojim bi se podsticala privatna ulaganja u obnovljivu proizvodnju.
- ▼ Mora se ubrzati reforma javnog sektora. Ključne mjere koje moraju biti prioritet odnose se na usvajanje nacrtu Strategije za reform javne uprave, na formulisanje politike državnog vlasništva i centralizaciju nadzora firmi u državnom vlasništvu kao i na unapređenje analize uticaja poreza na predložene socijalne mjere i javne investicione planove.⁴

SVJETSKA BANKA: REDOVNI EKONOMSKI IZVJEŠTAJ ZA ZAPADNI BALKAN: CRNA GORA: NAKON KRIZA

- ▼ Iako još uvijek u oporavku od pandemije, ekonomija se suočava sa novim izazovima.
- ▼ Rast je i dalje veoma snažan, procijenjen na 6,9% u 2022, vođen privatnom potrošnjom i oporavkom turizma.
- ▼ Inflacija je dostigla nove maksimume, ali je njen negativni uticaj na troškove života u velikoj mjeri ublažen povećanjem realnog raspoloživog dohotka.
- ▼ Procjenjuje se da će fiskalni deficit dostići 4,9% BDP-a u 2022. godini, usljed izgubljenih prihoda od nedavne poreske reforme i povećanih socijalnih izdataka.
- ▼ Visok nivo javnog duga i pogoršanje globalnog okruženja zahtijevaju fiskalnu konsolidaciju u kratkom roku.

Nedavna ekonomska dešavanja

Privatna potrošnja pokreće rast. Rast BDP-a je bio izuzetno snažan u prvoj polovini 2022, procijenjen na 10.3%, predvođen porastom privatne potrošnje, koju su podstakli rast realnog raspoloživog dohotka, kreditiranja stanovništva, zaposlenosti i doznaka iz inostranstva. Očekuje se da će privatna potrošnja, dodatno podržana turističkom sezonom koja je bolja od očekivane, voditi rast u 2022, za koji se procjenjuje da će dostići 6,9%. Uprkos padu broja ruskih i ukrajinskih turista, turizam je nastavio da se oporavlja u 2022, podstičući izvoz. Međutim, očekuje se da će porast uvoza usljed jače domaće tražnje dovesti do negativnog neto izvoza za ovu godinu. Predviđa se da će državna potrošnja podržati rast, dok se procjenjuje da će investicije, još uvijek pod uticajem većih troškova materijala, poremaćaja u lancima snadbijevanja i završetka prve dionice auto-puta, rasti samo marginalno.

Dalji oporavak turizma podstiče ekonomsku aktivnost. U prvih sedam mjeseci ove godine broj noćenja stranih turista u kolektivnom smještaju je dostigao 93% nivoa iz 2019. godine, a u julu je broj noćenja i dostigao nivo iz 2019. godine. Turizam je, zauzvrat, podržao rast trgovine na malo, koja je do jula porasla za 16% u stalnim cijenama. Međutim, industrijska proizvodnja je u istom periodu pala za 3,6%, jer su nepovoljni hidrološki uslovi uticali na proizvodnju električne energije. Građevinska aktivnost je opala za 3%, ali povećanje broja izdatih građevinskih dozvola ukazuje na vjerovatnu obnovu građevinske aktivnosti u dolazećem periodu.

Tržište rada pokazuje kontinuirani napredak. Podaci Ankete o radnoj snazi pokazuju raast zaposlenosti od 30% u drugom kvartalu 2022, od čega su podjednaku korist imali i muškarci i žene. Stopa aktivnosti je porasla sa 46,8% prije godinu dana na 59,5% u drugom kvartalu, dok je u istom periodu stopa nezaposlenosti pala sa 17,1% na 14,6%. Administrativni podaci pokazuju rekordno visoku zaposlenost u julu od 235.343 zaposlenih, što je rast od 9,4% u odnosu na jul 2019, pri čemu su svi sektori osim javne uprave zabilježili dvocifrenu stopu rasta. Stopa registrovane zaposlenosti je pala na 16% u julu 2022. sa 22% iz jula 2021. U prvih sedam mjeseci je prosječna neto mjesečna zarada realno porasla za 21%, usljed smanjenja poreza na rad i povećanja minimalne zarade.

Inflacija je u galopu u 2022. godini. Globalni inflatorni pritisci i veće zarade dovode do rasta cijena. U prvih osam mjeseci je inflacija u prosjeku iznosila 11%, a u avgustu je dostigla maksimum od 15%. Visoku inflaciju najvećim dijelom objašnjavaju povećanje cijena hrane i

bezalkoholnih napitaka (19,4%) i cijena goriva (30,4%). Rast troškova života je do sada u velikoj mjeri ublažilo povećanje realnog raspoloživog dohotka kroz poresku reformu, što je rezultiralo povećanjem neto prosječne realne zarade za 21% u prvih sedam mjeseci. Poreskom reformom su porezi i doprinosi na rad smanjeni sa univerzalnih 39% ukupnog troška rada na prosječnih 22%. Finansijski sektor je dobro kapitalizovan i likvidan. U julu 2022. ukupni neizmireni krediti su porasli za 4,4%, vođeni kreditiranjem privatnog sektora i domaćinstava. Istovremeno, depoziti su porasli za 20,4%, takođe vođeni rastom depozita u privatnom i sektoru domaćinstva, ali i nerezidenata. Kao rezultat toga, odnos ukupnih kredita i depozita je pao na 77%, što je najniži nivo do sada. U prvih sedam mjeseci 2022. novodobreni krediti su porasli za 37%, nadmašivši svoj nivo iz istog perioda 2019. Prosječan koeficijent adekvatnosti kapitala u junu je bio zdravih 18,9%, što je prilično iznad regulatornog minimuma, dok su se nekvalitetni krediti povećali na 6,9% ukupnih kredita, sa 6,3% iz juna prošle godine. Sve u svemu, čini se da je finansijski sektor u dobroj poziciji, mada vrijeme visoke ekonomske neizvjesnosti i ranjivosti na globalne šokove iziskuje dodatnu opreznost na strani bankarskog nadzora.

Očekuje se povećanje deficita tekućeg računa sa svog 18-godišnjeg minimuma iz 2021. U prvoj polovini 2022, izvoz roba i usluga je porastao za 72%, uz jednako snažan učinak i roba i usluga. Transportne i usluge turizma su dovele do rasta izvoza usluga, dok je izvoz električne energije i obojenih metala, zahvaljujući višim cijenama, podržao izvoz roba. Crna Gore je u prvih sedam mjeseci 2022. izvezla 62% više vrijednosti električne energije i metala nego u cijeloj prošloj godini. Zbog veće tražnje, snažan je bio i rast uvoza, koji je do juna povećan za 52%. Neto primarni i sekundarni prihodi su ojačali, prvenstveno zbog snažnih neto doznaka, koje su porasle za 23%. Neto strane direktne investicije su povećane za 73% u istom periodu i finansirale su više od polovine deficita tekućeg računa. U julu 2022. međunarodne rezerve su iznosile 1,7 milijardi eura, pokrivajući sedam mjeseci uvoza roba.

Procjenjuje se da će niži prihodi kao procenat BDP-a i veća socijalna potrošnja povećati fiskalni deficit na 4,9% BDP-a. Predviđa se pad prihoda, mjerenih procentom BDP-a, sa 44,4% BDP-a u 2021. na 40% u 2022. Došlo je do solidnog povećanja naplate PDV-a i akciza u prvih osam mjeseci 2022. uprkos smanjenoj stopi PDV-a od 7% za ugostiteljstvo i smanjenja akciza na gorivo za 50%, kao mjera ublažavanja visokih troškova života. Ali, prihodi od doprinosa za socijalno osiguranje i poreza na dohodak fizičkih lica su opali usljed implementacije Vladine poreske reforme koja je ukinula doprinose za zdravstvo, za koje je bilo planirano da se finansiraju

progresivnim oporezivanjem dohotka i višim akcizama. Istovremeno, rashodi su porasli, vođeni većom socijalnom i kapitalnom potrošnjom. Skupština je u decembru 2021. povećala minimalne penzije za 36%, nskon čega je uslijedilo još jedno povećanje od 10%. Oba povećanja će biti sprovedena u septembru. Ova prilagođavanja, bez komplementarnih reformskih mjera, značajno povećavaju izdatke za penzije i ugrožavaju održivost i pravičnost penzionog sistema. Ministarstvo finansija je pripremlilo rebalans budžeta za 2022. kako bi se uračunali novi rasahodi, uključujući penzije, ostale socijalne izdatke koji su veći od planiranih i otplatu zaostalih obaveza u sektoru zdravstvu.

U avgustu je izglasano nepovjerenje Vladi – druga vlada koja je pala u 2022. Složenost i krhkost političkog ambijenta u Crnoj Gori pogoršava ionako velike neizvjesnosti, usporava reformski proces i skreće fokus sa neposrednih ekonomskih izazova. Razborita fiskalna politika zasnovana na kontinuiranom smanjenju javnog duga i politike koje treba da podrže rast su od ključne važnosti u takvom okruženju.

Izglede i rizici

Nepovoljni globalni ekonomski izgledi i visoka neizvjesnost utiču na izgleda za dalji oporavak Crne Gore. Očekuje se da će se rast smanjiti na 3,4% u 2023. i dalje na 3,1% u 2024, kako bude usporavao rast privatne potrošnje. Projekcije ne pretpostavljaju da će preostale dinonice auto-puta početi sa izgradnjom do 2025. godine, jer je fiskalni prostor ograničen. Sa druge strane, projekcije uključuju dalji oporavak investicija, prije svega u sektorima energetike i turizma, ali uz sporiji tempo, s obzirom na završetak velikih javnih investicija. Očekuje se da će turizam nastaviti da raste u 2023, ali sve lošiji izgledi za rast u EU i regiji mogu usporiti njegov dalji oporavak.

Predviđa se postepeno smanjenje deficita tekućeg računa do 2024. Iako više cijene energije nesrazmjerno utiču na siromašne, one takođe podržavaju smanjenje trgovinskog deficita, jer se rastući kapaciteti električne energije Crne Gore koriste za izvoz energije. Predviđeno je da će izvoz energije, zajedno sa izvozom transportnih usluga i turizma, podržati smanjenje deficita tekućeg računa na 9,7% BDP-a u 2024. Predviđa se da će inflacija usporiti na 5,9% u 2023. i dalje na 2,6% u 2024, kako se budu rješavale ograničenosti u globalnoj ponudi.

Očekuje se pad fiskalnog deficita u srednjem roku, ali ipak ostaje povišen. Predviđeno je da će fiskalni deficit biti 4% BDP-a u 2023. i 2,7% BDP-a u 2024, osim

ako se dodatnim mjerama ne kompenzuje pad prihoda kao procenta BDP-a. Kao rezultat toga, očekuje se da će javni dug ostati visok na 73% BDP-a. S obzirom na pooštavanje globalnih finansijskih uslova i značajnih finansijskih potreba Crne Gore od oko 9% BDP-a godišnje u 2023. i 2024, Crnoj Gori će biti potrebno pažljivo upravljanje javnim dugom i jača kontrola nad svojim rashodima.

Izglede zamagljuje negativni rizici. Produženje rata u Ukrajini bi dodatno pojačalo geopolitičke neizvjesnosti i smanjilo izgleda za rast Crne Gore i njenih trgovinskih partnera. Inflatorni pritisci ubrzavaju zatezanje monetarnih politika, što se prelijeva na skuplje finansiranje—kako na inostranim, tako i na domaćem tržištu. Politička nestabilnost i kašnjenja u formiranju Vlade su glavni domaći rizici. Ozbiljnost predstojećih izazova zahtijeva snažnu političku posvećenost i akcije za ublažavanje ovih rizika.⁵

MEĐUNARODNI IZVJEŠTAJI – EKONOMSKE SLOBODE I PERCEPCIJA KORUPCIJE

Istraživanja međunarodnih organizacija o zemljama u pogledu ekonomskih uslova za investicije i drugih analiza sa različitih ekonomskih aspekata važan su preduslov pozicioniranja na globalnoj ekonomskoj mapi. Ovaj segment nema samo političku važnost i nije samo parametar za rangiranje loših i dobrih tržišnih igrača već je i osnova za reforme u državama koje teže da budu lideri u investicionom smislu. Ozbiljnije analize ekonomskog ambijenta prioritet su za unapređenje politike privlačenja stranih investitora ali i izgradnje ekonomskih projekcija za snaženje privrede u zemlji.

Izveštaji u kojima se analizira i crnogorska ekonomija su: o ekonomskim slobodama (Heritidž Fondacija), Indeks ekonomskih sloboda (Frejzer Institut), Indeks percepcije korupcije (Transparency International) i Indeks globalne konkurentnosti (Svjetski ekonomski forum).

⁵ SB: Redovni ekonomski izvještaj za Zapadni Balkan: Crna Gora: Nakon kriza

INDEKS PERCEPCIJE KORUPCIJE – TRANSPARENCY INTERNATIONAL

Transparency International je vodeća globalna organizacija civilnog društva, osnovana 1993. godine, čija je osnovna misija stvaranje zdravog društva bez korupcije. Njena glavna uloga jeste poboljšanje životnog standarda širom svijeta sprovođenjem akcija u cilju podizanja svijesti i smanjenja tolerantnosti prema korupciji.

Indeks percepcije korupcije (CPI) rangira zemlje i teritorije u skladu sa percipiranim nivoima korupcije u javnom sektoru. To je agregatni pokazatelj, koji kombinuje različite izvore informacija o korupciji.

Globalni osvrt

▼ Ovogodišnji CPI 2022 analizira 180 zemalja i teritorija.

▼ Iako nalazi pokazuju da su neke zemlje dobro rangirane, ne postoji zemlja sa zavidnim rezultatom od 100 bodova. Više od dvije trećine od ukupnog broja rangiranih zemalja, u Indeksu 2021, ostvarile su rezultat niži od 50.

▼ Globalni prosjek, kada je riječ o broju dodijeljenih bodova, jeste 43 boda.

Zemlje sa snažnim institucijama i demokratijama koje dobro funkcionišu često se nalaze u samom vrhu Indeksa. Danska je na prvom mjestu, sa 90 bodova. Prate je Finska i Novi Zeland sa po 87 bodova. U prvih 10 ove godine su i Norveška, Singapur, Švedska, Švajcarska, Holandija, Njemačka, Irska i Luksemburg.

U dnu tabele nalaze se zemlje u kojima se dešavaju konflikti ili zemlje u kojima su lične i političke slobode izrazito ograničene. Ove godine na dnu tabele su Somalija, Sirija i Južni Sudan, a tu su i Venecuela, Jemen, Libija, Sjeverna Koreja, Haiti, Ekvatorijalna Gvineja i Burundi.

U proteklih pet godina, samo je osam zemalja značajno popravilo svoj rejting, a 10 zemalja je značajno nazadovalo, uključujući i zemlje koje su visoko kotirane poput Austrije, Luksemburga i Ujedinjenog Kraljevstva. Ostatak (90% zemalja) stagnira po pitanju rejtinga za korupciju.

Istočna Evropa i Centralna Azija

U Istočnoj Evropi i Centralnoj Aziji, velika korupcija vezuje se usko za političku nestabilnost, oslabljene institucije i – u najekstremnijim slučajevima – nasilne sukobe. U regionu sa drugim najnižim ocjenama (35), postoji začarani krug korupcije i autoritarizma jer mnoge vlase potcjenjuju demokratske procese, uskraćuju građanski prostor i ograničavaju medijske slobode.

Položaj Crne Gore prema Indeksu percepcije korupcije 2022

Crna Gora je sa ocjenom 45, prema Indeksu percepcije korupcije 2022, nazadovala za jedno mjesto u poređnju sa izvještajem za 2021. godinu.

INDEKS EKONOMSKIH SLOBODA – FRASER INSTITUT

Izvještaj Ekonomskih sloboda svijeta i njegov indeks mjeri nivo do kojeg politika i institucije zemalja poštuju ekonomske slobode. Temelji ekonomskih sloboda su lični izbor, dobrovoljna razmjena, sloboda ulaza na tržište i konkurencija, kao i lična i imovinska sigurnost. Koriste se 42 indikatora da bi se dobio sumarni indeks, uz prilagođavanje zakonskih prava po polovima kako bi se vidjelo u kojoj mjere žene imaju iste ekonomske slobode kao muškarci. Step en ekonomskih sloboda mjeri se u pet kategorija.

GLOBALNI REZULTAT

Najbolje rangirane zemlje

Posljednji dostupni sveobuhvatni podaci su iz 2020. godine. Hong Kong ostaje na vrhu iako je ocjena pala za 0.28 poena. Singapur je ponovo na drugom mjestu. Ostale visokorangirane zemlje su Švajcarska, Novi Zeland, Danska, Australija, Sjedinjene Američke Države, Estonija, Mauricijus i Irska.

Rangiranje drugih većih zemalja

Neke veće zemlje su ovako rangirane: Japan (12), Kanada (14), Njemačka (25), Italija (44), Francuska (54), Meksiko (64), Indija (89), Rusija (94), Brazil (114), i Kina (116).

Deset najgore rangiranih zemalja

Deset najgore rangiranih zemalja čine: Demokratska Republika Kongo, Alžir, Republika Kongo, Iran, Libija, Argentina, Sirija, Zimbabve, Sudan, i na kraju Venecuela.

CRNA GORA U IZVJEŠTAJU EKONOMSKIH SLOBODA SVIJETA: GODIŠNJI IZVJEŠTAJ 2021.

Prema izvještaju „Ekonomске slobode svijeta 2022“, Crna Gora je sa ocjenom 7.46 nazadovala za dva mjesta u poređenju sa prethodnim izvještajem i zauzela 40. mjesto.

Indeksom ekonomskih sloboda obuhvaćene su sljedeće oblasti:

- ▼ Veličina javne uprave - Size of government – 97. mjesto
- ▼ Pravna regulativa i poštovanje imovinskih prava - Legal System and Property Rights – 61. mjesto
- ▼ Zdravlje novca – Sound Money – 7. mjesto
- ▼ Slobodna međunarodna trgovina – Freedom to trade internationally – 63. mjesto
- ▼ Regulacija - Kontrola poslovanja, tržišta rada i bankarskog sektora – Regulation – 15. mjesto

IZVJEŠTAJ O EKONOMSKIM SLOBODAMA HERITIDŽ FONDACIJE

Heritidž fondacija osnovana je 1973. godine, kao istraživački i obrazovni institut, čija je misija promocija konzervativne javne politike zasnovane na principima slobodnog preduzetništva, ograničenog uticaja države i individualnim slobodama.

Indeks ekonomskih sloboda rezultat je ocjena Heritidž fondacije i u svom 28. izdanju daje listu globalnih ekonomskih sloboda za 184 rangiranih zemalja. Publikacije koje Fondacija objavljuje od 1995. godine, prate rangiranja zemalja širom svijeta u okviru 12 ekonomskih sloboda, koje ocjenjuju vladavinu prava, veličinu vlasti, regulatornu efikasnost i otvorenost tržišta.

U cilju unapređenja analitičkog razumijevanja, u izvještaju je 12 specifičnih komponenti ekonomskih sloboda grupisano u 4 kategorije, tj. 4 stuba ekonomskih sloboda, koje se rangiraju na skali od 0 do 100:

- ▼ Vladavina prava (imovinska prava, sudska efikasnost i državni integritet);
- ▼ Ograničen nivo administracije (poresko opterećenje, državna potrošnja i fiskalno zdravlje);
- ▼ Efikasnost regulative (sloboda poslovanja, slobode na tržištu rada, monetarne slobode);
- ▼ Otvorenost tržišta (slobodna trgovina, investicione slobode, finansijske slobode).

GLOBALNI PREGLED

Indeks za 2022 koji analizira ekonomske politike i uslove u 184 zemlje od 1. jula 2020. godine do 30. juna 2021. godine, pokazuje da ekonomija u cjelini ostaje “umjerenost slobodna”. Ipak, globalna prosječna ocjena za ekonomsku slobodu je sada 60 – pad za 1.6 bodova u odnosu na prošlu godinu i ocjenu 61.6.

Uprkos vidljivom padu globalnih ekonomskih sloboda, nastavlja se jasna veza između poboljšanja ekonomskih sloboda i postizanja ekonomske dinamičnosti kao i većeg dobrostanja. Bez obzira na postojeći nivo razvoja, zemlje mogu mjerljivo da ubrzaju svoj ekonomski rast

sprovedenjem koraka za povećanje ekonomskih sloboda kroz politike kojima se smanjuju porezi, racionalizuje regulatorno okruženje, otvara ekonomija većoj konkurentnosti i jača borba protiv korupcije.

Životni standard, koji se mjeri prihodom po glavi stanovnika, mnogo je veći u ekonomski slobodnijim zemljama. Ekonomije koje su ocijenjene kao slobodne ili uglavnom slobodne u Indeksu za 2022.godinu, imaju prihode koji su u prosjeku tri puta veći od Prihoda u ostalim zemljama i skoro sedam puta veći od prosječnog prihoda u “suzbijenim” ekonomijama.

Kako se vidi u Indeksu 2022, ekonomska sloboda je u vezi sa dobrostanjem, koje obuhvata faktore poput zdravlja, obrazovanja, okoline, inovacija, društvenog napretka i demokratskog upravljanja.

Dvadeset sedam zemalja ima ocjenu „uglavnom slobodne“ sa bodovima od 70.0 do 79.9, 54 zemlje su „umjereno slobodne“ sa bodovima od 60.0 do 69.9. Ukupno 88 zemalja ili oko polovine od 177 zemalja koje su obuhvaćene Indeksom imaju institucionalna okruženja gdje građani i privreda uživaju najmanje umjeren nivo ekonomskih sloboda u potrazi za većim ekonomskim razvojem i prosperitetom.

S druge strane spektra, 50% zemalja iz Indeksa 2022 (89 ekonomija) imaju bodove ispod 60. Od ovih zemalja, 57 ekonomija su “uglavnom neslobodne” (bodovi od 50.0 do 59.9), a 32 zemlje, uključujući Kinu, nalaze se u kategoriju “suzbijenih”.

Vidne promjene desile su se na samom vrhu. Singapur je zadržao svoj status svjetske najslobodnije ekonomije, ali Australija je ispala iz kategorije “slobodne”. Novi Zeland je pao na četvru poziciju, iza Švajcarske i Irske. Luksemburg, Tajvan i Estonija ušle su prvi put u kategoriju “slobodnih”.

Vidljiv je i kontinuirani pad Sjedinjenih Američkih Država u kategoriji “uglavnom slobodna” – 25. pozicija, najslabija pozicija u 28 godina od kada se Indeks priprema. Glavni faktor ovog pada je prevelika državna potrošnja koja je dovela do rastućeg deficita i dugova.

Crna Gora u Indeksu 2022

Crna Gora je, po ocjenama Heritidž fondacije, zauzela 103. mjesto sa ukupnom ocjenom od 57.8, što predstavlja pad od 12 mjesta u odnosu na prethodni izvještaj.

Na regionalnoj rang listi, od 45 evropskih zemalja, Crna Gora zauzima 41. mjesto, što predstavlja napredak za 1 mjesto u poređenju sa prethodnom godinom.

IZVJEŠTAJ O GLOBALNOJ KONKURENTNOSTI (SVJETSKI EKONOMSKI FORUM)

Posljednji objavljeni izvještaj Svjetskog ekonomskog foruma je iz 2020. godine pripremljen tokom trajanja COVID pandemije kao specijalno izdanje te stoga nije razmatran za ovo izdanje Bijele knjige koje se odnosi na 2022. godinu.

KREDITNE REJTING AGENCIJE

Kreditne rejting agencije koje prate Crnu Goru Moody's i Standard and Poor's ocijenile su stabilizaciju javnih finansija i svojim ocjenama dali podsticaj daljim reformama fiskalne konsolidacije, što posebno ukazuje stabilan i pozitivan outlook zadnjih ocjena ovih agencija.

MEDUNARODNI INDIKATOR	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Doing Business	77	65	56	56	51	44	36	46 ¹	51	42	50	50	-	-	-
Indeks percepcije korupcije - Transparency International	85	69	69	66	75 ⁽²⁾	67	76	61	64	64	67	66	67	46	45
Ekonomске slobode - Heritage Foundation	-	94	66	76	72	70	68	66	65	83	68	92	91	103	-
Economic Freedom of the World - Fraser Institut	58	78	47	37	28	49	38	62	59	85 ⁽³⁾	72	83	80	38	40
Indeks globalne konkurentnosti - WEF	65	62	49	60	72	67	67	70	82	77 ⁽⁴⁾	71	73	-	-	-
Kreditni rejting - Standard & Poor's	BB+ (neg. 10.11.)	BB+	BB (neg. 31.03.)	BB (neg. 13.12.)	BB- stab (jun)	BB- negativan	B+ stab. (nov)	B+ stabilian	B+ negativan	B+ stabilian	B+ stabilian	B+ stabilian	B+ Negativan [5, B+Negativan (septembar)]	B stabilian (mart)	B stabilian (septembar)
Kreditnerejting - Moody's	Ba2 (stabilian 12.03 negat. 18.12.)	Ba3 (neg. 30.04.)	Ba3 (neg.)	Ba3 (stabilian 30.03.)	Ba3 stabilian	Ba3 stabilian	Ba3 negativan	Ba3 negativan	Ba3 negativan	Ba3 negativan	Ba3 negativan	Ba3 negativan	B1 stabilian (septembar)	B1 stabilian (oktobar)	B1 stabilian (septembar)

[1] Došlo je do značajne promjene u metodologiji pripreme izvještaja;

[2] Revidirani rang za 2017 je 90;

[3] Revidirani rang za 2017 je 73;

[4] Revidirani rang za 2017 je 73;

[5] Usljed pojave novog COVID-19 virusa, izgled rejtinga za Crnu Goru promijenjen je iz „stabilnog“ u „negativni“ uz očuvanje ocjene B+/B

VAŽNI DOGAĐAJI U 2022. GODINI

Samit lidera EU i Zapadnog Balkana u Tirani, 6. decembar 2022.

Ovo je prvi samit između lidera EU i Zapadnog Balkana koji je održan u regionu Zapadnog Balkana.

Samit je bio prilika da se ponovo potvrdi izuzetan značaj strateškog partnerstva između EU i Zapadnog Balkana, regiona sa jasnom EU perspektivom.

Glavne teme su bile ove:

▼ zajedničko rješavanje **posljedica ruske agresije protiv Ukrajine**

▼ intenziviranje **političkog angažmana**

▼ jačanje **bezbjednosti i izgradnja otpornosti** protiv stranog uplitanja

▼ rješavanje izazova koje postavlja **migracija**, borba protiv terorizma i organizovanog kriminala.

Na kraju samita, potpisana je deklaracija iz Tirane.

Evropska perspektiva

Deklaracije iz Tirane potvrđuje **nedvosmisleni podršku putu Zapadnog Balkana ka EU**.

Evropska unija potvrđuje svoju punu i bezuslovnu podršku članstvu zemalja Zapadnog Balkana i poziva da se proces pristupanja ubrza koji je zasnovan na kredibilnim reformama partnera, pravničnim i strogim uslovima i principu sopstvenih zasluga.

U deklaraciji, EU lideri su pozdravili riješenost partnera sa Zapadnog Balkana da **usvoje evropske vrijednosti i principe**, u skladu sa međunarodnim pravom.

Lideri EU podsjetili su na značaj **stalnih reformi**, posebno u dijelu vladavine prava, i nezavisnosti i funkcionisanja sudstva i borbe protiv korupcije i organizovanog kriminala.

Novi paket podrške EU vezan za energetiku pomoći će Zapadnom Balkanu da:

▼ ublaži uticaj energetske krize, uz posebnu podršku ranjivim porodicama i malim i srednjim preduzećima,

▼ ubrza energetska tranziciju i nezavisnost, zahvaljujući REPower planu EU.

U deklaraciji iz Tirane, lideri EU podsjetili su na odluku da otvore zajedničku nabavku **gasa, tečnog prirodnog gasa i vodonika** partnerima iz Zapadnog Balkana i da ih podstaknu da koriste ovu platformu.

Čvrst ekonomski osnov za budućnost

Deklaracijom iz Tirane ističe se koliko će stalna implementacija **Ekonomskog i investicionog plana i Zelene i digitalne agende** u zemljama Zapadnog Balkana pomoći da se osnaži privreda i otpornost regiona.

Odobren je novi paket od 400 miliona eura u vidu EU grantova vrijednih 1.2 milijarde eura u vrijednosti investicije za finansiranje 12 investicionih projekata, a usvojeni projekti ulaze u fazu implementacije.

EU će nastaviti da podržava **poljoprivredni sektor**.

EU ostaje **glavni investitor, trgovinski partner i donator** regionu.

Na samitu su lideri EU i Zapadnog Balkana napravili presjek napretka u vezi sa sljedećim:

▼ integracija Zapadnog Balkana i **EU internog tržišta**

▼ **slobodno kretanje i priznavanje ličnih dokumenata** za sve građane regiona

▼ **međusobno priznavanje** univerzitetskih diploma i profesionalnih kvalifikacija u regionu

▼ modernizacija **platnih sistema** zemalja Zapadnog Balkana u skladu sa standardima EU

▼ **digitalizacija**

▼ implementacija **zelenih traka EU-Zapadni Balkan**, inicijativa kojom se olakšava prekogranična logistika i stalni protok roba.

Lideri EU i Zapadnog Balkana takođe su pozdravili sporazum koji su potpisali operatori telekomunikacija u toku samita. To će dovesti do **smanjenja cijene romin-ga između EU i Zapadnog Balkana 2023.godine**, kako bi do 2027. roming bio besplatan.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Generalno posmatrano u međunarodnim okvirima Crna Gora je po ekonomskim ocjenama zabilježila pad u 3 najznačajnija međunarodna izvještaja. Do momenta publikovanja ovog izdanja Bijele knjige, Indeks globalne konkurentnosti Svjetskog ekonomskog foruma, za 2021-2022. godinu nije objavljen. Donosiocice odluka bi suštinski trebale ocjene međunarodnih izvještaja usmjeriti na efikasniju implementaciju reformi i intenzivniju primjenu inovativnih rješenja. Navedeno posebno u regionalnom rangu uvažavajući da sve zemlje su jednako naklonjene privlačenju investicija i kreiranju boljih uslova za biznis. Stoga, Crna Gora bi morala uložiti nove napore ne samo u očuvanju postojećih pozicija nego i napredovanju bržim tempom od drugih.

U tom dijelu važne su sljedeće preporuke:

▼ efikasnija implementacija reformi i dalji koraci na unapređenju poreskih procedura (plaćanje prireza porezu na dohodak je posebna procedura, koja se sprovodi 12 puta godišnje; nedostatak uvezanosti i razmjene podataka između Poreske uprave, lokalnih samouprava i fondova; komplikovan sistem poreskih prijava i zahtjeva za obavezanim knjigama koji rezultira u značajnom vremenu utrošenom za prikupljanje podataka i informacija za popunjavanje prijave; relativno visoke stope doprinosa, koje utiču na ukupo poresko opterećenje; duge i nedovoljno automatizovane procedure povraćaja PDV-a);

▼ značajna modernizacija rada katastarskih i notarskih službi, posebno u dijelu poštovanja rokova u postupcima, smanjenja troškova, ali i uvođenja savremenih elektronskih sistema koji bi u mnogome skratili postupke registracije (uspostavljanje softverske povezanosti notara sa katastrom nepokretnosti u cilju povećanja pravne sigurnosti što bi doprinijelo i pojednostavljenju procedure registracije nepokretnosti za krajnje korisnike; nemogućnost predaje dokumentacije elektronskim putem; nemogućnost plaćanja taksi elektronskim putem; neophodnost poštovanja rokova utvrđenih Zakonom o državnom premjeru i katastru);

▼ kreiranje osnova za dalja infrastrukturna ulaganja, kako u dijelu saobraćajne infrastrukture, tako i komunalne, ali i primjena politike intenzivnih mjera za dalja ulaganja u ključnim sektorima turizma i poljoprivredne proizvodnje;

▼ nastaviti sa mjerama rasta slobode i fleksibilnosti na tržištu rada, unapređenja politike obrazovanja i zdravlja sa kreiranjem osnova za investiciona ulaganja;

▼ nastaviti sa politikom unapređenja rada administracije i podizanja efikasnosti na svim nivoima, posebno u dijelu veće konzistentnosti u implementaciji politika na lokalnom i državnom nivou;

▼ dalji razvoj crnogorske ekonomije i društva kroz digitalizaciju kao razvojnu i transformacionu politiku;

▼ kreirati osnove za dalju politiku javnih finansija sa posebnim osvrtom na nove investicione aktivnosti koje mogu doprinijeti stabilizaciji javnih finansija sa smanjenjem deficita i održavanja javnog duga.

U pogledu političkih pozicija Crna Gora se tradicionalno drži na nivou stabilnih zemalja sa jasnim porukama iz međunarodne zajednice da je pouzdan i politički uzoran partner. Navedeno kako u dijelu NATO zajednice, tako i brzog integracionog procesa prema Evropskoj uniji.

DIGITALIZACIJA JE PREDUSLOV ZA EKONOMSKI RAST

MFIC Montenegro Foreign
Investors Council

EVALUACIJA REGULATORNOG OKRUŽENJA U CRNOJ GORI

Važan dio aktivnosti Savjeta stranih investitora, koji je također predstavljen i u svakom izdanju Bijele knjige, jeste ocjena regulatornog okruženja u zemlji. Članovi Savjeta koriste razne kanale i mehanizme da izraze svoja opažanja, komentare i sugestije vezane za specifična pitanja koja smatraju da se mogu unaprijediti, kako bi se bolje zadovoljile potrebe poslovnog i ekonomskog razvoja i kako bi se ažurirali i unaprijedili propisi koji dovode do barijera u poslovanju i uskladili se sa modernim međunarodnim standardima i najboljim praksama. Pored efikasnog zakonodavstva koje je usklađeno sa modernom praksom i usvojeno uz učešće svih važnih zainteresovanih strana, „regulatorno okruženje“ podrazumijeva i implementaciju, izvršenje i sudsku praksu kao važne elemente i preduslove za atraktivno i stimulatívno poslovno okruženje u Crnoj Gori.

REGULATORNI OKVIR I KOMITETI SAVJETA

Kao što je i u uvodu navedeno, u okviru Savjeta aktivno djeluju tri Komiteta: ICT osnovan 2014. godine, Komitet za finansije osnovan 2022. godine (zamijenio Bankarski komitet osnovan 2017. godine i Komitet za osiguranje osnovan 2019. godine) i Komitet za regulatornu politiku osnovan u novembru 2019. godine. Predstavnici ovih sektora su našli svoj interes da se u okviru ovog Savjeta grupišu i stvore zajedničku platformu za međusobnu komunikaciju, kao i komunikaciju sa donosiocima odluka. U nastavku ukratko ćemo predstaviti rad ovih tijela, odnosno glavne teme koje su obrađene u prethodnom periodu.

1. INFORMACIONO-KOMUNIKACIONE TEHNOLOGIJE (ICT)

Preporuke regulatornog komiteta

Živimo u informacionoj eri gdje se nove tehnologije pojavljuju svakog dana kako bi život svima učinile jednostavnijim, naprednijim i boljim. Brzina kojom se tehnolo-

gija razvija danas je skoro eksponencijalna. ICT sektor omogućava efikasnu interakciju i vođenje poslovanja putem digitalnog svijeta. On je ključni učesnik u digitalnoj transformaciji ekonomije Crne Gore. Iako se digitalna transformacija i elektronske usluge danas nalaze pred velikim izazovima, osnove za razvoj su postavljene i očekujemo napredak koji će Crnu Goru diferencirati u uspješnoj tranziciji ka održivoj ekonomiji i društvu. Jačanje ICT struke stimulirajuće djeluje na cjelokupnu ekonomiju, a ICT industrija je izvor velikih promjena u poslovnoj praksi drugih industrijskih djelatnosti.

Globalni ICT sektor konstatno napreduje, kroz uvođenje inovacija i tehnoloških razvoja vezanih za Big Data, Cloud Computing, Artificial Intelligence (AI), Machine Learning (ML), Virtual Reality (VR), Internet of Things (IoT). Usled težnje da se cijeli svijet što više ujedini, digitalno putovanje prirodno nameće da se raznovrsni učesnici okupljaju i čine jednu veliku zajednicu.

Digitalni ciljevi Evropske unije (EU) do 2030. godine, fokusiraju se na četiri ključna stuba: vještine, digitalnu transformaciju poslovanja, bezbjednu i održivu digitalnu infrastrukturu i digitalizaciju javne usluge i postavljaju okvire kojima Crna Gora treba da teži u procesu digitalne transformacije.

Geo-politika i izazovi u lancu snabdijevanja dodatno su pojačali interesovanje za razvoj zajedničkih tehničkih rješenja kao što je OpenRAN. Crna Gora je primjer ovakvog pristupa gdje je tokom 2022. godine pokrivenost prvog crnogorskog autoputa obezbijedena zajedničkim djelovanjem svih operatera koji su implementirali OpenRAN način rada.

Otvoreni su novi Hub-ovi na teritoriji države koji su osmišljeni da postanu prostor za mlade ljude da istražuju mogućnosti korišćenja inovativnih tehnologija u različitim oblastima, da steknu vještine i znanja, kao i da služe kao platforma za komunikaciju sa građanima, privatnim i javnim sektorom.

Nezaobilazna tema u ICT sektoru je svakako razvoj 5G koji mijenja način na koji percipiramo online svijet. Crna Gora je prva od 6 država Zapadnog Balkana koja je uspješno sprovela aukciju za radio frekvencije koje su prije svega namijenjene razvoju 5G. Sva tri mobilna operatora su obezbijedili adekvatne količine radio-frekvencija kako bi svojim korisnicima obezbijedili pravo korisničko iskustvo savremenih tehnologija.

Uvođenje i nadogradnja širokopojasne infrastrukture smatra se ključnim faktorom napretka. Brzi internet će poboljšati povezanost i integraciju, omogućiti firmama da budu otpornije i konkurentnije, podržaće zelenu tranziciju i doprinijeti poboljšanju upravljanja i transparentnosti, posebno u javnom sektoru. Širokopojasna pokrivenost ruralnih područja sa socio-ekonomskim uticajem unaprijediće inkluziju grupa u nepovoljnom položaju jer će one imati pristup mogućnostima za izgradnju digitalnih vještina i novim digitalnim rješenjima u obrazovanju, zdravstvu i javnoj upravi.

U skladu sa Strategijom digitalne transformacije Crne Gore 2022-2026, tokom 2022. godine usvojen je Predlog zakona o izmjenama i dopunama Zakona o strancima. Osnovni razlog za donošenje ovog zakona sadržan je u potrebi stvaranja mogućnosti da stranci koji obavljaju poslove elektronskim putem regulišu svoj pravni status u Crnoj Gori. Ovim izmjenama i dopunama, digitalnim nomadima se omogućava da na osnovu vize za duži boravak (viza D) uđu u Crnu Goru, nakon čega mogu da regulišu dozvolu za privremeni boravak do dvije godine. Usvojen je i Program za privlačenje digitalnih nomada do 2025. godine čiji je cilj povećanje broja digitalnih nomada koji borave u Crnoj Gori, ali i prepoznatljivost Crne Gore kao atraktivne turističke destinacije za njihov boravak.

Takođe, u 2022. godine usvojen je novi Zakon o elektronskom dokumentu za koji se očekuje da će doprinijeti unapređenju poslovnog ambijenta, većem korišćenju elektronskog dokumenta i digitalnog potpisa, ali i smanjenju upotrebe papira zbog masovnije upotrebe elektronskih dokumenata i digitalizacije postojećih papirnih dokumenata. Ovim zakonom doprinosi se dodatnom unapređenju pravnog okvira u oblasti digitalizacije, vrši se dodatno usklađivanje sa Zakonom o elektronskoj identifikaciji i elektronskom potpisu, kako bi se kroz po-

većanje povjerenja u elektronski dokument i digitalizaciju dokumenta, stvorili uslovi za njegovu širu primjenu u pravnom prometu, upravnim, sudskim i drugim postupcima, što će u krajnjem rezultirati razvojem novih elektronskih servisa, ali i ubrzanjem digitalne transformacije, na dobrobit svih građana i privrede u Crnoj Gori.

Tokom 5. Digitalnog samita ekonomija Zapadnog Balkana koji je organizovan u septembru 2022. u Prištini, zaključeno je da su države Zapadnog Balkana posvećene stvaranju boljih uslova za povezivanje putem bezbjednog i transparentnog digitalnog okruženja. Kao bitan zajednički cilj indentifikovala se potreba za preduzimanjem aktivnosti na unapređenju regionalne saradnje u oblasti sajber bezbjednosti uz povećanje zaštite kritične infrastrukture, otpornosti sajber bezbjednosti i svijesti u oblasti sajber bezbjednosti, na način da se sve države fokusiraju na spriječavanje i otkrivanje sajber prijetnji, kao i spriječavanje, otkrivanje i efikasno reagovanje na incidente, kako bi se ublažio njihov uticaj i obezbijedio brz oporavak. Takođe, prepoznate su i neke druge aktivnosti koje se smatraju bitnim za implementaciju u narednom priodu kao što su razvoj "digitalnog identiteta" i uključanje u European High-Performance Computing Joint Undertaking (EuroHPC).

Na kraju, htjeli bismo da iskoristimo ovu priliku da skrenemo pažnju na neke probleme sa kojima se suočavaju operatori elektronskih komunikacija u svakodnevnom poslovanju:

Zakon o elektronskim komunikacijama

Pozdravljamo početak rada radne grupe koja priprema novi Zakon o elektronskim komunikacijama kojim će se Direktiva (EU) 2018/1972 Evropskog Parlamenta i Vijeća kao i druge relevantne EU direktive transponovati u nacionalni pravni sistem Crne Gore. Vjerujemo da će se kroz taj proces osim transponovanja pomenutih direktiva dodatno doprinijeti da Crna Gora ima adekvatan pravni okvir koji uređuje djelatnost elektronskih komunikacija koju karakterišu inovacije i velike tehnološke promjene koje zakonski okvir mora pratiti kako bi se omogućilo da se realizuje već usvojeni set programa i strategija koji su od presudnog značaja za digitalni napredak Crne Gore.

Ovo je veoma važno jer su kako je već naglašeno digitalizacija i 5G razvoj u vrhu agendi operatora u Crnoj Gori, a to s druge strane zahtijeva blagovremeno obezbijedivanje regulatornih preduslova i pro-investicione politike i stimulatívno poslovno okruženje neophodno za dalja ulaganja i poslovanje u Crnoj Gori.

U nastavku slijede samo neke inicijative koje će i inače biti u fokusu operatora u postupku javnih konsultacija o nacrtu Zakona, a koje treba da doprinesu da se u najvećoj mjeri proces ugovaranja usluga elektronskih komunikacija i održavanje ugovornog odnosa prenese u online okruženje što omogućava kraći postupak svih procedura i očuvanje životne sredine.

Cijenimo da je procenat korišćenja internet usluga kod crnogorskog stanovništva već dovoljno visok da su se već stekli uslovi da se primjera radi i Zakonom propiše obaveznost izdavanja elektronskog računa za pružene usluge (ukoliko se korisnik tome ne protivi), da se eliminiše obaveza zaključivanja ugovora u pisanoj formi što podrazumijeva fizički kontakt korisnika i prodajnog agenta, jer novi način poslovanja treba da u najvećoj mogućoj mjeri obezbijedi smanjenje fizičkog prisustva korisnika i jednostavniju proceduru ugovaranja, uslugu promjena tarifnog paketa, aktivaciju opcija, dodataka tarifnom paketu i sl.

Novi zakon, kada je u pitanju izgradnja i korišćenje elektronskih komunikacionih mreža (sada je to član 39 važećeg Zakona), treba da sadrži jasnu odredbu koja ne bi ostavljala prostora za različito tumačenje koje, kako smo do sada imali prilike da svjedočimo, predstavlja značajnu biznis barijeru jer se ista interpretira na način da djelovi mreža i povezana oprema moraju biti na teritoriji Crne Gore.

I ranije su se Savjet stranih investitora u Crnoj Gori i crnogorski operatori elektronskih komunikacija obraćali državnim organima po ovom pitanju obrazlažući potrebu dopune odredbe Zakona koja bi obezbijedila da operatorima koji posluju u međunarodnom okruženju kao djelovi korporativnih grupa, kao što je to slučaj sa crnogorskim operatorima, treba dozvoliti povezanost sa tehničkim i organizacionim integrisanim rješenjima na nivou međunarodnih grupa kako bi se osigurala inovacije, poboljšale usluge i optimizovali resursi. U skladu sa tim, operatori treba da imaju pravo da na osnovu komercijalnih ugovora za potrebe svojih mreža koriste elektronske komunikacione infrastrukture, uređaje i opremu drugih operatora u Crnoj Gori i inostranstvu, poštujući odredbe Zakona o elektronskim komunikacijama i drugih važećih propisa.

Odgovori koje smo na tu inicijativu dobijali ukazuju na činjenicu da je aktuelni regulatorni okvir (ili bar njegovo tumačenje) uveo ograničenja koja nijesu bila slučajna jer se od strane predstavnika nadležnih institucija često moglo čuti da ta ograničenja treba da obezbijede zaštitu radnih mjesta u Crnoj Gori.

Ovog puta želimo da ukažemo na potrebu da se pro-

blem sagleda i malo šire. Naime, nesporno je da je ICT danas globalno jedna od najvećih, najbrže rastućih i najznačajnijih industrija u modernim, razvijenim državama, da Crna Gora treba da ostvari svoje težnje da se kroz razvoj i tog sektora pridruži razvijenim ekonomijama. Naše je mišljenje da je neophodno da pored već definisanih prioriteta razvoja naše zemlje poseban fokus treba staviti i na ICT kao industrijsku granu koja može omogućiti razvoj svih ostalih grana privrede, a ICT sektoru mogućnost da brže i jednostavnije tržištu ponude inovativna rješenja i napredne usluge kakve imaju građani EU. Time će i operatorima biti omogućeno održivo investiranje u mreže i usluge i mogućnost da angažuju IT stručnjake tj. otvaraju „visokoplaćena“, radna mjesta, a to bi u krajnjem bio cilj koji Crna Gora želi - da zadrži tu kategoriju poslova. To naravno zahtijeva i harmonizovanje radnog zakonodavstva o čemu će naknadno biti riječi.

Tehnološki trend u oblasti programiranja posljednjih nekoliko godina je vezan za takozvane servise u oblaku („cloud services“), ili drugim riječima optimizaciju serverske infrastrukture koju je moguće po potrebi angažovati. Potrebno je optimizovati „prostor“ za rad sa podacima i procesorsko vrijeme za obradu podataka, tj. učiniti ih efikasnim i efektivnim. Stoga treba imati jasno zakonsko određenje da operatori mogu koristiti uređaje i opremu koja neminovno ne mora biti u našoj zemlji. Operatori će na taj način biti u mogućnosti da, optimizacijom troškova vezanih za investiranje u opremu i održavanje iste, preusmjere sredstva u zapošljavanje kadrova koji će se baviti razvojem digitalnih servisa za građane i privredu u Crnoj Gori. Smatramo da bi ovaj pristup bio „win-win“ za sve:

- ▼ povećao bi se broj zaposlenih na visokoplatežnim pozicijama kod operatora,
- ▼ omogućio bi se razvoj novih digitalnih usluga i proizvoda za crnogorsko tržište, a koji, sa svoje strane,
- ▼ smanjuju troškove poslovanja privrednim subjektima što se reflektuje i na korisnike kroz niže cijene servisa i usluga.

Novi zakon nadalje treba da utvrdi drugačiji regulatorni okvir kada je u pitanju Univerzalni servis koji pružaocu te usluge i operatorima koji participiraju u naknadi neto troška neće predstavljati pretjerano finansijsko opterećenje. Nakon deset godina koliko se ta usluga pruža u našoj zemlji možemo reći da je definicija razumnosti zahtjeva za Univerzalni servis (u Zakonu a naročito u podzakonskom aktu) doprinijela pretjeranim troškovima izgradnje novih lokacija mobilne mreže (izrazito nekomercijalna područja Crne Gore) i to na 11 lokacija u Crnoj Gori od kojih neka po zahtjevu samo jednog ko-

risnika, pa možemo reći da je u pitanju rasipanje resursa jer je za Univerzalni servis (samo za usluge govora i pristupa internetu na fiksnoj lokaciji) utrošeno skoro milion eura, a već nekoliko godina servis koristi najviše 15 korisnika u Crnoj Gori (prosječno) od 56 priključenih od 2013. godine do danas tako da su obračunati prihodi operatora od Univerzalnog servisa iznosili nešto više od 15 hiljada eura. Stoga s pravom možemo tvrditi da je sada važeći regulatorni okvir neodrživ i neracionalan jer čini da je obezbjeđivanje Univerzalnog servisa u Crnoj Gori izuzetno finansijski zahtjevno (prije bi se reklo da je riječ o rasipanju resursa jer po pravilu ti korisnici ne plaćaju račun za US usluge i bivaju deaktivirani a infrastruktura izgrađena za potrebe US mora ostati na lokaciji).

Smatramo da treba slijediti dobru praksu zemalja EU na koju smo u svojim obraćanjima kako resornom Ministarstvu tako i Agenciji za elektronske komunikacije više puta ukazivali te treba uvesti određena ograničenja koja bi spriječila rasipanje resursa i zloupotrebe podnosilaca zahtjeva za servis za koji ustvari nijesu ni bili zainteresovani na fiksnoj lokaciji već samo za poboljšanje signala mobilne mreže. Da je u pitanju takva situacija da se zaključiti na osnovu primjera u praksi kada je operator Univerzalnog servisa podnosiocu zahtjeva ponudio priključak koji podrazumijeva tehničko rješenje putem fiksne mreže, podnosilac zahtjeva bi odustao od zahtjeva ili u slučajevima kada korisnik kome je priključak za Univerzalni servis obezbijeđen putem mobilne mreže, taj servis ne bi ni koristio niti jedan mjesec, niti potrošio resurse uračunate u pretplatu.

Cijenimo neophodnim definisanje razumnog zahtjeva korisnika za Univerzalni servis na način da se utvrdi da u slučaju potrebe izgradnje ili dogradnje mreže radi pružanja servisa, opravdanim zahtjevom treba smatrati ako je zahtjev za servis podnijelo najmanje dvadeset fizičkih i/ili pravnih lica ili uvesti neki drugi vid ograničenja kakva postoje u praksi EU zemalja. U svakom slučaju neki vid ograničenja mora postojati jer izgradnja mreže radi samo jednog korisnika na nekomercijalnom području je nametanje nerazumnog finansijskog opterećenja pružaoce usluge, a takva praksa osim u našoj zemlji nam nije poznata.

Smatramo neophodnim da novi zakon detaljnije definiše način finansiranja regulatornog organa za elektronske komunikacije kako bi bilo nedvosmisleno jasno koju naknadu plaćaju operatori elektronskih komunikacija i kako se ona obračunava, a sve u skladu sa EU regulativom tj. Direktivom (EU) 2018/1972 Evropskog Parlamenta i Vijeća tj. „EECC“) koje definišu da „sve administrativne naknade propisane za pružaoce usluga elektronskih komunikacionih mreža ili servisa na osnovu opšeg ovlaštenja ili kojima je dodijeljeno pravo korište-

nja: (a) pokrivaju, u ukupnom iznosu, samo administrativne troškove nastale prilikom upravljanja, kontrole i provedbe režima opšteg ovlaštenja.....” da se dakle obezbijedi pokrivanje stvarnih administrativnih troškova regulatora, ograničenih samo na to da se od operatora može naplaćivati iznos koji će s jedne strane biti dovoljan da regulator može nesmetano da obavlja poslove iz svoje nadležnosti, a da se s druge strane operatori koji imaju obavezu daljeg ulaganja i investiranja, ne opterećuju finansijski prekomjerno. Takođe je potrebno jasnije definisati da Finansijskim planom regulator treba jasno opredijeliti način i svrhu korišćenja sredstava koja predstavljaju razliku između ukupnog ostvarenog prihoda i ukupno ostvarenih rashoda u jednoj kalendarskoj godini, tj. viška ostvarenog prihoda, a koji se kako je to regulisano i sada važećim Zakonom, mogu isključivo koristiti za ispunjenje zakonskih obaveza Regulatora u narednoj kalendarskoj godini.

Zakon o kinematografiji

Finansiranje Filmskog fonda od strane operatora elektronskih komunikacija je tema koja je već dugi niz godina predmet preporuka ovog Komiteta, a tokom tog perioda ministarstva nadležna za oblast kulture i elektronskih komunikacija su povremeno pokazivala razumijevanje za problem, pa je bilo za očekivati da će se raditi na izmjenama i dopunama Zakona o kinematografiji kojima bi se eliminisalo ovo neosnovano finansijsko opterećenje. Izmjena Zakona je trebala da obuhvati odredbu člana 36, stav 2, tačka 5 Zakona kojom je propisano da obveznici izdvajanja sredstava za Filmski fond, operatori javnih komunikacionih mreža, uključujući operatore pristupa internetu – izdvajaju 0,9% godišnjeg prihoda ostvarenog po osnovu internet usluga, distribucije tv programa i iznajmljivanja kinematografskih djela (u skladu sa zaključkom Vladinog Savjeta za konkurentnost sa sjednice od novembra 2019 godine).

Očekivalo se da će se, nakon intersektorskog usaglašavanja, pristupiti proceduri za izmjene i dopune Zakona o kinematografiji, koje bi, u skladu sa najboljom praksom u i EU i šire, pretpostavljale brisanje odredbe tačke 5 stava 2 člana 36 Zakona o kinematografiji, dakle eliminisanje obaveze operatora elektronskih komunikacija ili ukoliko resorna ministarstva ostanu pri stavu da operatori moraju biti obveznici plaćanja naknade u jednom dijelu (iako ni to ne smatramo opravdanim), da se naknada obračunava na osnovicu koja ne obuhvata prihode operatora ostvarene od usluge pristupa internetu.

Iz izjašnjenja resornih institucija na preporuke iz Bijele knjige: Investiciona klima u Crnoj Gori 2021, Savjeta

stranih investitora u Crnoj Gori zaključujemo da je takva opcija odbačena uz moramo reći potpuno pogrešnu argumentaciju.

Naime, odgovor Ministarstva kulture i medija se ponovo temelji na činjenici da operatori elektronskih komunikacija prodajom svojih internet paketa obezbjeđuju širokom krugu korisnika pristup internetu, a dostupne međunarodne analize tržišta utvrdile su da korisnici interneta najčešće posjećuju portale i platforme sa kinematografskim, odnosno audiovizuelnim sadržajem. Takođe se ukazuje da je liberalnom regulativom u oblasti pristupa internetu olakšan pristup legalnim i ilegalnim sajtovima sa kojih je moguće preuzeti ili gledati razne audiovizuelne sadržaje koji za posljedicu imaju i neovlašćeno korišćenje kinematografskih djela i njihov nelegalni promet koji utiču na razvoj bioskopske djelatnosti, razvoj televizijskog tržišta, umanjenje prihoda u distributerskoj djelatnosti, razvoj nepravilnih gledalačkih navika i sljedstveno tome nedovoljan razvoj filmske kulture. Sve navedeno, kaže se u odgovoru Ministarstva, i još mnogo toga povezanog sa ovim kreira izuzetno nepovoljan poslovni ambijent za razvoj kinematografije u Crnoj Gori.

Ministarstvo ovim potpuno zanemaruje net neutrality princip ustanovljen evropskom regulativom, a ni nacionalna tome nije suprotna, koji podrazumijeva (u najkraćem) da „pružalac usluga pristupa internetu prilikom pružanja usluga pristupa internetu sa svim prometom postupa jednako, bez diskriminacije, ograničavanja ili ometanja te nezavisno od pošiljaoca i primaoca, sadržaju kojem se pristupa ili koji se distribuira, aplikacijama ili uslugama koje se upotrebljavaju ili pružaju ili terminalnoj opremi koja se upotrebljava”.

Suvišno je naglašavati da nije odgovornost operatora da spriječi pristup sajtovima koji se bave nelegalnim prometom kinematografskih djela, a prethodno navedeni argumenti Ministarstva ukazuju na to da operatori zbog toga što ne mogu spriječiti pristup pomenutim sajtovima, niti im je to dozvoljeno, trebaju biti „kažnjeni” plaćanjem naknade da bi se štitili interesi kinematografskog sektora. Cijenimo vrijednim napomenuti da postoji i sudska praksa kada je ovo u pitanju, a najnovija nama poznata je da je 2. marta 2019. godine Vrhovni sud Švajcarske donio presudu kojom utvrđuje da pružaoci usluga pristupa internetu nijesu odgovorni za ilegalno preuzimanje filmova sa web stranica trećih strana i portala koji omogućavaju preuzimanje filmskih sadržaja kao i da nijesu obavezni da prate ili blokiraju sadržaje sa tih web stranica ili portala.

Ukazali bi i ovom prilikom da je članom 36 Zakona propisano je da su obveznici izdvajanja sredstava za filmski

fond, pravna i fizička lica koja se bave djelatnostima korišćenja kinematografskog djela. Međutim, operatori su „iskorišćavanje” kinematografskih djela već platili i plaćaju kroz naknade za distribuciju koje se plaćaju TV kućama sa kojima imaju zaključene ugovore o distribuciji, kao i kroz plaćanje ugovorene tarife za iskorišćavanja autorskih i srodnih prava. Kada se radi o iskorišćavanju filmskih djela, operatori već godinama svakomjesečno izdvajaju 2% od prihoda od pružanja usluga distribucije AVM sadržaja, organizaciji „A-prava Montenegro” koja štiti prava producenata, a što se odnosi kako na strane tako i na domaće autore. Stoga se uvođenje nameta za faktički istu stvar ne može posmatrati nikako drugačije nego kao „duplo oporezivanje”, odnosno oporezivanje za istu stvar. Dalje, kada se radi o visini naknada koje se plaćaju TV kućama za distribuciju TV kanala, ili o visini tarife koja se plaća kolektivnim organizacijama za zaštitu autorskih i srodnih prava, moramo napomenuti da se radi se o visokim procentima na prihod operatora.

Budući da se povodom predmetne preporuke ovog Komiteta u odgovorima resornog Ministarstva za oblast kulture moglo razumjeti, kao argument za postojanje ove naknade, da istovjetnu naknadu plaćaju operatori u Republici Hrvatskoj, želimo napomenuti da je tu riječ o pogrešnom tumačenju odredbe hrvatskog Zakona o audiovizuelnim djelatnostima koja glasi: „Operatori javnih komunikacijskih mreža, uključujući operatore usluga pristupa internetu za provedbu Nacionalnog programa plaćaju 0,8% ukupnoga godišnjeg bruto prihoda ostvarenoga u prethodnoj kalendarskoj godini obavljanjem djelatnosti prijenosa i/ili retransmisije audiovizualnih programa i njihovih dijelova u javnim komunikacijskim mrežama, a što obuhvaća internetsku i kablsku distribuciju.”

Istu odredbu sadrži i novi hrvatski zakon o audiovizuelnim djelatnostima koji se primjenjuje počev od 2023. godine.

Jasno je da je riječ o osnovici za obračun naknade u koju ulazi prihod od usluge prenosa TV servisa koji pored ostalog može da se pruža i putem Internet i putem kablvske distribucije (dakle IPTV i CATV).

Dakle ne možemo prihvatiti da se zbog eventualne neupućenosti u tehnologiju putem koje se pruža usluga prenosa TV kanala „oporezuje” usluga pristupa internetu.

Zakon o autorskom i srodnim pravima

U kontekstu prethodne preporuke skrenuli bi pažnju i na Zakon o autorskim i srodnim pravima u dijelu koji se odnosi na organizacije za kolektivno ostvarivanje prava, odnosno način utvrđivanja tarifa za iskorišćavanje predmeta zaštite.

Naime, odredbom člana 171 pomenutog Zakona predviđeno je da se tarifom utvrđuje primjerena visina naknade za pojedine oblike korišćenja predmeta zaštite. Istim članom utvrđeno je da se Tarifa utvrđuje:

1) u procentu od bruto prihoda koji korisnik ostvaruje iz djelatnosti čije obavljanje je uslovljeno korišćenjem predmeta zaštite (organizator koncerata, plesna škola, disko klub);

2) u procentu od bruto prihoda koji korisnik ostvaruje iz djelatnosti čije obavljanje je uslovljeno korišćenjem predmeta zaštite, ako se ne može utvrditi dio prihoda koji se ostvaruje korišćenjem predmeta zaštite (emitovanje radio-difuznih organizacija, kablovska retransmisija);

3) u procentu od troškova za korišćenje predmeta zaštite ako korisnik ne ostvaruje prihode;

4) srazmjerno prihodu ostvarenom korišćenjem predmeta zaštite kada se prihod ostvaruje korišćenjem zaštićenih i nezaštićenih predmeta zaštite;

5) u paušalnom iznosu od broja korišćenja predmeta zaštite ako iskorišćavanje predmeta zaštite nije neophodno za obavljanje djelatnosti korisnika ili ako se prihodi, odnosno troškovi za korišćenje predmeta zaštite ne mogu tačno utvrditi i/ili ako utvrđivanje tih prihoda iziskuje nesrazmjerne troškove.

Međutim, pomenutim predlogom zakona nije definisan ukupan procentualni iznos koji bi korisnici predmeta zaštite trebalo da izdvajaju za iskorišćavanje svih predmeta zaštite, a na šta su operatori više puta ukazivali nadležnim institucijama.

Podsjećamo, pored organizacije A Prava Montenegro, operatori su, trenutno, dužni da plaćaju naknadu i organizaciji za kolektivno ostvarivanje prava muzičara – PAM, kao i prethodno pomenutu naknadu za Filmski fond. Takođe, zvanično je objavljena i privremena tarifa NU Organizacije fotografskih autora – OFA po osnovu kablovske retransmisije djela sa repertoara organizacije, koju su dužni da plaćaju kablovski operatori (operatori

upoznati s činjenicom koja se odnosi na privremenu tarifu tek kada je ista objavljena u Službenom listu).

Organizacija fotografskih autora nije ispoštovala zakonsku proceduru koja je trebala da prethodi donošenju predmetne privremene tarife. Preciznije, nije uputila poziv operatorima za učestvovanje u pregovorima za utvrđivanje tarife te organizacije, tj. za zaključivanje zajedničkog sporazuma, već je odmah pristupila utvrđivanju privremene tarife pred Ministarstvom ekonomskog razvoja i turizma, bez ikakvog uključivanja operatora, niti obavještanja o istom. Osim što nije omogućila učešće u pregovorima, Organizacija nije ni upoznala operatore sa rješenjem kojim joj je data dozvola za obavljanje djelatnosti kolektivnog ostvarivanja imovinskih prava autora fotografije.

Da je to operatorima omogućeno, sigurno bi uzeli aktivno učešće u pregovorima, neposredno ili bi organizovali reprezentivno udruženje koje bi u njihovo ime učestvovalo u pregovorima sa Organizacijom za zaključivanje sporazuma o tarifi. Uostalom, kao što je bio slučaj prilikom utvrđivanja tarifa ranije osnovanih kolektivnih organizacija (A Prava Montenegro i PAM), gdje su operatori neposredno učestvovali u pregovorima sa kolektivnim organizacijama.

Cijeneći praksu iz regiona, mišljenja smo da je neophodno Zakonom utvrditi maksimalni procentualni iznos (jedinствена tarifa) koji bi korisnici predmeta zaštite bili dužni da plaćaju za iskorišćavanje predmeta zaštite, za sve postojeće i nepostojeće (buduće) organizacije za kolektivno ostvarivanje zaštite nosilaca bilo kojeg autorskog prava (za cjelokupan obim autorskih prava koja se koriste putem retransmisije televizijskih kanala). Dakle, tako određeni maksimalni procentualni iznos bi bila maksimalna obaveza korisnika po osnovu korišćenja svih predmeta zaštite, a kolektivne organizacije koje štite nosioce prava bi regulisale međusobne odnose vezano za svoje procentualno učešće u raspodjeli prihoda. Smatramo da ukoliko se ne uzme u obzir prethodno navedeno, Crna Gora će biti zemlja u kojoj operatori pružaoci usluga prenosa TV kanala plaćaju za zaštitu prava muzičara i prava producenata najveću naknadu, i to čak u odnosu na države članice Evropske unije, a pri čemu postoji još ogroman obim prava za čiju zaštitu još uvijek nisu osnovane organizacije.

Koristimo priliku da pomenemo primjer iz Srbije gdje je na snazi jedinstvena tarifa koju su donijele dvije organizacije: „OFPS“, koja štiti prava proizvođača fonograma, i organizacije „PI“ koja štiti prava interpretatora, a OFPS naplaćuje tu jedinstvenu naknadu na osnovu Ugovora o poslovnoj saradnji o naplati jedinstvene naknade koji je zaključen između OFPS-a i PI.

Smatramo da bi predloženi način utvrđivanja jedinstvene tarife bio mnogo prihvatljiviji za sve korisnike predmeta zaštite, te ista ne bi bila preveliko finansijsko opterećenje za iste (operatori su, ionako, dovoljno opterećeni državnim nametima prilikom obavljanja svoje djelatnosti).

Na ovaj način bi se obezbijedila predvidivost poslovanja kao jedan od preduslova stabilnosti i podsticanja daljeg investiranja, što svakako nije slučaj uz postojeću dinamiku rasta broja kolektivnih organizacija, te proizvoljno i netransparentno utvrđene tarife za predmete zaštite. Postojeći način dugoročno nikome ne ide u korist budući da potencijalno neiscrpiv iznos naknada koji su operatori po osnovu retransmisije dužni da plaćaju može prevazići budžete predviđene za razvoj samih TV platformi putem kojih se retransmisija vrši te od istih napraviti nekonkurentan i zastario servis, što bi u konačnom dovelo i do manjih iznosa koji bi se raspoređivali nosiocima autorskih prava.

Preporuke za Nacrt novog Zakona o planiranju prostora i izgradnji objekata

Operatori elektronskih komunikacija su u dva navrata 2021. i 2022. godine iskoristili priliku javnog poziva resornog Ministarstva zainteresovanoj javnosti za podnošenje inicijativa za pripremu novog Zakona o planiranju prostora i izgradnji objekata i pritom ukazali na niz problema s kojima su se suočavali u primjeni sada važećeg Zakona. Očekujemo da će Radna grupa koja će raditi na nacrtu Zakona i u konačnom Ministarstvo prihvatiti sugestije i inicijative operatora i da će novi Zakon obezbijediti prije svega adekvatne uslove za izgradnju objekata elektronske komunikacione infrastrukture i njenu zaštitu.

Ovom prilikom ne bismo opterećivali ovogodišnje izdanje Bijele knjige inicijativama za tekst novog Zakona koje smo već uputili resornom Ministarstvu ali smatramo da se pitanje zaštite infrastrukture i ovdje mora potencirati.

Operatori elektronskih komunikacija imaju nesumnjivo veliku ulogu u razvoju digitalnog društva i podršci implementacije državne strategije u toj oblasti. Kako bi tu svoju ulogu nesmetano obavljali, veoma važan preduslov je i da elektronska komunikaciona infrastruktura preko koje operatori pružaju usluge bude zaštićena od oštećenja-uništenja, a svjedoci smo da je infrastruktura često predmet devastacije usljed nepotpune ili pogrešne primjene sada važećeg Zakona o planiranju i izgrad-

nji objekata. Novim zakonom se stoga moraju ukloniti nejasnoće, nedorečenosti i neuređenosti materije jer je u pitanju tzv. kritična infrastruktura, a usluge koje se preko nje pružaju su nedvosmisleno od opšteg interesa, a neprekidnost u pružanju ovih usluga podjednako važna kao i neprekidnost snabdijevanja vodom i električnom energijom ili drugih usluga od javnog interesa.

Najčešći problem s kojim se suočavaju operatori (naročito oni koji su vlasnici podzemne infrastrukture) su česta oštećenja ili prekidi elektronske komunikacione infrastrukture prilikom izgradnje objekata, naročito rekonstrukcije saobraćajnica. Razlog tome je da se prilikom izdavanja urbanističko tehničkih uslova i izrade projektne dokumentacije ne tretira tzv. faza telekomunikacija.

Dakle, organi koji su ovlašćeni da izdaju urbanističko tehničke uslove i dokaze potrebne za izradu tehničke dokumentacije u većini slučajeva ne ispunjavaju zakonsku obavezu definisanu članom 74 stav 5 sada važećeg Zakona o planiranju i izgradnji objekata. Za razliku od infrastrukture elektronskih komunikacija, ostale instalacije, energetske i vodovodne, imaju neku vrstu zaštite kroz postojanje instituta “energetske saglasnosti” i “vodovodne saglasnosti”, dok su vlasnici elektronske komunikacione infrastrukture dovedeni u veoma nezaštićeni položaj. Nadalje, u postupcima revizije, suprotno članu 82 revidenti ne pribavljaju telekomunikacionu saglasnost od organa za tehničke uslove, što se vidi iz činjenice da u revidovanim projektima nema faze elektronskih komunikacija.

Novi Zakon stoga mora definisati da je Agencija za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost nadležna za izdavanje ovih uslova kao organ za tehničke uslove, imajući u vidu da joj se u postupku pripreme planskog dokumenta dostavljaju zahtjevi za davanje mišljenja o usklađenosti planiranja elektronskih komunikacionih mreža, elektronske komunikacione infrastrukture i povezane opreme. Agencija takođe raspolaže podacima tj. bazom elektronske komunikacione infrastrukture svih operatora vlasnika elektronske komunikacione infrastrukture pa je u mogućnosti da u postupku izdavanja urbanističko tehničkih uslova vrši izdavanje uslova za priključenje na telekomunikacionu infrastrukturu. Jasno je da bi nedostatak ovog dokumenta uzrokovao nelegalnost izgradnje pa bi se njegovim izdavanjem spriječila devastacija prostora, kopanje, naknadno kopanje, prekopavanje već izgrađenih objekata što se često u praksi događa.

Dosadašnjim načinom realizacije projekata izgradnje, naročito rekonstrukcije saobraćajnica operatori, pored fizičke ugroženosti i devastacije svoje infrastrukture, gu-

bitaka u saobraćaju i indirektnih gubitaka, snose često nepotrebne direktne materijalne troškove. Na ovaj način se ne mogu precizno ni predvidjeti niti planirati neophodna sredstva za zaštitu elektronske komunikacione infrastrukture, a što otežava ispunjenje zakonske obaveze neprekidnog pružanja usluga i zaštite integriteta elektronske komunikacione infrastrukture.

Jedino na način da se jasno definiše jedna adresa (kako je to slučaj sa elektroenergetskom i vodovodnom infrastrukturom) koja će biti obavezujuća prilikom izdavanja UTU uslova, može se preventivno djelovati i smanjiti ogroman broj problema sa kojima se operatori susrijeću u praksi, te ogromni nepotrebni troškovi koji su posljedica veoma čestih oštećenja i prekida infrastrukture. Radi lakše orijentacije referencirali bi se na odredbe sada važećeg Zakona, a to bi u ovom slučaju značilo da se u odnosu na ono što sada sadrži član 55 stav 1, doda još jedna tačka tj. tačka 17) koja bi glasila „dokaz od nadležnih regulatornih agencija o postojećim podzemnim vodovima/podzemnoj infrastrukturi na lokaciji/katastarskoj parceli na kojoj se vrši gradnja/ rekonstrukcija.”

Očekujemo da će novi Zakon prepoznati značaj digitalne transformacije i svojim odredbama pospješiti njenu realizaciju na način što bi investitore izgradnje objekata obavezao na postavljanje optičke infrastrukture elektronskih komunikacija u novim objektima koja omogućava velike brzine interneta, kako bi se u dogledno vrijeme mogli realizovati servisi „pametnih kuća”. Takođe novi Zakon treba da pospješiti smanjenje potrošnje električne energije i smanjenje emisije CO₂ kroz postavljanje infrastrukture za solarne panele kao i infrastrukture za punjenje električnih automobila u novim objektima i sl.

Izmjene Zakona o putevima

U ranijem izdanju Bijele knjige ukazivali smo na potrebu izmjena i dopuna Zakona o putevima u dijelu koji se odnosi na oblast „Obavještanje o radovima na javnom putu” odnosno odredbe člana 35 Zakona o javnim putevima stav 4 i 5 koji definiše da su lica koja su vlasnici ili koja upravljaju infrastrukturnim objektima ugrađenim, odnosno postavljenim u javni put (kanalizacija, vodovod, električni vodovi, elektronsko komunikacioni vodovi, gasovod, naftovod), dužna da kod rekonstrukcije ili izvođenja drugih radova na javnom putu o svom trošku, a prilikom izgradnje javnog puta o trošku investitora izgradnje javnog puta, izmjestite objekte, postrojenja, uređaje, instalacije i vodove ili ih prilagode nastalim promjenama, a u slučaju da ne izmjestite, odnosno ne prilagode objekte, postrojenja, uređaje, instalacije i vodove do početka izvođenja radova na izgradnji, odno-

sno rekonstrukciji puta ili izvođenja radova na javnom putu, odgovaraju za štetu koja nastane zbog neblagovremenog početka izmještanja.

Ukazivali smo na činjenicu da zbog nejasnih kriterijuma razlikovanja rekonstrukcije i izgradnje novog javnog puta, imaoći infrastrukture se u praksi suočavaju sa mogućom zloupotrebom ovih zakonskih odredbi i posljedično snose značajne troškove izmještanja svoje infrastrukture (ima slučajeva da se pod rekonstrukcijom smatra i izgradnja puta na pretežnoj novoj trasi ili dodavanje potpuno nove trase uz postojeću). Stoga izmjenama sporne odredbe treba otkloniti takve mogućnosti zloupotrebe kakve primjere imamo u praksi u regionu. Primjera radi u Sjevernoj Makedoniji je ta situacija riješena na način da u slučaju potrebe izmještanja infrastrukture, ne postoji razlika da li se radi o izgradnji novog puta ili rekonstrukciji postojećeg, u oba slučaja troškove izmještanja snosi investitor. Isti je slučaj u Republici Hrvatskoj gdje imalac infrastrukture snosi troškove izmještanja infrastrukture samo ukoliko se radi o nelegalno izgrađenoj infrastrukturi. Smatramo ove primjere razumnim rješenjem jer vlasnik legalno izgrađene infrastrukture treba uživati Ustavom zagarantovana stečena prava. U svom izjašnjenju na ovu preporuku Bijele knjige resorno Ministarstvo se suštinski nije izjasnilo na osnovni problem na koji se preporuka fokusirala niti se osvrnulo na pozivanje na dobre primjere u praksi, pa cijenimo da se ova preporuka morala ponovo naći i u novom izdanju Bijele knjige jer vjerujemo da ima razloga da se odredba Zakona poboljša kako bi se spriječile eventualne zloupotrebe i neopravdano finansijsko opterećenje vlasnika infrastrukture zbog izmještanja infrastrukture.

Elektronsko poslovanje- zaokruživanje regulativnog okvira

U cilju sprovođenja digitalizacije društva koji podrazumijeva i prelazak na elektronsko poslovanje i masovnijiu upotrebu elektronskih dokumenata u svakodnevnom poslovanju, nakon što je krajem 2022 godine usvojen novi Zakon o elektronskom dokumentu neophodno je harmonizovati i ostale zakone čime bi se zaokružio pravni okvir koji uređuje ovu oblast donošenjem izmjena sljedećih zakona:

ZAKONA O OVJERI POTPISA, RUKOPISA I PREPISA

Preporuka koja se odnosi na pomenuti Zakon bila je dio prošlog izdanja Bijele knjige i iz izjašnjenja resornog Ministarstva pravde sa zadovoljstvom zaključujemo da će se uskoro donijeti Zakon o izmjenama i dopunama Za-

kona. Zahvaljujemo na reakciji Ministarstva i izražavamo očekivanja da ćemo u najskorije vrijeme imati jasan propis koji će definisati načina ovjeravanja odštampanog primjerka elektronskog dokumenta i načina ovjere elektronske kopije dokumenta.

INICIJATIVA ZA DONOŠENJE PROPISA KOJIMA ĆE SE BLIŽE REGULISATI VIDEO IDENTIFIKACIJA KAO NAČIN PROVJERE IDENTITETA LICA KOJEM SE IZDAJU KVALIFIKOVANI SERTIFIKATI

Kako bi se dodatno unaprijedio pravni okvir elektronskog poslovanja potrebno je dodatno urediti video identifikaciju kao način provjere identiteta lica kojem se izdaju kvalifikovani sertifikati. Zakon o elektronskoj identifikaciji i elektronskom potpisu u članu 49 stav 3 tačka 4 propisuje da se provjera identiteta fizičkog lica, pravnog lica, odnosno organa vlasti kojem se izdaje kvalifikovani certifikat može vršiti primjenom drugih metoda identifikacije koje u pogledu pouzdanosti pružaju sigurnost provjere identiteta jednaku provjeri identiteta na osnovu fizičkog prisustva. Prije primjene metoda iz stava 3 tačka 4 ovog člana kvalifikovani davalac elektronskih usluga povjerenja dužan je da pribavi saglasnost Ministarstva za primjenu te metode.

Trenutno u Crnoj Gori ne postoje podzakonska akta koja bliže uređuju načine video identifikacije i uslove pod kojima određene metode pružaju sigurnost provjere identiteta jednake provjeri identiteta na osnovu fizičkog prisustva, a donošenje tih akata bi ubrzalo procese digitalne transformacije u privredi i društvu.

Postoje primjeri u zemljama EU poput Španije gdje je to već uređeno Uredbom koja reguliše uslove koje vendor takvog rješenja treba da zadovoljava da bi mogao koristiti u svom procesu izdavanja kvalifikovanih certifikata pri čemu se mogu koristiti ovi procesi:

- 1.** Sinhroni (koji je propisan za banke) i koji podrazumijeva da agent i korisnik ostvare video konekciju (tj. što znači da se svi koraci procesa dokazivanja identiteta, uključujući i izdavanje dokaza, sprovode u jednom kontinuiranom procesu uz komunikaciju u realnom vremenu između klijenta i agenta)
- 2.** Asinhroni podrazumijeva naknadnu provjeru prikupljenih materijala od strane agenta (npr. biometrijsko upoređivanje selfija i fotografije sa ID dokumenta, verifikacija dokumenta) prije konačnog odobravanja i izdavanja dokaza.

ZAKON O ARHIVSKOJ DJELATNOSTI

Preporuka koja se odnosi na pomenuti Zakon bila je dio prošlog izdanja Bijele knjige ali se resorno Ministarstvo na istu nije izjašnjavalo. Stoga smo cijenili važnim ponovo ukazati na neophodnost izmjena Zakona kako bi se uredila elektronska arhivska građa, propisale obaveze stvaraoca i imaoa arhivske građe u elektronskom obliku, upravljanje elektronskim dokumentima, kao i podzakonska akta kojima će se urediti postupci i tehnološka rješenja za pouzdano elektronsko čuvanje dokumenata. Na taj način bi se zaokružilo uređenje elektronskog dokumenta i u pogledu njegovog čuvanja u elektronskom obliku, u skladu sa odredbama Zakona o elektronskom dokumentu.

Radno zakonodavstvo

ZAKON O RADU

Više asocijacija poslodavaca u Crnoj Gori među kojima i Savjet stranih investitora u Crnoj Gori je tokom 2022. godine uputilo zajedničku inicijativu Ministarstvu rada i socijalnog staranja za korjenite promjene Zakona o radu sa konkretnim predlozima mogućih zakonskih rješenja, uz prateća obrazloženja. Nadamo se da će inicijative biti prihvaćene što bi doprinijelo da crnogorsko radno zakonodavstvo uvaži potrebe privrede i tržišnog poslovanja i donese pozitivne promjene u korist poslodavaca i zaposlenih. Ove preporuke stoga ne želimo opterećivati detaljima svih inicijativa ali smatramo potrebnim da se u ovogodišnjem izdanju Bijele knjige nađu neke najvažnije. Radi lakšeg praćenja na šta se konkretno odnose inicijative, referenciraćemo se na odredbe sada važećeg Zakona.

Član 42 (Ugovor o radu za obavljanje poslova van prostorija poslodavca)

Pandemija COVID-19 pokazala je da su izvjesna rješenja propisana Zakonom o radu nedovoljno fleksibilna da bi bila primjenjiva u praksi. U članu 42 propisuje se poseban ugovor o radu za obavljanje poslova van prostorija poslodavca, a koji uređuje rad na daljinu i rad od kuće. Mišljenja smo da treba brisati poseban ugovor za obavljanje poslova van prostorija poslodavca, te da ugovorom o radu treba ostaviti mogućnost da se ovaj odnos uredi ukoliko za njim postoji djelimična ili potpuna potreba poslodavca.

Član 43 (obaveza obavještanja Inspekcije rada o ugovorima o radu van prostorija poslodavca)

Nejasno koja je svrha ovog člana, budući da je poslo-

vac dužan da ima kod sebe sve ugovore o radu, pa samim tim i ovu vrstu ugovora. Takođe, nije jasno zašto bi postojala kod ovakvih ugovora obaveza obavještanja inspekcije rada, koja nema suštinski efekat a posebno je obaveza obavještanje inspekcije bespotrebna kod poslodavaca sa reprezentativnim sindikatima.

Član 47 stav 1 tačka 1 **(raspoređivanje na drugi odgovarajući posao)**

Zakon je predvidio više slučajeva kada je moguće ponuditi izmjenu ugovora o radu no nije na najjasniji način uredio situaciju šta se dešava ukoliko se zaposlenom ponudi aneks ugovora u slučaju djelimične promjene opisa poslova u okviru istog radnog mjesta, što se u praksi često dešava. Širim tumačenjem moglo bi se zaključiti da ukoliko zaposleni odbije takvu ponudu za zaključenje aneksa primjenjuju se odredbe koje se odnose i na raspoređivanje na drugi odgovarajući posao. Da bi se izbjegle eventualne nedoumice u praksi, predlaže se da se član 47 stav 1, posle tačke 3 dopuni novom tačkom, koja glasi:

4) izmjena koje se odnose na opis posla, u okviru postojećeg radnog mjesta;”. Na ovaj način dosadašnje tačke 4 do 11, postale bi tačke 5 do 12. ili da se član 47 dopuni posebnim stavom, koji bi glasio:
“Pod raspoređivanjem na drugi odgovarajući posao, u smislu ovog zakona, smatraće se promjena opisa posla u okviru postojećeg radnog mjesta”.

Član 54 stav 2 **(Sporazum između Agencije za ustupanje zaposlenih i korisnika)**

Kada je u pitanju sporazum o ustupanju zaposlenih, predlažemo da se, umjesto propisanog u članu 54, propiše opšti sporazum koji podrazumijeva regulisanje prava i obaveza između Agencije i korisnika, te da se aneksima na taj opšti sporazum određuju stavke prema potrebi (broj zaposlenih koji se ustupaju, vremenski period, mjesto rada, poslovi koje će obavljati i eventualno neke specifičnosti, u zavisnosti od konkretnog slučaja). Ovakav predlog se u praksi pokazao kao jedino održivo rješenje jer se dešava da iz mjeseca u mjesec postoji potreba za različitim brojem izvršilaca. Kao kompromisno rješenje, budući da je u pitanju osetljiva tema, predlaže se da ostanu navedene stavke, ali u fleksibilnijem formatu-kao obavezu korisnika da Agenciji prije početka ustupanja zaposlenih dostavi tačne informacije o broju zaposlenih koji se ustupanju korisniku, vremenskom periodu, mjestu rada, poslovima koje će obavljati. S tim u vezi predloženo je da stav 2 člana 54 glasi:
„Sporazum iz stava 1 ovog člana sadrži, naročito:

1) obavezu poslodavca korisnika da Agenciji prije početka ustupanja zaposlenih dostavi tačne informacije o:
-broju zaposlenih koji se ustupaju korisniku;
-vremenskom periodu na koji se zaposleni ustupa;
-mjestu rada;
-poslovima koje će zaposleni obavljati.

2) primijenjenost mjera zaštite i zdravlja na radu na radnom mjestu na kojem će zaposleni da obavlja poslove; i

3) način i vrijeme u kojem je korisnik dužan da dostavi Agenciji obračun za isplatu zarada, kao i propise koji se kod korisnika primenjuju na utvrđivanje zarada.“

Član 55 stav 6 **(jednaki uslovi rada ustupljenog zaposlenog)**

I pored činjenice da je stav 4 člana 55 precizan po pitanju zarada, stav 6 istog člana je izazvao nedoumice u praksi u smislu koja su sve to ostala prava ustupljenog zaposlenog koja ne mogu da budu u nepovoljnijem odnosu na odnosu na prava zaposlenih direktno kod korisnika. Kako bi se razriješilo ovo pitanje, predlaže se da se preciznije definiše na koja se to prava konkretno misli, kako bi se u krajnjem ustupljeni zaposleni na jasan način zaštitio od svih oblika diskriminacije i implementirao član 5 DIREKTIVE 2008/104/EU EVROPSKOG PARLAMENTA I VIJEĆA o radu preko poduzeća za privremeno zapošljavanje: “Osnovni uslovi rada i zapošljavanja za radnike zaposlene kod preduzeća za privremeno zapošljavanje su za vrijeme trajanja njihova ustupanja preduzeću korisniku najmanje jednaki uslovima koji bi na te radnike bili primjenljivi da ih je na isto radno mjesto zaposlilo neposredno preduzeće korisnik.

Za potrebe primjene prvog podstavka, važeća pravila u poduzeću korisniku o:

(a) zaštititi trudnica i majki dojilja te zaštititi djece i mladih; i
(b) jednakom postupanju za muškarce i žene, te svakoj mjeri za suzbijanje svake diskriminacije na temelju spola, rase ili etničkog podrijetla, religije, vjerovanja, tjelesne invalidnosti, dobi ili spolne orijentacije moraju se poštovati kako je utvrđeno zakonodavstvom, uredbama, administrativnim odredbama, kolektivnim ugovorima i/ili drugim općim odredbama,”

Shodno navedenom, predlažemo da se stav 6 dopuni na koja prava se konkretno misli, jer ovako široko postavljena i neodređena formulacija ne može da opstane. Predlažemo da se doda stav 7 koji bi glasio:

“Prava iz stava 6 ovog člana se odnose:
1) trajanje i raspored radnog vremena;
2) prekovremeni rad;

- 3) noćni rad;
- 4) odmor u toku rada, dnevni, nedjeljni odmor i godišnji odmor;
- 5) odsustvo uz naknadu zarade u skladu sa zakonom;
- 6) elemente za obračun i isplatu zarade, te naknade zarade;
- 7) zaštitu i zdravlje na radu;
- 8) zaštitu trudnica i majki dojilja;
- 9) zaštitu omladine. “

Član 64

(Prekovremeni rad):

Stav 3 predlažemo da se izmijeni i da glasi:
 Poslodavac koji nema reprezentativan sindikat kod poslodavca je dužan da obavijesti inspektora rada o uvođenju prekovremenog rada u roku od tri dana od dana donošenja odluke o uvođenju prekovremenog rada.

Stav 8 predlažemo da se izmijeni i da glasi:

“Izuzetno od stava 7 ovog člana, kolektivnim ugovorom se može predvidjeti i drugačije maksimalno trajanje prekovremenog rada na godišnjem nivou.”

Poglavlje 5.

(Zarada, naknada zarade i druga primanja)

Rješenje sadržano u važećem Zakonu primjer je nefleksibilnih normi kakav ne nalazimo u praksi zemalja EU ali ni u zemljama regiona (zemlje regiona koje imaju sličnu privrednu strukturu, veliki procenat nezaposlenih i opterećene su, kao i Crna Gora, nasljeđem krutih standarda ranijeg sistema društvenog upravljanja privrednim subjektima).

Postojeće norme kojima se uređuje način utvrđivanja zarada, naknada i drugih primanja, neopravdano i značajno otežavaju (nekim institutima praktično onemogućavaju) privrednicima upravljanje procesima rada i donošenje poslovnih odluka, zanemarujući stanje na tržištu rada, produktivnost i poslovne rezultate kompanije kao osnovnu pretpostavku i preduslov za utvrđivanje visine zarada.

Stoga se predlaže da se cijelo poglavlje uredi na način koji će omogućiti kvalitetno upravljanje procesima rada i ljudskim resursima, te stvaranje boljih i stimulativnih uslova za rad zaposlenih.

Član 94

(definicija zarade)

Definicija zarade data u članu 94 nije precizna, a naročito je diskutabilna ako se posmatra u vezi sa odredbama člana 95. Zato je neophodno da se kreira logična i jezički precizna norma i izbjegnju dileme i problemi u praktič-

noj primjeni. Takođe, iz definicije bruto zarade kakva je data u članu 94 stav 2 i 3 stiče se utisak da poslodavac mora isplatiti i dio zarade po osnovu drugih primanja (zimmnice, pomoći, jubilarnih nagrada...), kao i po osnovu radnog učinka, što naravno nije slučaj, niti je to cilj norme, naročito ako se ima u vidu da je članom 97 stav 3 propisano da ako nijesu utvrđeni normativi i kriterijumi za vrednovanje ostvarenih rezultata rada, smatra se da je zaposleni za vrijeme provedeno na radu ostvario standardni radni učinak. Zato predlažemo da se izmijeni član 94 tako da glasi:

(1) Zaposleni ima pravo na bruto zaradu koja se utvrđuje u skladu sa zakonom, kolektivnim ugovorom i ugovorom o radu.

(2) Bruto zaradu iz stava 1 ovog člana čine posebni dio zarade, osnovna zarada, uvećanja zarade ostvarena pod uslovima propisanim zakonom, kolektivnim ugovorom i ugovorom o radu, i pripadajući porezi i doprinosi u skladu sa posebnim zakonima.

Član 95

(osnovna zarada i način njenog utvrđivanja)

Vrijeme primjene odredbe kojom se definiše osnovna zarada, način i elementi utvrđivanja iste, potvrdilo je potrebu njenog preciznijeg i fleksibilnijeg uređenja. I kod prethodnih izmjena Zakona, kao i prilikom izrade važećeg teksta, sve poslovne asocijacije i privrednici, bez izuzetka, insistirali su na ukidanju obavezne primjene koeficijenata složenosti poslova (i obračunske vrijednosti koeficijenta), a naročito kao jedinog načina uređenja sistema zarada, jer je primjena koeficijenata samo jedan od modela koje poznaje uporedna praksa. Imajući u vidu nesporne zahtjeve i potrebe privrede da se poslodavcu da mogućnost da donosi poslovne odluke (pa i najadekvatniji model obračuna zarada) za koje je odgovoran, uz poštovanje svih prava zaposlenih utvrđenih zakonom i kolektivnim ugovorom, predlažemo da se precizira i izmijeni člana 95 tako da glasi:

(1) Osnovna bruto zarada (u daljem tekstu: osnovna zarada) je zarada koju zaposleni ostvari za puno radno vrijeme odnosno vrijeme koje se izjednačava sa punim radnim vremenom i standardni radni učinak, u propisanim uslovima rada.

(2) Osnovna zarada se određuje na osnovu uslova utvrđenih aktom o organizaciji i sistematizaciji poslova, koji su potrebni za rad na poslovima za koje je zaposleni zaključio ugovor o radu, kao i vremena provedenog na radu.

(3) Osnovna zarada se dobija množenjem obračunske

vrijednosti koeficijenta i koeficijenta složenosti poslova, ako posebnim zakonom nije drugačije predviđeno.

(4) Obračunska vrijednost koeficijenta i koeficijent složenosti poslova utvrđuju se kolektivnim ugovorom, odnosno opštim aktom poslodavca u slučaju da nema kolektivnog ugovora kod poslodavca, ako posebnim zakonom nije drugačije propisano.

(5) Zakonom, kolektivnim ugovorom ili aktom poslodavca može se odrediti drugačiji način određivanja zarade koji ne može biti nepovoljniji za zaposlenog od načina obračuna zarade iz stava 2 ovog člana.

(6) Ugovorom o radu može da se utvrdi osnovna zarada u većem iznosu od osnovne zarade utvrđene na osnovu elemenata iz kolektivnog ugovora ili opšteg akta poslodavca.

Član 97 stav 2 (radni učinak)

Norma kojom se poslodavcu ograničava pravo da svojim aktom uređuje pitanje zarada usljed činjenice da kod sebe ima reprezentativni sindikat, predstavlja za mnoge kompanije nepremostiv problem, a u krajnjem ne ide u korist zaposlenih.

Zanemaruje se činjenica da iako postoji reprezentativni sindikat kod poslodavca to ne znači da je taj sindikat spreman da pregovara sa poslodavcem oko bilo kojeg pitanja u vezi zarada. To mu daje poziciju da blokira uređenje zarada, bilo da se radi o problemima u poslovanju, bilo da se radi o povećanju zarada, uvođenja bonusa i sl. Takođe, ukoliko se započnu pregovori za kolektivni ugovor kod poslodavca, ovakva norma omogućava reprezentativnom sindikatu da odbije sve predloge poslodavca, čime se može dovesti u pitanje održivost poslovanja, jer praktično blokira poslodavca da upravlja poslovanjem i onemogućuje ga da svojim aktom uredi nivo zarada.

Iz uporedne prakse, pa čak i na primjeru zakonodavstva iz okruženja (a koji su najbliži nama po nekim sociološkim i društveno ekonomskim karakteristikama i uređenjima) primijetićemo da je zarada, bez izuzetka, „povjerena“ poslodavcu - da je uredi svojim aktima, smatrajući sasvim dovoljnim uspostavljan princip jednakosti zarade za isti rad ili rad iste vrijednosti, odnosno da osnovna zarada ne može biti utvrđena u manjem iznosu od osnovne zarade zaposlenog koji radi na istim poslovima u prostorijama poslodavca.

Posebno je bitno naglasiti da ovako postavljena norma zadire u ustavnu slobodu obavljanja privrednih djelat-

nosti i može narušiti konkurentnost kompanije, i to samo zbog činjenice da kod sebe ima reprezentativni sindikat. Uz navedeno, budući da je neophodno dodatno urediti i precizirati odredbe, predlažemo da se izmijeni član 97 tako da glasi:

(1) Radni učinak zaposlenog određuje se na osnovu kvaliteta i obima obavljenog posla, kao i zalaganja i odnosa zaposlenog prema radnim obavezama.

(2) Kolektivnim ugovorom kod poslodavca ili opštim aktom poslodavca utvrđuju se normativi za vrednovanje ostvarenih radnih učinaka na poslovima čija priroda to omogućava, odnosno elementi za umanjenja ili uvećanje osnovne zarade po osnovu radnog učinka, ako posebnim zakonom nije drugačije uređeno.

(3) Ukoliko se normativi za vrednovanje radnog učinka utvrđuju aktom poslodavca, zaposleni mora unaprijed biti upoznat sa kriterijumima i iznosima smanjenja odnosno uvećanja zarade po osnovu radnog učinka.

(4) Ako nijesu utvrđeni normativi i kriterijumi za vrednovanje ostvarenih rezultata rada, smatra se da je zaposleni za vrijeme provedeno na radu ostvario standardni radni učinak.

Član 99 (jednakost zarada)

Primjena odredbi predmetnog člana pokazala je da se ista često usko tumači. Ovaj princip uveden je Konvencijom MORa br. 100 o jednakosti nagrađivanja muške i ženske radne snage za rad jednake vrijednosti iz 1950. godine, ali je kasnije proširen na jednakost zarada za isti rad svih zaposlenih, bez obzira na pol, rasu ili neka druga lična svojstva. U nacionalnom zakonodavstvu ovaj princip je, pored Zakona o radu, predmet i Zakona o zabrani diskriminacije. Zakon o zabrani diskriminacije, pored slučajeva utvrđenih Zakonom o radu, diskriminacijom u radu smatra i isplatu nejednake zarade, odnosno naknade za rad jednake vrijednosti licu ili grupi lica, po nekom od navedenih osnova.

Međutim, ne smatra se diskriminacijom pravljenje razlike, isključenje ili davanja prvenstva zbog osobnosti određenog posla kod kojeg lično svojstvo lica predstavlja stvarni i odlučujući uslov obavljanja posla, ako je svrha koja se time želi postići opravdana i ako je uslov srazmjeran. Ključni kriterijumi za komparaciju obavljanja poslova su:

VJEŠTINE: Znanje i sposobnosti stečene kroz obrazovanje i praktično/radno iskustvo;

NAPOR: fizički, mentalni ili psihički napor povezan sa obavljanjem posla;

ODGOVORNOST: odgovornost pri obavljanju posla, uključujući prirodu, obim i složenost poslova; u kojoj mjeri se poslodavac oslanja na zaposlenog pri obavljanju tog posla i odgovornost zaposlenog prema radnim obavezama.

USLOVI RADA: uslovi pod kojima se obavlja posao uključujući faktore kao što su: buka, toplota, hladnoća, izolacija, fizička opasnost, opasnost po zdravlje itd.

Sam naziv radnog mjesta ne daje automatski pravo na zaradu koju ima drugi zaposleni na radnom mjestu istog naziva, već zarada zavisi od konkretnog rada i odgovornosti svakog zaposlenog. Samim tim, predlažemo da se izmijeni član 99 tako da glasi:

(1) Zaposlenom, muškarcu i ženi, garantuje se jednaka zarada za isti rad ili rad iste vrijednosti koji ostvaruje kod poslodavca.

(2) Pod radom iste vrijednosti podrazumijeva se rad na istom radnom mjestu, u kome je ostvaren jednak radni doprinos uz jednaku odgovornost, u istim uslovima rada.

(3) U slučaju povrede prava iz st. 1 i 2 ovog člana, zaposleni ima pravo na naknadu štete u visini neisplaćenog dijela zarade.

(4) Odluka poslodavca ili sporazum sa zaposlenim koji nije u skladu sa st. 1 i 2 ovog člana, ništavi su.

Član 100 **(ugovorena zarada)**

Ovim članom definisana je ugovorena zarada kao zarada koja može da se utvrdi ugovorom o radu sa direktorom, menadžerom ili sa drugim zaposlenim koji obavlja poslove od posebnog značaja za poslodavca, kao i u drugim slučajevima utvrđenim kolektivnim ugovorom. Smatramo da "drugi slučajevi" u kojima se može ugovarati zarada ne treba da se uređuju (samo) kolektivnim ugovorom, već se ta mogućnost treba dati i poslodavcu. Ovo iz razloga što, pored poslova od posebnog značaja za poslodavca, postoje i slučajevi kada poslodavac sa ugovorenim zaradom hoće da stimuliše zaposlenog koji posjeduje posebna znanja i/ili vještine i/ili sposobnosti za obavljanje datih poslova.

Takođe je moguće specificirati i neke poslove koji su od posebnog značaja (visoko specijalizirani poslovi koji su deficitarni dijelom i zbog toga što ti kadrovi odlaze iz zemlje jer su u drugim zemljama bolje plaćeni. Zadržavanje talenata i visokospecijalizovanih kadrova u zemlji treba da bude nacionalni prioritet ako ne želimo postati zemlja nisko kvalifikovane radne snage. Takođe kao je-

dan modela omogućavanja poslodavcima da tu kategoriju kadrova zadrži u zemlji moglo bi biti uvođenje određene poreskih olakšica za takve poslove kako bi im se obezbijedile veće neto zarade.

Cilj ovog predloga je da se omogući svakom poslodavcu, zavisno od ponude na tržištu rada i svojih potreba, da može pregovarati sa zaposlenim oko iznosa zarade, a isto tako da i zaposleni, imajući u vidu takvu ponudu, može da se odluči za zasnivanje radnog odnosa. Shodno navedenom, predlažemo da se izmijeni član 100 stav 1 tako da glasi:

(1) Ugovorena zarada je zarada koja može da se utvrdi ugovorom o radu, sa direktorom, menadžerom ili sa drugim zaposlenim koji obavlja poslove od posebnog značaja za poslodavca, kao i u drugim slučajevima utvrđenim kolektivnim ugovorom ili aktom poslodavca.

(2) Zarada iz stava 1 ovog člana može da obuhvata pojedina uvećanja zarade po osnovima iz člana 98 ovog zakona, ako je to predviđeno ugovorom o radu.

ZAKON O ŠTRAJKU

Ukazali bi ovom prilikom i na odredbe Zakona o štrajku koje se odnose na:

1) Mjesto održavanja štrajka, i

2) Obezbjedivanje minimuma procesa rada u vrijeme štrajka u djelatnosti javnih elektronskih komunikacija koje su prema odredbi člana 19 Zakona definisane kao jedna od oblasti u kojima se mora obezbijediti minimum procesa rada.

1) Član 15 Zakona o štrajku definiše mjesto održavanja i način sprovođenja štrajka i istim je predviđeno sljedeće:

"Štrajk se ispoljava mirnim okupljanjem zaposlenih na radnom mjestu ili u okviru poslovnog prostora poslodavca.

Štrajk se može ispoljavati i nedolaskom zaposlenih na rad."

Smatramo da određenje da se štrajk ispoljava "ili u okviru poslovnog prostora poslodavca" ne daje prostora poslodavcu koji obavlja djelatnosti od javnog interesa da može da uzme učešće u određivanju prostora za okupljanje zaposlenih koji su u štrajku. Bez ikakve namjere da se ograniči pravo zaposlenih na štrajk, smatramo da je ovakva odredba u suprotnosti sa ostalim

odredbama Zakona o štrajku.

Prema sada važećoj odredbi Zakona o štrajku, štrajkački odbor bi teoretski mogao da odredi prostor za okupljanje za koji je poslodavac, a iz razloga bezbjednosti, ograničio pravo njegovog korišćenja samo na određene zaposlene (npr DATA centar).

Stoga, smatramo neophodnim i da poslodavac koji obavlja poslove od javnog interesa ima učešće u određivanju prostora za okupljanje zaposlenih, te je predlog da se član 15 dopuni tako što se nakon stava 1 dodaje novi stav 1a koji glasi:

„U djelatnostima od javnog interesa iz člana 19 štrajk se ispoljava mirnim okupljanjem zaposlenih u okviru poslovnog prostora koji određuje organ rukovođenja kod poslodavca, na predlog štrajkačkog odbora.”

2) Član 27 st. 2 i 3 Zakona glase:

2) Zaposleni koji učestvuje u štrajku nema pravo na zaradu, osim ako se strane u sporu drugačije sporazumiju.

3) Zaposleni koji je dužan da radi za vrijeme trajanja štrajka, radi obezbjeđivanja minimuma procesa rada, u smislu člana 22 ovog zakona, ima pravo na zaradu srazmjerno vremenu provedenom na radu.,,

U praksi pravo na zaradu definisano odredbom člana 27 stav 3 se primjenjuje na način da se zaposlenom isplaćuje ukupna zarada koju bi ostvario da nije u štrajku. Odluka o minimumu procesa rada za vrijeme štrajka u djelatnosti javnih elektronskih komunikacija (“Službeni list Crne Gore”, br. 75/18) propisuje koji poslovi u oblasti elektronskih komunikacija ulaze u minimum procesa rada za vrijeme štrajka, a u nekim segmentima riječ je o veoma malom opsegu poslova te u praksi to može biti samo jedan neznatan dio poslova koji izvršilac obavlja u skladu sa aktom o sistematizaciji kod poslodavca i ugovorom o radu.

Kako se može dogoditi da tokom štrajka potrebe za tom konkretnom aktivnošću zaposlenog koji je u štrajku (a predviđeno je da obavlja poslove iz minimuma procesa rada) uopšte ne bude, teoretski zaposleni neće ni obavljati te poslove jer nije postojala potreba za njima, a ostvariće pravo na punu zaradu iako u suštini nije ni obavljao te aktivnosti ali se nalazio ili se čak nije ni nalazio u prostorijama poslodavca. Takav vid pozitivne diskriminacije u odnosu na izvršioce koji nijesu u štrajku i obavljaju sve svoje redovne aktivnosti, koje u toku štrajka mogu biti i u većem obimu nego je to uobičajeno, nije prihvatljiv naročito ako se uzme u obzir odredba člana 28 stav 3 Zakona koji glasi: „ Poslodavac ne može, za vrijeme trajanja štrajka, omogućiti veću zaradu ili druge povoljnije uslove rada za zaposlene koji ne učestvuju u štrajku.”

Kako se u praksi ne bi dešavala takva diskriminacija, odredba člana 27 stav 3 bi trebalo biti izmijenjena na način da glasi:

„Zaposleni koji je dužan da radi za vrijeme trajanja štrajka, radi obezbjeđivanja minimuma procesa rada, u smislu člana 22 ovog zakona, ima pravo na zaradu obračunatu srazmjerno vremenu provedenom na radu na konkretnim poslovima predviđenim aktom o minimum procesa rada i to prema broju časova stvarno utrošenih za izvršavanje predmetnih poslova. Evidenciju o broju stvarno utrošenih časova vodi neposredni rukovodilac zaposlenog ili ovlašćeno lice poslodavaca.

Nakon stava 3 treba dodati i novi stav 3a koji glasi:

“Na zaposlenog koji je obavezan da obavlja poslove predviđene aktom o minimumu procesa rada a tokom vremena provedenog na radu nije bilo radnih zadataka koji se odnose na te konkretne aktivnosti, primjenjuje se odredba člana 27 stav 2 Zakona.”

2. BANKARSKI SEKTOR

Komitet za finansije osnovan 2022. godine zamijenio je postojeći Bankarski komitet osnovan 2017. godine i objedinio kompanije članice Bankarskog komiteta (Adiko, CKB, Erste, Hipotekarna, NLB, Mastercard i EBRD), Komiteta za osiguranje (Generali, Lovćen, Sava i Uniqa) i kompanije članice iz računovodstva, revizije i posredovanja (Ekonomik accountants, Finveo i PwC).

Kako se navodi u Izvještaju Evropske komisije za Crnu Goru za 2022. godinu, Crna Gora je umjereno spremna u dijelu finansijskih usluga. Sveukupno, određeni napredak je napravljen u periodu izvještavanja, sa pozitivnim napretkom u dijelu banaka i finansijskih grupacija, određeno poboljšanje je vidno u osiguranju dok nije bilo pomaka u tržištu kapitala. Preporuke date prošle godine su u značajnom dijelu ispunjene u domenu bankarstva.

Naredne godine, Crna Gora treba da:

→ završi usklađivanje zakonodavstva koje se odnosi na zahtjeve za kapitalom i oporavak banaka, kao i na njihovo sprovođenje,

→ radi i dalje na nacrtima Zakona o osiguranju, Zakona o investicionim fondovima, Zakona o alternativnim investicionim fondovima i Zakona o penzijskim fondovima i da ih uskladi sa EU zakonodavstvom.

Zakonodavstvo je djelimično usklađeno sa pravnom tekovinom EU u dijelu banaka i finansijskih konglomerata. Zakoni o kreditnim institucijama i o sanaciji kreditnih in-

stitucija i veći dio implementiranih zakonskih akata (s ciljem usklađivanja sa standardima Bazel III) u primjeni su od januara 2022.godine, čime je pravni okvir približen važećim pravilima EU. I dalje se radi na usvajanju i sprovođenju zakonskih akata i dokumenata koje je pripremio Evropski bankarski regulator (EBA) i Jedinostveni sanacioni odbor (SRB). Radi se i na daljim izmjenama bankarskog zakonodavstva, da bi se izvršila usklađenost sa posljednjim propisima EU o sanaciji kreditnih institucija.

Centralna banka Crne Gore (CBCG), u saradnji sa Evropskim bankarskim regulatorom (EBA), pokrenula je proceduru ocjenjivanja istovjetnosti crnogorskog regulatornog i nadzornog okvira za kreditne institucije sa pravila EU. Takođe, CBCG počela je da pregovara o ugovoru o saradnji sa SRB-om o razmjeni informacija i saradnji u dijelu planiranja sanacije i implementacije za banke i finansijske grupacije koje posluju prekogranično.

Od početka krize izazvane virusom korona, CBCG je donijela jedanaest paketa privremenih mjera kako bi se ublažio uticaj pandemije na bankarski sektor i unaprijedila finansijska stabilnost zemlje. Nezavisna procjena kvaliteta aktive u svim bankama (AQR) počela je u februaru 2020.godine, a završena je u septembru 2021.godine. Rezultati AQR potvrdili su stabilnost bankarskog sektora u Crnoj Gori, kvalitet aktive na zadovoljavajućem nivou kao i adekvatnost kapitala u bankarskom sistemu. Koeficijent solventnosti bankarskog sektora, koji je prilagođan nakon obavljene AQR procjene, iznosi 16.2%, što je iznad zakonski propisanog minimum od 10%.

U nastavku je dat pregled važnih tema o kojima se govorilo u 2022. godini:

SUGESTIJE KOMITETA ZA FINANSIJE

- ▼ Osnivanje jedinstvene kontakt lokacije (SPOC) u Vladini za strane investitore kada se susrijeću sa problemima;
- ▼ praćenje i savjetovanje/podrška za uvođenje block chain tehnologije i kripto valuta;
- ▼ unapređenje i podrška finansijskoj pismenosti stanovništva (koordinisane aktivnosti, aktivno učešće škola, univerziteta i penzionera);
- ▼ usklađivanje "lokalizovanih IFRS standarda" sa međunarodnom praksom (da se prevaziđu nepoklapanja i nepotrebne lokalne izmjene);
- ▼ Zakon o sprječavanju pranja novca i finansiranju te-

rorizma / KYC standardizacija: na primjer, objavljivanje ugovora za elektronska plaćanja – prepreka za internet bankarstvo i lokalna karakteristika;

▼ Zajednička dilemma: vladavina prava – strani investitori se smatraju zlatnim kokama i kažnjavaju se zbog nepravilnog, dvosmislenog i smiješnog tumačenja lokalnih zakona od strane sudova. Sudije niko ne kontrolišu i ne odgovaraju za kreativna i jednostrana tumačenja zakona;

▼ U praksi imamo da su aktivnosti međunarodnih IT kompanija, kompanija za razvoj mreže, softvera kao i kompanije za online globalnu trgovinu (kompanije koje trguju na e-bay, Amazonu, itd) klasifikovane kao visokorizične, bez obzira da li postoji matična kompanija ili ne i da li se ona nalazi u Rusiji, SAD, Uk, da li ima složene structure stvarnog vlasništva itd. Ovo se odnosi i na manje preduzetnike i na multinacionalne kompanije;

▼ potencijalne mjere koje Vlada može razmatrati da podrži kreditiranje SME i MSME segmenta;

▼ Planovi vezani za Evropa sad i poreska i radna politika.

ZAKON O ZAŠTITI POTROŠAČA KORISNIKA FINANSIJSKIH USLUGA

Zakon o zaštiti potrošača korisnika finansijskih usluga ("Sl. List CG", br. 43/15 od 31.07.2015. god) stupio je na snagu 8. avgusta 2015. godine. Prema članu 48 Zakona, trebalo je da se počne sa primjenom nakon šest mjeseci od dana stupanja na snagu (u februaru 2016. god). Članom 45 propisuje se da će "propisi za sprovođenje ovog Zakona biti donijeti u roku od tri mjeseca od dana stupanja na snagu Zakona", međutim propisi još uvijek nisu donijeti. Uvažavajući navedeno, mišljenja smo da je neophodno definisati zvaničan status Zakona i jasan regulatorni okvir za postupanje banaka. Takođe, smatramo da je Zakon u velikoj mjeri kontradiktoran i neusklađen sa ostalim zakonima koji se primjenjuju i da doprinosi pravnoj nesigurnosti u bankarskom sektoru (posebno u sudskim postupcima).

Takođe, ovim Zakonom se isključuje mogućnost da banke naplaćuju provizije za transakcije u platnom prometu kao i naknade za zatvaranje računa i prenos novca u drugu banku, gašenje platnih kartica i proviziju za podizanje sredstava sa računa što nije u skladu sa članom 10 Zakona o platnom prometu (Službeni list Crne Gore, br. 62/13 i 6/14). Nadalje, mišljenja smo da način informisanja i rokovi za informisanje o uslovima i izmjenama uslova za pružanje bankarskih usluga nijesu u skladu sa

Zakonom o platnom prometu.

Istovremeno, mišljenja smo da je Zakon o zaštiti potrošača korisnika finansijskih usluga sam po sebi protivrječan u mnogim odredbama i kao primjer ukazujemo na član 3 gdje se navodi da se Zakon ne primjenjuje na hipotekarne kredite, a u članovima 7 i 26 Zakon se bavi hipotekarnim kreditima. U članu 15, Zakonom se Agencija definiše kao regulator, a ne Centralna banka Crne Gore. Kontradiktorne su odredbe vezane za sadržaj ugovora za pružanje bankarskih usluga, jemce, sadržaj obavještenja za korisnike u fazi prije reklamiranja i u toku pregovora, vremenska ograničenja za žalbe, prava i obaveze banaka u odnosu na obaveze definisane drugim važećim propisima. S tim u vezi, odredbe ovog Zakona suprotne su odredbama Zakona o obligacionim odnosima (Službeni list CG, br. 47/08, 04/11 i 22/17) i Zakona o prekršajima (Sl. List CG, br. 1/11, 39/11, 32/14, 43/17 i 51/17). Postojanje ovog Zakona predstavlja izvor pravnog i reputacionog rizika i smatramo da Centralna banka Crne Gore i nadležna regulatorna tijela treba da preduzmu korake da se riješi status ovog Zakona i da se definiše jasan regulatorni okvir.

REGULATORNI OKVIR U CRNOJ GORI OMOGUĆIO JE KLIJENTIMA DA OBAVLJAJU POSLOVANJE ELEKTRONSKI KROZ JEDNOSTAVNE SISTEME PROVJERE

Zakon o platnom prometu ("Službeni list Crne Gore", br. 62/13 i 6/14) prepoznaje i definiše značenje pojmova "sredstva komunikacije na daljinu" i "platna transakcija odrađena putem telekomunikacija, digitalnih ili informaciono-tehnoloških uređaja".

Takođe, Zakonom o potrošačkim kreditima („Službeni list CG, br. 35/13, 73/17, 72/19 i 8/21) definiše se i omogućava „korišćenje sredstava komunikacije na daljinu“ dok se Zakonom o obligacijama („Sl. list CG, br. 47/08, 4/11 i 22/17) opisuje elektronsko zaključivanje ugovora uvođenjem elektronskog potpisa. Zakonom o zaštiti potrošača („Sl. list CG, br. 2/14, 6/14, 43/15, 70/17, 67/19 i 146/21) detaljno se opisuje proces zaključivanja ugovora na daljinu, a odredbe ovog Zakona odnose se na banke i ostala privredna lica.

Kanali digitalne komunikacije prepoznati su u domaćem zakonodavstvu tako da je danas moguće odraditi prenos novca putem online bankarstva, kod kuće i u inostranstvu, ugovoriti oročeni depozit, otvoriti trajne naloge i ostale napredne funkcionalnosti koje imaju finansijski efekat na klijenta. Sve ovo može se odraditi elektronski, bez dolaska u banku. Klijent potpisuje sve instrukcije putem elektronskog i mobilnog bankarstva koristeći token, biometriju (kojom se otključava token)

ili neki drugi vid autentifikacije sastavljen iz dva dijela. U isto vrijeme, smatramo da je potrebno dalje urediti oblast online kreditiranja i tako klijentima omogućiti isto online iskustvo koje imaju kad obavljaju prenose novca ili plaćaju proizvode i usluge u online prodavnicama.

Zakonom o obligacijama, član 1169, i Zakonom o potrošačkim kreditima, član 16, propisano je da Ugovor o kreditu „mora biti u pisanoj formi, na papiru ili nekom drugom trajnom mediju“.

Odlukom o Kreditnom registru (Sl. list CG, br. 39/18 i 18/19), član 11, propisuje se obaveza da klijent potpiše saglasnost za pristup podacima iz kreditnog registra, „u formi KR-SK“.

Zakonom o elektronskoj identifikaciji i elektronskom potpisu („Sl. list CG, br. 31/17 i 72/19), član 14, definiše se da kvalifikovani elektronski potpis (KEP) „ima isti pravni efekat kao lični potpis“; međutim ovaj Zakon i ovaj član u suprotnosti su sa gorepomenutim propisima i eventualni sudski postupak o kreditu zavisio bi od tumačenja suda, a za posebnu oblast nema presedana.

Stoga, obaveza da se koristi KEP i dalje će biti barijera u poslovanju i za širu upotrebu digitalnih usluga u finansijskom sektoru, a u međuvremenu su potrebna neka alternativna rješenja.

Zakon o zaštiti potrošača (Sl. list Crne Gore, br. 2/14, 6/14, 043/15, 70/17, 67/19 i 146/21) u članu 12 propisuje da u cjenovnicima ili tarifama finansijskih usluga koji sadrže provizije ili naknade i troškove koji se mogu potraživati, uključujući i savjetodavne finansijske usluge, trgovac je obavezan da navede slučajeve u kojima se naplaćuju ove provizije ili naknade i troškovi koji se mogu potraživati, uključujući i savjetodavne finansijske usluge, i ako je primjenjivo, učestalost njihove naplate.

Stav 6 ovog člana propisuje da provizije ili naknade i troškovi koje klijent plaća moraju odgovarati stvarnim pruženim uslugama ili nastalim troškovima.

Ove odredbe zakona koje su neprecizne mogu da utiču na trenutnu praksu banaka koja je zasnovana na propisima i u zavisnosti od tumačenja nadležnih državnih tijela, stvaraju dodatnu obavezu bankama i ograničavaju slobodu banaka da određuje tarife za pružene finansijske usluge klijentima koji su fizička lica. Samim tim bi ovaj zakon trebalo izmijeniti u tom smislu, a stav 6 izbrisati.

KLJUČNA REGULATIVA PO MIŠLJENJU ČLANOVA SAVJETA

ZAKON O RADU

U skladu sa zahtjevom Sekretarijata Savjeta za konkurentnost, a po instrukciji Ministarstva ekonomskog razvoja, Savjet stranih investitora je pripremio i dostavio predloge i sugestije za izmjenu Zakona o radu, koje prezentujemo u nastavku:

Član 24

Poslodavac je dužan da slobodno radno mjesto prijavi Zavodu za zapošljavanje, na način i po postupku utvrđenim posebnim zakonom.

PREDLOG:

- Poslodavac može da slobodno radno mjesto prijavi Zavodu za zapošljavanje, na način i postupak utvrđen posebnim zakonom. Ova obredba se ne odnosi na poslodavce čiji je osnivač država, odnosno jedinica lokalne samopurava.

Razlog predloženog je nepotrebna administracija za poslodavca, kao i pravo poslodavca da zaposli ono lice koje prema svojim potrebama ocijeni da treba da bude zaposleno. Javnim oglašavanjem se stvara dodatna administracija, usklađivanje sa rokovima oglašavanja koje se nekad u praksi ne mogu ispoštovati, kao i zakonsku obavezu da poslodavac o izabranom kandidatu mora da obavijesti Zavod za zapošljavanje, što u slučaju da ne ispoštuje povlači određene novčane kazne.

Član 26

Poslodavac u roku do 45 dana od dana isteka roka za podnošenje prijave obavještava učesnike oglasa o izboru kandidata.

Razlog za ukidanje ove odredbe je sledeći: Imajući u vidu da poslodavci objavljivanje slobodnih radnih mjesta, vrše putem raznih vidova informisanja, oni u oglasu uvijek naglašavaju da će na razgovor za posao biti pozvani samo kandidati koji zadovoljavaju uslove tražene u oglasu za posao.

U praksi se dešavaju situacije da se na oglasu za posao javljaju i ona lica koja ne zadovoljavaju tražene uslove predviđene oglasom.

Kada govorimo o podnošenju prijave o slobodnom rad-

nom mjestu putem Zavoda za zapošljavanje, poslodavcima je ostavljena mogućnost da oglas raspišu i bez oglašavanja, čime nisu u obavezi da postupe u skladu sa navedenim članom, pa je i postojanje istog u ovom slučaju upitno.

Član 37

Ugovor o radu izuzetno može da se zaključi na određeno vrijeme čiji je prestanak unaprijed određen rokom, izvršavanjem određenog posla ili nastupanjem određenog događaja.

Predloženo bi bilo da se utvrdi koji su to slučajevi zapošljavanja u izuzetnim okolnostima, izvršavanja posla koji je određen rokom ili događajem. Ovom definicijom je sam karakter ugovora o radu na određeno vrijeme poistovijećen sa ugovorom o djelu. Navedenim poslodavac bi imao obavezu da u Aktu o sistematizaciji predvidi ovakvu vrstu poslova, jer u slučaju da ih nema, isti po formulaciji ne bi mogao da zaposli lice na određeno vrijeme.

Sa druge strane zakon je već odredio zaštitne mehanizme i predvidio da zapošljavanje lica na određeno vrijeme ne može da bude duže od 36 mjeseci naprekidno.

Član 39

Predvidjeti da direktor može zasnovati i rad van radnog odnosa.

Član 64

Poslodavac je dužan da obavijesti inspektora rada o uvođenju prekovremenog rada u roku od tri dana od dana donošenja odluke o uvođenju prekovremenog rada.

Predlažemo ukidanje ove zakonske odredbe. Pitanje je kakav se efekat samim njenim postojanjem postizao u praksi iz razloga što način uvođenja i ostala pitanja definisanja prekovremenog rada podliježu kaznenim odredbama, a stvaraju i dodatnu administraciju, jer se nekad rokovi ne mogu ispoštovati u praksi.

Član 78

Kao i u slučaju odstupanja u čl. 78 u odnosu na čl. 75 i 76, razmotriti mogućnost definisanja slučaja odstupanja za iste privredne grane/sektore i u dijelu preraspodjele radnog vremena. Na primjeru rada u lukama, gdje lučki operater nema mnogo uticaja ili malo uticaja na dolazak brodova sa teretom ili dolazak tereta vozom /kamionom gdje uslijed kašnjenja u prevozu (npr elementarne nepogode koje pomijeraju dolazak broda, nesreće na putu ili prekidi u napajanju el. energijom željeznice ili kvara lokomotive, itd.), lučki operater uglavnom ne može da predvidi tačan početak i završetak rada. Ovo se može povezati sa Direktivom 2019/1152, Tačka 30,

32, Poglavlje II, Član 4, tačka m, Poglavlje III, Član 10, tačka 1 Minimalna predvidivost rada. Preraspodjela da bude definisana tako da ne prelazi definisanih 40 radnih sata sedmično, ali odstupanja da određenim danima zbog procesa rada i nepredviđenih okolnosti kako je gore navedeno, gdje zaposleni mogu ostati duže, a danima kada je smanjen procesa rada, ostajati kraće, ali da je zaposlenima koji rade zagarantovano plaćanje mjesečnog fonda sati utvrđenog za sve zaposlene.

Član 90

(6) *Ako poslodavac posumnja u opravdanost razloga za odsustvovanje sa rada, može da podnese zahtjev nadležnom organu radi preispitivanja privremene spriječenosti za rad, u skladu sa propisima o zdravstvenom osiguranju.*

Predlažemo dopunu ovog člana:

Ukoliko poslodavac u dostavljenom odgovoru nadležnog organa, ne bude zadovoljan odgovorom, može da se obrati Ministarstvu zdravlja, kao drugostepenom organu, radi preispitivanja privremene spriječenosti za rad. Ovo iz razloga što smo se u većini slučajeva za zaposlene za koje smo smatrali da imamo osnova da posumnjamo u opravdanost odsustvovanja sa rada obraćali nadležnim organima za preispitivanje privremene spriječenosti za rad (Domu zdravlja ili Fondu za zdravstveno osiguranje), od strane istih smo dobijali pozitivan odgovor kojim potvrđuju nalaze svojih kolega (doktora), odnosno da su izvještaju o privremenoj spriječenosti za rad izdati u skladu sa Pravilnikom.

Član 95

Ukinuti obaveznu primjenu koeficijenata složenosti poslova i obračunske vrednosti koeficijenta, tako da poslodavac ima autonomno pravo da samostalno utvrđuje sistem zarada, pri čemu je primjena koeficijenata samo jedna od mogućnosti.

Član 108

Stavom 14. odnosnog člana Zakona o radu je propisano da zaposlenom koji odbije da zaključi ugovor o radu u roku od pet dana od dana preuzimanja sa poslodavcem sljedbenikom, poslodavac prethodnik otkazuje ugovor o radu. Odnosna odredba je neizvršiva u slučaju kada poslodavac prethodnik prestaje da postoji, a zaposleni odbije da zaključi ugovor o radu sa poslodavcem sljedbenikom u roku od pet dana od dana preuzimanja.

Prijedlog je da se odnosna odredba izmjeni tako da se predvidi da je zaposleni dužan da se izjasni o preuzimanju u određenom roku od dana prijema obavještenja od poslodavca prethodnika, te da u slučaju da zaposleni odbije prenos ugovora o radu ili se ne izjasni u datom

roku od dana dostavljanja obavještenja, poslodavac prethodnik može zaposlenom da otkáže ugovor o radu.

Član 172

Stavom 3. odnosnog člana Zakona o radu je propisano da „Zaposleni iz stava 1 tač. 4 i 5 ovog člana ako aneks ugovora iz člana 47 stav 1 tač. 1, 2 i 3 ovog zakona podrazumijeva umanjenje zarade ima pravo na isplatu otpremnine koja ne može biti niža od tri prosječne mjesečne zarade bez poreza i doprinosa u Crnoj Gori“.

Odnosnu odredbu bi bilo potrebno precizirati tako da se utvrdi tačan iznos otpremnine koji pripada zaposlenom u ovom slučaju, bez korišćenja izraza „koja ne može biti niža od ...“.

Stavom 4. odnosnog člana Zakona o radu je propisano da „Zaposleni iz stava 1 tač. 5 i 8 ovog člana, ima pravo na isplatu otpremnine iz člana 169 ovog zakona“.

Odnosnu odredbu bi bilo potrebno izmjeniti tako da zaposlenom pripada otpremnina iz člana 169. Zakona o radu samo u slučaju kolektivnog otpuštanja, a ne i u slučaju ako zaposleni odbije da zaključi aneks ugovora o radu iz člana 47. stav 1. tačke 2) i 3) Zakona o radu.

Ukazujemo da se u članu 172. stav 3. i stav 4. Zakona o radu ponavlja tačka 5), pa bi to bilo potrebno u svakom izmijeniti.

ZAKON O LIČNOJ KARTI

Vlada Crne Gore je u decembru 2018. godine donijela Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o ličnoj karti, čija primjena počinje od marta 2020. godine, a kojim se teže unaprijediti standardi iz oblasti izdavanja identifikacionih dokumenata u skladu sa savremenim trendovima, kao i smanjenje mogućnosti za njihovu zloupotrebu. Kako je pojašnjeno od strane Ministarstva javne uprave, Zakonom se definiše da je lična karta elektronska javna isprava koja sadrži čip, na kojem se nalaze certifikat za elektronsku identifikaciju i certifikat za kvalifikovani elektronski potpis kojim se normira digitalni identitet građana. Na ovaj način, uz uspostavljanje sistema za e-identifikaciju i e-plaćanje otpočće nova etapa u razvoju kvaliteta usluga koje pruža administracija.

Uvažavajući navedeno, Savjet stranih investitora se obratio resornim institucijama, Ministarstvu javne uprave i Ministarstvu unutrašnjih poslova, sa incijativom za izmjenu Zakona u pogledu sadržine samog obrasca nove lične karte.

Naime, naši članovi, operatori elektronskih komunikaci-

ja i banke ukazali su na činjenicu da posebni zakoni koji uređuju djelatnost elektronskih komunikacija i bankarskog poslovanja propisuju obavezu registracije adrese korisnika njihovih usluga. Kako obrazac važeće lične karte u Crnoj Gori ne sadrži podatke o adresi imaoca lične karte, naši članovi se suočavaju s problemom registriranja tog podatka do koga jedino mogu doći na osnovu lične izjave korisnika usluga. Napominjemo da tako pribavljen podatak ne pruža nikakvu garanciju tačnosti i postavlja se pitanje koliko uopšte takva obaveza operatora elektronskih komunikacija i banaka im smisla, imajući u vidu da se ne može garantovati tačnost takvog podatka jer se ne registruje na osnovu javne isprave.

Istovremeno, želimo da napomenemo da lične karte svih zemalja regiona, uključujući i Hrvatsku kao članicu Evropske unije, kao i druge zemlje Evropske unije, sadrže adresu stanovanja imaoca lične karte.

Istovremeno, ukazujemo i na činjenicu da Zakon o sprječavanju pranja novca i finansiranja terorizma u članu 6 stav 2 definiše da je potrebno da obveznici utvrđuju identitet klijenta i vrše provjeru identiteta klijenta na osnovu vjerodostojnih, nezavisnih i objektivnih izvora i prati poslovanje klijenta.

Član 6 stav 2 Zakona o osobnoj iskaznici Hrvatske: Obrazac osobne iskaznice sadržava: grb Republike Hrvatske, naziv: »Republika Hrvatska«, naziv: »osobna iskaznica« i broj osobne iskaznice, oznaku za elektroničku ispravu te prostor za upis: prezimena, imena, podatka o spolu, podatka o državljanstvu, datuma rođenja, osobnog identifikacijskoga broja (OIB), roka važenja, prebivališta, datuma izdavanja, naziva policijske uprave odnosno policijske postaje koja osobnu iskaznicu izdaje i podataka za strojno čitanje. Obrazac osobne iskaznice sadržava i prostor za fotografiju te prostor za potpis osobe.

Uvažavajući navedeno, sugerišemo što skoriju izmjenu člana 6 stav 2 Zakona o ličnoj karti na način da obrazac lične karte sadrži i adresu prebivališta.

ZAKON O UNUTRAŠNJOJ TRGOVINI

Izmjenama i dopunama Zakona o unutrašnjoj trgovini članom 35a utvrđeno je da trgovina na veliko i trgovina na malo ne može se obavljati nedjeljom i u dane državnih i drugih praznika određenim zakonom kojim se uređuju državni i drugi praznici, osim u prodajnim objektima ili drugim prodajnim mjestima određenim propisom koji donosi Ministarstvo.

Izuzetno od stava 1 ovog člana, nedjeljom i u dane državnih i drugih praznika trgovina na veliko i trgovina na

malo može se obavljati u apotekama; specijalizovanim prodavnicama ili kioscima za prodaju hljeba, pekarskih proizvoda i kolača, cvijeća, suvenira, štampe; sredstava za zaštitu bilja ili pogrebne opreme, benzinskim stanicama i prodavnicama za trgovinu na malo u okviru benzinskih stanica; pijacama; štandovima - tezgama, vitrinama i automatima izvan pijaca i pokretnim prodavnicama; prodavnicama, kioscima i automatima smještenim unutar zatvorenih područja autobuskih i željezničkih stanica, aerodroma i luka; štandovima i kioscima u kojima se prodaju robe za vrijeme održavanja priredbi, festivala i manifestacija, sajмова i za vrijeme javnog prikazivanja kinematografskih djela; skladištima za trgovinu na veliko.

Navedeni Zakon stupio je na snagu 14. oktobra 2019. godine sa prvom neradnom nedjeljom 20. oktobra 2019. godine.

Imajući u vidu navedeno i u cilju promocije Crne Gore kao ozbiljne turističke destinacije, sugerišemo izmjenu Zakona na način da se šoping centri izuzmu iz primjene zakona zbog specifičnosti u djelatnostima ili se omogući smanjeno radno vrijeme nedjeljom od 6h do 8h u intervalu 10-18h, 12-20h ili 12-18h.

Istovremeno, ukazujemo na praksu u zemljama regiona gdje šoping molovi u Srbiji, Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Makedoniji rade nedjeljom dok u Sloveniji rade skraćeno. Šopong molovi rade nedjeljom i u Velikoj Britaniji, Finskoj, Danskoj, Švedskoj, Bugarskoj, Turskoj i Rumuniji.

Incijativa za ukidanjem neradne nedjelje podržana je od strane svih udruženja poslodavaca u Crnoj Gori koji su članovi Savjeta za konkurentnost.

OSTALE BARIJERE

Kao dodatni dio izdanja Bijele knjige, ukratko ćemo navesti primjere „ostalih barijera“ sa kojima se naši članovi suočavaju. Pitali smo članove koje su to barijere, a evo i njihovih odgovora:

1. Ne postoje propisi kojima se reguliše sektor računovodstva i sprovođenje propisa / podzakonskih akata vezanih za sektor računovodstva (etički kodeks, sektorski uslovi za internu reviziju, cjenovni standardi i sl.) pa samim tim imamo neregulisano tržište, slabu transparentnost, slab kvalitet i nemamo standardizaciju.

2. Ne postoje propisi o preprodaji struje, posebno kada se radi o DC stanicama za punjenje u Crnoj Gori. Ra-

zvoj DC infrastrukture u zemlji je blokiran jer ne postoji regulativa. To direktno utiče na ugljениčni otisak, zelenu agendu, pristupačnost za električna vozila za turiste itd.

3. Zakonom o porezu na promet polovnih motornih vozila, plovnih objekata, vazduhoplova i letilica propisuju se neopravdano visoke poreske stope.

4. Trebalo bi smanjiti brojnost lokalnih poreza i njihov iznos.

5. Zakon o radu nije adekvatan i treba biti fleksibilniji. Naročito bi poslodavac trebalo da ima više fleksibilnosti prilikom raskida ugovora o radu jer su važeći uslovi za raskid ugovora prilično strogi i nijesu prilagođeni tržišnoj ekonomiji. Od poslodavca se traži da zaključa, po pravilu, ugovor o radu na neodređeno, koji je u praksi jako teško raskinuti, jer raskid ugovora prati duga i komplikovana procedura, koju dodatno komplikuje sudska praksa koja je naklonjena zaposlenima. Zato su poslodavci primorani da zadržavaju zaposlene iako oni ne ispunjavaju svoje radne obaveze, što može negativno da utiče na poslovne rezultate kompanije kao i na stopu zaposlenosti u zemlji.

6. Sudska praksa nije ujednačena, npr. različite sudije u istim ili sličnim situacijama daju različite presude koje nijesu po standardima vladavine prava. Ustavni sud Crne Gore proglasio je neustavnim statut jednog udruženja u Crnoj Gori i povukao ga, ali je u ponovljenom postupku potvrdio presudu Osnovnog i Višeg suda koje su se zasnivale na statutu koji je proglašen neustavnim. Sudovi imaju različit pristup prema stranama u postupku u zavisnosti od njihove pozadine – da li su private ili javne ustanove, fizičko lice i slično. Ustavni sud Crne Gore ne donosi presude blagovremeno, čak i kod jednostavnih postupaka, što nije u skladu sa pravom na suđenje u razumnom roku. Iako je Ustavni sud u zakonskoj obavezi da razmatra slučajeve po redoslijedu po kom se zavode u Sudu, u praksi to nije slučaj.

7. Opšta efikasnost javnih službi. Čak i kada su usluge povezane između ustanova i ustanova može lako da provjeri registar, kompanije moraju da dostavljaju potvrde iz registara što samo povećava obim posla i opterećenje i javnih ustanova i kompanija.

8. Neusklađenost i vremenski razmak između datuma izdavanja radne i boravišne dozvole za strance i njihove registracije u Poreskoj upravi. Budući da razne područne jedinice Poreske uprave u Crnoj Gori propisuju drugačija pravila po ovom pitanju, to stvara nesigurnost i neizvjesnost. Mišljenja smo da treba donijeti određene izmjene zakona na snazi, postaviti jasne rokove i definisati dokumentaciju koja se podnosi prilikom regi-

stracije stranca kao zaposlenog u Poreskoj upravi.

9. Izdavanje dozvola za kompleksne projekte jeste nesigurno i podliježe izmjenama procesa u posljednji čas što utiče na produženje dobijanja dozvola, a nepoznavanje tih izmjena onemogućava njihovo planiranje.

10. Mnogi aspekti okvirnih Vladinih ugovora kojima se olakšavaju strana i lokalna ulaganja na državnom zemljištu sve više su izazovni ili potcijenjeni. Krajnji ishod ovakvih izazova je neizvjestan i nepoznat, a ogromna kašnjenja koja nastaju usljed ovih izazova, sa manjim posljedicama ili bez posljedica, štete napredovanju investicija i povjerenju investitora.

11. Posebne podsticajne inicijative kao što je ekonomsko državljanstvo koje se promovišu nakon efikasnog izvršenja da bi se obezbijedile veće investicije i prihod Vladi u okviru strateških/infrastrukturnih sredstava postale su veoma duge, što loše utiče na odvijanje investicije i naplatu doprinosa i PDV-a, a utiče i na kašnjenje prilikom zapošljavanja i na aktivnosti koje podliježu oporezivanju a vezane su za razvoj nekretnina.

12. Obraćanje sudovima da bi se dovela u pitanje privredna i svojinska prava po nižoj ili nikakvoj cijeni bez obzira na ishod izgleda da opterećuje kapacitete sudova da se bave ovakvim slučajevima.

13. Napredak po pitanjima investicionih aktivnosti često se vidi na opštinskom nivou, ali postoji još mnogo domena gdje je potrebno odobrenje centralnih organa tako da to utiče na trenutnu klimu na lokalnom nivou što u mnogim slučajevima vodi do odlaganja aktivnosti ili frustracija.

14. Nedostaju blagovremene konsultacije i najave izmjena fiskalne politike.

15. Upravljanje procesom digitalne transformacije nije dovoljno brzo – modernizacija javne uprave, kroz uvođenje elektronskih usluga; ušteda bi se mogla ostvariti eliminisanjem paralelnih procesa i procesa koji se preklapaju; vrijeme potrebno za obradu zahtjeva bilo bi kraće.

16. Regulatorno okruženje u Crnoj Gori suočava se sa izazovima u mnogim područjima poput zakona i usvajanja pratećih pravilnika (na primjer i kada je rad radnih grupa na izradi zakona efikasan, pravno usvajanje zakona, propisa i pravilnika je jako sporo, posebno kada dođu na usvajanje u Skupštini): nepostojanje državnog prostornog plana toliko godina loše utiče na ozbiljne investitore i utiče na rast investicije; dosta često nema koordinacije između ministarstava i drugih javnih usta-

nova, a ponekad, nemar određenih državnih službenika utiče na odlaganje aktivnosti planiranih projektom.

17. Sajber bezbjednost je veliki problem i država mora dodatno da poradi na tome.

18. Takođe, u mnogim javnim ustanovama ne poštuje se pravilo da se na podnijete zahtjeve odgovori u roku od 15 ili 30 dana, što usporava proces bez pravog objašnjenja.

19. Poreska konsolidacija: Tumačenje odredbi zakona od strane Poreske uprave o prihvatanju povezane kompanije radi poreske konsolidacije ne dozvoljava dodavanje novoosnovanog povezanog pravnog lica nakon donošenja odluke o odobrenju poreske konsolidacije za period od pet godina od kako je donijeta odluka. Ovakvim tumačenjem sprečava se ostvarivanje benefita koji se nude poreskom konsolidacijom. Trebalo bi dozvoliti automatsko dodavanje novoosnovanog povezanog pravnog lica uz dostavljanje pisanog obavještenja.

20. Prikazivanje bilansa uspjeha: trenutno važeći kontni plan i model finansijskih izvještaja koji izdaje Institut sertifikovanih računovođa Crne Gore ne dozvoljava dvije metodologije prikazivanja bilansa uspjeha (po prirodi i po funkciji) i ograničava se na jednu metodologiju koja ne mora uvijek da zadovolji poslovnu prirodu svih kompanija, posebno kompanija koje se bave razvojem nekretnina. Trebalo bi dozvoliti obje metodologije u zavisnosti od prirode poslovanja.

21. Izvršni direktor u kompanijama: Trenutno strani državljanin ne smije da bude izvršni direktor u više od tri kompanije, što ne olakšava poslovanje grupe kompanija kao što je to slučaj kod jednog našeg člana. Trebalo bi da izvršni direktor majke kompanije može da bude izvršni direktor svih podružnica koje posluju u okviru grupe.

22. Duge administrativne procedure koje se mogu odugovlačiti, nedostatak kvalifikovanih zaposlenih i loša komunikacija između službi – S obzirom da je i Vlada prepoznala potrebu da se pojednostave administrativne procedure i da se smanji birokratija, Ministarstvo javne uprave kreiralo je portal www.euprava.me. Internet stranica je nastala kao vrsta šaltera elektronske javne uprave za fizička i pravna lica, s namjerom da se brzo, jednostavno i efikasno izvršavaju prava i obaveze strana. Ipak, uprkos postojanju te stranice, e-uprava je nedovoljno razvijena jer se ne koristi u očekivanoj mjeri. Dalje, većina državnih službenika i dalje izbjegava da pruža usluge preko ove platforme, a nijesu ni pravilno obučeni da ju koriste. Zbog toga i dalje traže u većini slučajeva dostavljanje dokumentacije fizički, javnim službama. Ovo

zahtijeva vrijeme, ali i značajno usporava samu proceduru i poslovanje. Dalje, administrativni organ koji je jako važan za poslovanje jeste Centralni registar privrednih subjekata koji je nažalost pravi predstavnik pomenutih problema. Službenici često traže dokumentaciju koja nije propisana zakonom, a traže i lično dostavljanje dokumentacije, što stvara duge redove i čekanja. Pored toga, rokovi za izvršavanje obaveza se redovno krše. Sve u svemu, ovakva administrativna klima ima vrlo negativne posljedice po poslovanje. Takođe moramo da istaknemo i lošu komunikaciju između službi, posebno onih iz iste nadležnosti tj. Poreske uprave i CRPS-a, što dovodi do velikih kašnjenja u procedurama iako se pozitivnim propisima čini napor da se pojednostave kako bi se ubrzali određeni procesi. To je razlog zbog kojeg jednostavne pravne procedure mogu da traju preko godinu dana, kao što je likvidacija kompanije, što je neprihvatljivo i stvara velike komplikacije stranim investitorima. Na kraju, još jedna činjenica koja usporava poslovanje crnogorskih kompanija jeste neregulisano područje elektronskog poslovanja. Neophodno je unaprijediti nivo profesionalizma i stručnost državnih službenika kroz stalne obuke i ocjenjivanja, kao i podnošenje kvartalnih izvještaja o obavljenim i neobavljenim zadacima njihovim nadređenima. Ove preporuke se mogu lako implementirati ali traže odgovornost javnog sektora i zaposlenih. Važno je pomenuti projekat koji je kreiralo Ministarstvo javne uprave, Digitalna akademija, sa namjerom da se ostvari cilj digitalizacije javnog sektora. Njegova svrha je da se edukuju državni službenici i namještenici kako bi besplatno unaprijedili svoje profesionalne i digitalne vještine. Digitalna akademija se razlikuje od drugih vrsti profesionalnog razvoja po svojoj prilagodljivosti trenutnim potrebama i trendovima. Ipak, ovaj projekat je nedavno počeo da se realizuje i trebaće vrijeme da se vide pozitivni efekti. Iako je došlo do sporog pomaka u administraciji ovih procesa, ovaj trend se mora nastaviti i značajno unaprijediti. Iako mogućnost elektronske prijave i registracije postoji u teoriji, jako je važno da se realizuju ove inovativne forme rada koje će bez sumnje pomoći privredi da uštedi vrijeme i da posluje bez birokratskih barijera i usporavanja i koje će biti izuzetno značajne za transparentnost rada javne uprave.

23. U oblasti vladavine prava, glavni problem su duge procedure i sudovi prebukirani predmetima. Mnogi procesi traju i po nekoliko i više godina. Ovo ukazuje na to da je privreda u Crnoj Gori izložena neefikasnom sistemu sudstva i da se dosta često presude ne donose na vrijeme. Takođe, može postojati nejednak tretman u privatnom sektoru kada se radi o primjeni propisa. Ovo se može vidjeti u dijelu zapošljavanja na crno gdje zaposleni nemaju status zaposlenog. Samim tim nemaju osiguranje ili prava po osnovu Zakona o radu u Crnoj Gori, a poslodavci izbjegavaju da plaćaju poreze ili poštuju

propise dok su radne inspekcije na to slijepo. Ovo ukazuje na još jedan problem u sistemu koji se ogleda u korupciji. Prijedlozi: moraju se napraviti konkretni koraci kako bi se sprovodili postojeći zakoni i propisi u odnosu na neusklađene zaposlene/poslodavce, što dodatno ukazuje na neophodnost kvalifikovane, stručne i neokorumpirane radne snage u javnom sektoru. Osim ovoga, medijacija i arbitraža, kao alternativni načini rješavanja sporova, ne koriste se često da bi se riješili sporovi u Crnoj Gori. Medijacija i arbitraža bi se mogle koristiti da se zaobiđe spori sistem sudstva i da se sporovi rješavaju prijateljski i blagovremeno. Ovo alternativno rješavanje sporova bi se trebalo razmotriti u slučajevima kada ugovori koje strane sklapaju nijesu ispoštovani ili nijesu u potpunosti ispoštovani, jer bi se takvi slučajevi rješavali efikasnije i brže, uz manje troškove. S druge strane, sudski sistem je preopterećen i uglavnom su potrebne godine da se donese presuda u sporu što često negativno utiče na poslovanje kompanija koje se spore.

24. Infrastrukturni izazovi posebno se odnose na ljetnje mjeseci i jug Crne Gore tj. obalni dio, koji je srce crnogorskog turizma. Stara infrastruktura i putevi stvaraju dosta poteškoća privatnom sektoru u smislu prevoza turista i roba i proizvoda, jer se zbog loših puteva stvaraju gužve, čeka se u kolonama koje blokiraju slobodan protok ljudi i robe. Osim puteva, postoje i dalje problemi vezani za struju, kanalizaciju i vodosnadbijevanje u određenim područjima, posebno u manjim mjestima koja su jako zanimljiva i koja turisti rado posjećuju. Gradovi koji su najatraktivnije turističke destinacije poput Budve, Tivta i Kotora, imaju divlje deponije, otpad se ostavlja na javnim površinama što utiče na izgled grada. U ovim slučajevima, vlasti nadležne za praćenje ponašanja lokalaca prema javnim površinama treba da kazne ovakvo ponašanje, što se ne dešava često. Poboljšanja su vidna u sjevernom dijelu zemlje po pitanju građevine i funkcionisanja auto-puta, ali projekat još nije završen. Konačno, javni autobuski prevoz uopšte nije organizovan, često kasni i ne postoji praksa kupovine karata online. Ovo predstavlja nesigurnost jer se ne zna da li će uopšte biti prevoza, posebno u jeku turističke sezone kada su gužve veće nego u ostalim mjesecima. Prijedlozi: Infrastruktura južnog dijela Crne Gore odnosno obala mora značajno da se unaprijedi. Putevi se moraju popraviti i bolje organizovati na način koji će olakšati prevoz putnika i robe u tom području, posebno tokom ljetnje sezone (maj – septembar). U tom svijetlu, rješenje može biti osnivanje i organizovanje saobraćajnog tima koji bi imao zadatak da odradi procjenu tražnje i da pripremi master prostorni plan za cijelu obalu ili za djelove kojima treba posvetiti pažnju. Na primjer, taj tim bi mogao da pripremi razne modele i simulacije koje bi mu dale optimalno rješenje za puteve kako bi se izbjegli zastoji i poboljšala infrastruktura u smislu dodavanja novih

traka, kružnih tokova, polu-kružnih tokova, semafora na problematičnim lokacijama i slično. Ali da bi se ovi rezultati postigli, tim treba da uradi i procjenu prevoza. Da bi se odradila ta procjena, treba da postoji transportni master plan za obalu. Ovaj plan bi trebalo izraditi na nivou cijele Crne Gore, kao dio prostornog plana Crne Gore. Ipak, prostorni plan cijele Crne Gore je trebalo da bude realizovan, ali realizacija tog projekta još nije počela. Ministarka urbanizma i ekologije najavila je da bi projekat trebalo da počne početkom ove godine. Da bi se riješio problem električne energije, kanalizacionih sistema i vodosnadbijevanja u prigradskim naseljima na obali, treba da postoji politička volja da bi se ovo područje unaprijedilo, sa adekvatnim planom – projektom i stručnom radnom snagom koja će ga realizovati.

25. Nekretnine i građevina spadaju među najznačajnije sektore u Crnoj Gori, budući da predstavljaju jednu od najatraktivnijih industrija za investitore. S obzirom na njihov značaj za razvoj privrede i poslovanja u Crnoj Gori, posebnu pažnju treba obratiti na nadležna ministarstva i oostine kako bi se pojednostavile duge i komplikovane procedure prilikom realizacije projekata (na primjer kada se grade novi objekti). Postoje stalni problemi sa neažurnošću nadležnih ministarstava i opština prilikom pružanja neophodnih usluga i infrastrukture (tj. puteva, priključaka za kanalizaciju i vodu) za nove građevinske projekte. Na jugu (uglavnom u Tivtu) često se dešava da podaci iz katastra o vlasništvu nijesu tačni i/ili nijesu ažurirani u propisanom zakonskom roku. Program ekonomskog državljanstva sa neizvjesnošću iz godine u godinu takođe zabrinjava strane investitore koji su ranije pokazali interesovanje i voljni su da učestvuju. Informacije o ovom programu koje se mogu naći u medijima pokazuju nedostatak osnovnog razumijevanja principa ovog programa i pokazuju da država ne može da se nosi sa izazovima koje ovakav program nosi. Detaljnija i stabilnija strategija za ovakav program mora se temeljnije analizirati, a informacije o njegovom trajanju moraju se pružati blagovremeno.

U tabeli koja slijedi, dati su odgovori resornih institucija na preporuke definisane posljednjim izdanjem Bijele knjige:

MINISTARSTVO EKONOMSKOG RAZVOJA I TURIZMA

PREPORUKA

Operatori elektronskih komunikacija očekuju da će najavljena transpozicija Evropskog kodeksa elektronskih komunikacija u crnogorsko zakonodavstvo donijeti produženi period važenja licence za spektar (umjesto 15 godina definisanih prema važećem crnogorskom zakonu, period važenja ne treba da bude kraći od 20 godina). Operatori elektronskih komunikacija u Crnoj Gori se nadaju da će ovi trendovi u EU da se prenesu i na naše tržište.

ODGOVOR RESORNE INSTITUCIJE

MERT je u fazi pripreme nacrtu Prijedloga Zakona o elektronskim komunikacijama koje će uskoro biti razmatran sa operatorima. U predmetnom nacrtu zakona biće prenesen član

49. Direktive 32018L1972 koji propisuje trajanje prava. Rok od 15 godina je propisan za operatore mobilnih i fiksni mreža u prvom stavu, ali je za pružanje bežičnih širokopojasnih usluga elektronskih veza propisan rok od 20 godina u trećem stavu.

MINISTARSTVO EKONOMSKOG RAZVOJA I TURIZMA

PREPORUKA

Zakon o elektronskim komunikacijama - Godine 2019. Ministarstvo ekonomije, nadležno za sektor elektronskih komunikacija, organizovalo je javnu raspravu i okrugli sto radi rasprave o Predlogu Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o elektronskim komunikacijama. Predložene izmjene koje su posebno zanimale operatore elektronskih komunikacija, a koje su tada prihvaćene od strane Radne grupe za izradu Zakona, odnosile su se na sljedeće: - potpisivanje ugovora od strane korisnika na način da se ugovor može potpisati osim svojeručnim potpisom, elektronskim potpisom, naprednim elektronskim potpisom, kvalifikovanim elektronskim potpisom takođe i potpisom u digitalnoj formi; - izdavanje računa za pružene usluge na način da se račun učini dostupnim korisniku na način definisan Opštim uslovima za pružanje usluga. Nažalost, ovaj Zakon nije usvojen tokom 2020., a ni 2021. godine, a operatori su zainteresovani da bude donijet što prije iako je iz Vlade najavljeno da će se tokom 2022. godine pristupiti pripremi novog Zakona o elektronskim komunikacijama što predstavlja prenošenje Direktive (EU) 2018/1972 Evropskog Parlamenta i Vijeća (EECC) u crnogorsko zakonodavstvo (ali se usvajanje Zakona ne može očekivati prije kraja 2023. godine). Stoga se cijeni razumnim da se prije donošenja novog Zakona radi na izmjenama i dopunama postojećeg koji je usvojen još prije skoro 9 godina (avgusta 2013. godine) što je za zakon koji uređuje tako dinamičnu djelatnost kakve su elektronske komunikacije, veoma dug vremenski period.

Djelatnost elektronskih komunikacija se veoma brzo mijenja u tehnološkom smislu pa i regulatorni okvir mora pratiti takav razvoj. U očekivanju da će resorno Mini-

ODGOVOR RESORNE INSTITUCIJE

Programom rada Vlade za 2022. godinu planiran je početak izrade novog Zakona o elektronskim komunikacijama, kojim se, između ostalog transponuje Direktiva o elektronskom komunikacionom kodu. Kako se radi o veoma kompleksnoj i zahtjevnoj direktivi, MERT je preko javnog poziva angažovao stručnog konsultanta koji će izraditi prvu verziju novog nacrtu Prijedloga zakona o elektronskim komunikacijama. Zakon prenosi nekoliko direktiva EU i određene delegirane i propise za sprovođenje EU. Dakle neće biti izmjena i dopuna zakona nego potpuno novi zakon za koji se nadamo da će odgovoriti na izazove industrije makar do 2030. godine uz redovne izmjene i dopune po potrebi.

starstvo i Vlada pristupiti pripremi Predloga zakona o izmjenama i dopunama Zakona o elektronskim komunikacijama, predložimo da se u okviru tog postupka razmotre predlozi, sugestije i komentari koje su operatori elektronskih komunikacija dali 2019. godine u postupku javne rasprave o Predlogu zakona (kako one koje jesu tako i one koje nijesu prihvaćene). Napominje se da je 2019. godine Radna grupa za izradu Predloga zakona o izmjenama i dopunama veliki dio inicijativa operatora odbila iz razloga da se ne odnose na „Predlog Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o elektronskim komunikacijama već važeći Zakon o elektronskim komunikacijama”. Smatramo da je to neprimjeren razlog. Naime, nije nam poznata takva praksa i nije dobro da se ona uvodi, jer kada se rade izmjene i dopune nekog zakonskog dokumenta onda se valjda koristi prilika da se zakon poboljša i unaprijedi u najvećoj mogućoj mjeri bez obzira što se ne odnose na same izmjene i dopune koje je određena radna grupa pripremila i dala na javnu raspravu.

Nije naodmet napomenuti da su neke od tih izmjena koje su operatori predlagali bili predmet raznih inicijativa i prije nego je Radna grupa pristupila pripremi teksta Predloga zakona o izmjenama i dopunama Zakona 2019. godine, tako su te inicijative bile itekako poznate predstavnicima Ministarstva i Agencije za elektronske komunikacije u Radnoj grupi. Ovdje prije svega mislimo na predlog izmjena i/ili dopuna sljedećih članova sada važećeg Zakona: 36,39,51,78,83,152,157,162,192 i 194 ali i na druge članove

Zakona čije su izmjene i dopune predlagali.

MINISTARSTVO KULTURE I MEDIJA MINISTARSTVO EKONOMSKOG RAZVOJA I TURIZMA

PREPORUKA

Zakon o kinematografskoj taksi - Godinama Savjet stranih investitora i operatori elektronskih komunikacija osporavaju obavezu operatora da plaćaju naknadu za finansiranje Filmskog fonda. Kako je većina relevantnih institucija te inicijative ocijenila razumnim i pravno osnovanim, uključujući ranije Ministarstvo ekonomije i Vladin Savjet za konkurentnost, očekivalo se da će ovaj neosnovani finansijski namet biti eliminisan tokom 2020. ili 2021. godine, ali se to nije desilo zbog specifičnih okolnosti nastalih u godini zdravstvene i ekonomske krize. Vjerujemo da će u narednom periodu nadležna ministarstva raditi na uvođenju izmjena i dopuna Zakona o kinematografiji kojima će se eliminisati ovo neosnovano finansijsko opterećenje. Podsjećamo pokrenuta inicijativa se odnosi na donošenje Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o kinematografiji (“Službeni list Crne Gore”, br. 42/15) kojim bi se izmijenila odredba

ODGOVOR RESORNE INSTITUCIJE

Odgovor Ministarstva kulture i medija: Zakon o kinematografiji urađen po uzoru na najbolje prakse kako u regionu, tako i u Evropi, a to je model diversifikovanog finansiranja u kojem učestvuje država, ali i pravna lica koja direktno ili indirektno koriste kinematografska djela u svrhu ostvarivanja dobiti i unapređenja sopstvenih poslovnih djelatnosti. U pogledu finansiranja kinematografije usklađen je sa najboljim evropskim i međunarodnim praksama i pozitivno ocijenjen od strane EK. U pogledu osnova za utvrđivanje operatora pristupa internetu kao obveznika plaćanja naknade za Filmski fond, ističemo činjenicu da prodajom svojih internet paketa obezbjeđuju širokom krugu korisnika pristup internetu, a dostupne međunarodne analize tržišta utvrdile su da korisnici interneta najčešće posjećuju portale i platforme sa kinematografskim, odnosno audiovizuelnim sadržajem (Annual Piracy Report Montenegro 2017,

člana 36, stav 2, tačka 5 Zakona kojom je propisano da obveznici izdvajanja sredstava za Filmski fond, operatori javnih komunikacionih mreža, uključujući operatore pristupa internetu – izdvajaju 0,9% godišnjeg prihoda ostvarenog po osnovu internet usluga, distribucije tv programa i iznajmljivanja kinematografskih djela. Krajem marta 2021. operatori su od Ministarstva ekonomskog razvoja (kao resornog ministarstva za oblast elektronskih komunikacija) dobili odgovor da je navedeni Zakon u nadležnosti Ministarstva prosvjete, nauke, kulture i sporta ali da, budući da odredba člana 36 predmetnog Zakona obuhvata obaveze za operatore elektronskih komunikacija, podsjetili su da su u prethodnom periodu tadašnje Ministarstvo kulture i Ministarstvo ekonomije započeli proceduru preispitivanja navedenog člana, kojim se operatorima elektronskih komunikacionih usluga nameće izdvajanje sredstava za Filmski fond, te da će se u narednom periodu preispitati relevantnost člana 36 Zakona o kinematografiji, u skladu sa zaključkom Savjeta za konkurentnost. Očekuje se da će se, nakon intersektorskog usaglašavanja, pristupiti proceduri za izmjene i dopune Zakona o kinematografiji, koje, u skladu sa najboljom praksom u i EU i šire, može ići u pravcu brisanja odredbe tačke 5 stava 2 člana 36 Zakona o kinematografiji, dakle eliminisanja obaveze operatora elektronskih komunikacija ili ukoliko resorna ministarstva ostanu pri stavu da operatori moraju biti obveznici plaćanja naknade u jednom dijelu (za šta takođe ne vidimo ni osnova ni razloga), u tom slučaju odredba člana 36, stav 2, Zakona o kinematografiji treba da se mijenja na način da se naknada obračunava na osnovicu koja ne obuhvata prihode operatora ostvarene od usluge pristupa internetu. Podsjećamo, naš stav za ukidanje obaveze finansiranja Filmskog fonda od strane operatora elektronskih komunikacija obrazlagali smo činjenicom da mora da postoji neko pravno i logično utemeljenje, naročito u vidu iskorišćavanja samog dobra, u ovom slučaju kinematografskog djela. Naime, članom 36 Zakona propisano je da su obveznici izdvajanja sredstava za filmski fond, pravna i fizička lica koja se bave djelatnostima korišćenja kinematografskog djela. Međutim, operatori su “iskorišćavanje” kinematografskih djela već platili i plaćaju kroz naknade za distribuciju koje se plaćaju TV kućama sa kojima imaju zaključene ugovore o distribuciji, kao i kroz plaćanje ugovorene tarife za iskorišćavanja autorskih i srodnih prava. Kada se radi o iskorišćavanju filmskih djela, operatori već godinama svakomjesečno izdvajaju 2% od prihoda od pružanja usluga distribucije AVM sadržaja, organizaciji „A-prava Montenegro“ koja štiti prava producenata, a što se odnosi kako na strane tako i na domaće autore. Stoga se uvođenje nameta za faktički istu stvar ne može posmatrati nikako drugačije nego kao „duplo oporezivanje“, odnosno oporezivanje za istu stvar. Dalje, kada se radi o visini naknada koje se plaćaju

MUSO – istraživanje koje je sproveo Filmski centar u saradnji sa agencijom MUSO iz Velike Britanije) interes crnogorske kinematografije je dalja saradnja sa navedenim kompanijama i neophodno je raditi na daljoj sinergiji i pronalaženju šireg opsega mogućnosti za potencijalna partnerstva. Sa druge strane, ne valja smetnuti sa uma, da je liberalnom regulativom u oblasti pristupa internetu olakšan pristup legalnim i ilegalnim sajtovima sa kojih je moguće preuzeti ili gledati razne audiovizuelne sadržaje koji za posljedicu imaju i neovlašćeno korišćenje kinematografskih djela i njihov nelegalni promet koji utiču na razvoj bioskopske djelatnosti, razvoj televizijskog tržišta, umanjenje prihoda u distributerskoj djelatnosti, razvoj nepravilnih gledalačkih navika i sljedstveno tome nedovoljan razvoj filmske kulture. Sve navedeno, a i još mnogo toga povezanog sa ovim kreira izuzetno nepovoljan poslovni ambijent za razvoj kinematografije u Crnoj Gori.

U kontekstu svega navedenog, smatramo da se okolnosti koje su postojale prilikom donošenja Zakona o kinematografiji 2015. godine nisu izmijenile na način koji iziskuje pokretanje procedure njegove izmjene. Postojeća zakonska rješenja mogu biti predmet dalje analize, uzimajući u obzir potrebe razvoja kinematografskog sektora i poslovanje podnosilaca predloga, uz, kao i do sada, korišćenje prakse evropskih zemalja i konteksta malog tržišta Crne Gore.

TV kućama za distribuciju TV kanala, ili o visini tarife koja se plaćaju kolektivnim organizacijama za zaštitu autorskih i srodnih prava, moramo napomenuti da u određivanju visine tih naknada učestvuju obje ugovorne strane, i da ona uglavnom odražava protivvrijednost dobra koje se koristi, dok to nije slučaj sa iznosom sredstava koja su predviđena predmetnim Zakonom o kinematografiji. Moramo istaći radi se o visokim procentima na prihod operatora, koji kako je već naglašeno nema utemeljenje u pogledu same iskorišćenosti kinematografskog djela.

MINISTARSTVO EKOLOGIJE, PROSTORNOG PLANIRANJA I URBANIZMA

PREPORUKA

Zakon o planiranju prostora i izgradnji objekata - Operatori elektronskih komunikacija su iskoristili priliku javnog poziva resornog Ministarstva zainteresovanoj javnosti za podnošenje inicijativa za pripremu novog Zakona o planiranju prostora i izgradnji objekata i pritom ukazali na niz problema s kojima su se suočavali u primjeni sada važećeg Zakona. Operatori elektronskih komunikacija kao partneri Vlade, između ostalog i u sprovođenju strategije digitalnog društva imaju značajnu ulogu i odgovornost u pružanju telekomunikacionih usluga privredi i građanima, a za čije nesmetano pružanje osnov čini zaštićena elektronska komunikaciona infrastruktura, koja je često predmet oštećenja usled nepotpune ili pogrešne primjene važećeg Zakona o planiranju i izgradnji objekata. Nesumnjiv je veliki značaj elektronskih komunikacija i zaštite elektronske komunikacione infrastrukture, koja je, što je još važnije, takođe i kritična infrastruktura, ali praksa pokazuje da se mora mnogo više raditi na podizanju svijesti o tome da se radi o djelatnosti od opšteg interesa, da je neprekidnost u pružanju ovih usluga podjednako važna kao i neprekidnost snabdijevanja vodom i električnom energijom ili drugih usluga od javnog interesa. Tokom aktuelne javno zdravstvene krize evidentno se pokazalo veoma značajnim nesmetano pružanje telekomunikacionih usluga, naročito u periodu kada se značajan broj privrednih subjekata i građana preselio u online okruženje, za ispunjenje i poslovnih i privatnih obaveza. Smatramo da takav tretman elektronska komunikaciona infrastruktura mora uživati i u redovnim okolnostima. Stoga regulatorni okvir mora uvažiti tu okolnost, a kako bi se to omogućilo, novi Zakon treba da otkloni probleme koji sada postoje po pitanju primjene važećeg Zakona o planiranju prostora i izgradnji objekata. Najčešći problem s kojim se suočavaju operatori (naročito oni koji su vlasnici podzemne infrastrukture) su česta oštećenja ili prekidi elektronske komunikacione infrastrukture prilikom iz-

ODGOVOR RESORNE INSTITUCIJE

Preporuke iz Bijele knjige koje se odnose na investicionu klimu u Crnoj gori su, svakako, umjesne i korisne i njih je sa dužnom pažnjom potrebno sagledati pri izradi novog Zakona u ovoj oblasti. Pri tome je potrebno učiniti neophodnu distinkciju u pogledu definisanosti zakonskih rješenja i sprovođenja tih rješenja, na koju se okolnost, s pravom, ukazuje. Segment elektronske komunalne infrastrukture je u Zakonu zastupljen kako pri izradi i donošenju planskih dokumenata tako i pri njihovom sprovođenju odnosno izradi tehničke dokumentacije i građenju objekata. Međutim, novom legislativom treba propisati mehanizam koji će obezbjeđivati zaštitu ovog važnog segmenta izgradnje objekata. Aktuelnim Zakonom o planiranju prostora i izgradnji objekata predviđena je centralizacija izrade planskih dokumenata kao i prijave građenja (ne računajući privremene i pomoćne objekte) i građevinske dozvole za složene inženjerske objekte. Ovaj će segment politike biti preispitan u procesu izrade novog Zakona i, s tim u vezi, biti propisani postupci i procedure koje će obezbijediti stabilnost sistema planiranja prostora i izgradnje objekata. U dijelu koji se odnosi na predlog da revidovani glavni projekat koji se dostavlja uz prijavu građenja i dokumentaciju uz prijavu građenja propisanih članom 91 Zakona o planiranju prostora i izgradnji objekata sadrži kao obavezni dio projekat sa svim podacima o infrastrukturi. U tom dijelu, obavještavamo Vas da se revidovani glavni projekat izrađuje u skladu sa urbanističko – tehničkim uslovima. U skladu sa naprijed navedenim, tražene izmjene a koje se odnose na elektronsku komunikacionu infrastrukturu i potrebu implementiranja iste kao sastavni/obavezni dio revidovanog glavnog projekta koji se prilaže uz prijavu građenja, potrebno je prvenstveno definisati kroz urbanističko – tehničke uslove na način da je sastavni/obavezni dio glavnog projekta projekat elektronske komunikacije i da je za istu potrebno pribaviti saglasnost nadležne Agencije.

gradnje objekata, naročito rekonstrukcije saobraćajnica. Razlog tome je da se prilikom izdavanja urbanističko tehničkih uslova i izrade projektne dokumentacije ne tretira tzv. faza telekomunikacija. Naime, uvidom u dostupne do sada izdate urbanističko tehničke uslove, zaključuje se da ili uopšte nema uslova za priključenje na infrastrukturu elektronskih komunikacija ili su, samo forme radi, pobrojani propisi koje je neophodno poštovati. Dakle, organi koji su ovlašćeni da izdaju urbanističko tehničke uslove i dokaze potrebne za izradu tehničke dokumentacije u većini slučajeva ne ispunjavaju zakonsku obavezu definisanu članom 74 stav 5 sada važećeg Zakona o planiranju i izgradnji objekata. Za razliku od infrastrukture elektronskih komunikacija, ostale instalacije, energetske i vodovodne, imaju neku vrstu zaštite kroz postojanje instituta “energetske saglasnosti” i “vodovodne saglasnosti”, dok su vlasnici elektronske komunikacione infrastrukture dovedeni u veoma nezaštićeni položaj. Nadalje, u postupcima revizije, suprotno članu 82 revidenti ne pribavljaju telekomunikacionu saglasnost od organa za tehničke uslove, što se vidi iz činjenice da u revidovanim projektima nema faze elektronskih komunikacija. Međutim, mora se jasnom i preciznom zakonskom normom osigurati da glavni projekat i revidovani glavni projekat obavezno sadrže i segment elektronske komunikacione infrastrukture i mreže kao i sva druga infrastruktura (smještene pored puta ili željezničke pruge, mosta itd, ugrađene u trup puta ili pruge, mosta itd. ili bilo kojih drugih objekata i to u precizno datom obimu, dimenzijama i dr.) Kako je i u skladu sa sada važećim Zakonom glavni projekat obavezan dokument koji se prilaže uz prijavu građenja (član 91) se mora predvidjeti da glavni projekat sadrži sve podatke o infrastrukturi koja je afektirana izgradnjom budućeg objekta, rekonstrukcijom ili adaptacijom objekta. Mora biti jasno da nedostatak tih segmenta uzrokuje nelegalnost izgradnje. Time bi se spriječila i tzv. divlja gradnja, ali i devastacija prostora, kopanje, naknadno kopanje, prekopavanje već izgrađenih objekata što se često u praksi događa. Crna Gora kao kandidat za EU svakako mora težiti evropskim standardima i to treba obezbijediti u procesu usvajanja pravne tekovine i prakse EU. Dosašnjim načinom realizacije projekata izgradnje, naročito rekonstrukcije saobraćajnica operatori, pored fizičke ugroženosti i devastacije svoje infrastrukture, gubitaka u saobraćaju i indirektnih gubitaka, snose često nepotrebne direktne materijalne troškove. Na ovaj način se ne mogu precizno ni predvidjeti niti planirati neophodna sredstva za zaštitu elektronske komunikacione infrastrukture, a što otežava ispunjenje zakonske obaveze neprekidnog pružanja usluga i zaštite integriteta elektronske komunikacione infrastrukture. Stoga, neophodne su jasnije odredbe Zakona koje će obavezivati da se prilikom izrade tehničke dokumentacije i revizije projekta moraju od organa za tehničke uslove nadležnog za

Ukazujemo da je paralelno sa izmjenama važećeg Zakona potrebno revidovati/izmijeniti važeće pravilnike o izradi tehničke dokumentacije koji sadrže obavezne djele tehničke dokumentacije, a koji između ostalog, mogu da sadrže dio - fazu koja se odnosi na projekat elektronske komunikacione infrastrukture.

Na osnovu Zakona o državnom premjeru i katastru nepokretnosti člana 130, obaveza vlasnika infrastrukture je da nakon završetka izgradnje objekta, odnosno promjena nastalih u prostoru izgradnjom-postavljanjem vodova, zabilježi u katastar nepokretnosti. Kako katastar vodova kao jedinstveni i javni registar još uvijek nije zaživio, investitor nije u mogućnosti dobiti sve odgovarajuće podatke.

Mogućnost pribavljanja saglasnosti vlasnika telekomunikacione infrastrukture na Glavni projekat u postupku izdavanja građevinske dozvole, treba definisati kroz novi Zakon. Pitanje promjene termina “adaptacije” i “rekonstrukcije”, treba razmotriti kroz izradu novog Zakona.

Odgovor Ministarstva ekonomskog razvoja i turizma: U nacrtu Prijedloga zakona o elektornskim komunikacijama u potpunosti će biti prenešena direktiva 32014L0061 i postojeći Zakon o korišćenju fizičke infrastrukture za postavljanje elektronskih komunikacionih mreža velikih brzina. Poglavlje II Izgradnja mreža i pripadajuće infrastrukture i Poglavlje III Eksproprijacija i ograničenja vlasničkih prava u potpunosti tretira pitanja iz Bijele knjige na koja su ukazala operatori. Prenošenjem člana 22. Direktive 2018/1972/EU nadležnost prikupljanja podataka za postupak ispitivanja tržišnog zanimanja za gradnju ima regulator. Svake tri godine regulator će morati objaviti javni poziv za upite o namjeri izgradnje ili nadogradnje mreža visoke propusnosti, a dodatno će sprovesti ispitivanje tržišnog zanimanja na zahtjev tijela javnog sektora, koje dodjeljuje javna sredstva (čl. 18. i 19). Kako bi se obezbijedila veća učinkovitost zajedničke gradnje, dodana je odredba prema kojoj u slučaju ustanovljavanja službenosti na nekretninama u vlasništvu države ili zajednice mjesne samouprave obavezni dio ugovora o službenosti je i odredba o dopuštenosti zajedničke gradnje od strane drugog operatera mreže, ali samo na istom potezu i uz plaćanje naknade za posluženje. U slučaju službenosti koje sklapaju infrastrukturni operatori, propisano je da se može odrediti i visina naknade za zajedničko korišćenje od strane mrežnog operatera uz dodatak ugovora najkasnije deset dana prije početka sprovođenja zajedničke upotrebe (član 27.). Takođe ima i drugih članova koja detaljno propisuju gotov sva pitanja koja su iznesena u Bijeloj knjizi. Zakon predviđa dodatne zadatke regulatora u području praćenja tržišnog interesa, uz dalje proširenje spektra poslova uz uspostavljanje Geografskog informacionog sistema za prikupljanje, obradu i validaciju

elektronsku komunikacionu infrastrukturu pribaviti uslovi, podloge, mišljenja, saglasnosti i drugi dokazi potrebni za planiranje i izgradnju. Pritom je suštinski važno i jasno definisati koji je to organ za tehničke uslove koji izdaje uslove za priključenje na infrastrukturu elektronskih komunikacija. Iako se to može zaključiti iz sada važećeg regulatornog okvira, novi Zakon mora nedvosmisleno prepoznati da je Agencija za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost nadležna za izdavanje ovih uslova kao organ za tehničke uslove, imajući u vidu da joj se u postupku pripreme planskog dokumenta dostavljaju zahtjevi za davanje mišljenja o usklađenosti planiranja elektronskih komunikacionih mreža, elektronske komunikacione infrastrukture i povezane opreme. Osim navedenog, Agencija raspolaže podacima tj. bazom elektronske komunikacione infrastrukture svih operatora vlasnika elektronske komunikacione infrastrukture. Agencija je, dakle, nezaobilazni akter koji bi u postupku izdavanja urbanističko tehničkih uslova vršio izdavanje uslova za priključenje na telekomunikacionu infrastrukturu. Jedino na način da se jasno definiše jedna adresa (kako je to slučaj sa elektroenergetskom i vodovodnom infrastrukturom) koja će biti obavezujuća prilikom izdavanja UTU uslova, može se preventivno djelovati i smanjiti ogroman broj problema sa kojima se operatori susrijeću u praksi, te ogromni nepotrebni troškovi koji su posljedica veoma čestih oštećenja i prekida infrastrukture. Radi lakše orijentacije referencirali bismo se na odredbe sada važećeg Zakona, a to bi u ovom slučaju značilo da se u odnosu na ono što sada sadrži član 55 stav 1, doda još jedna tačka tj. tačka 17) koja bi glasila „dokaz od nadležnih regulatornih agencija o postojećim podzemnim vodovima/podzemnoj infrastrukturi na lokaciji/katastarskoj parceli na kojoj se vrši gradnja/ rekonstrukcija.” Pored navedenog, želimo istaći da su operatori i u ranijim prilikama, prije donošenja sada važećeg Zakona ukazivali na potrebu izmjena definicija nekih pojmova u Zakonu poput pojma adaptacije, rekonstrukcije, sanacije budući da sadašnja rješenja, predstavljaju značajnu barijeru za operatore elektronskih komunikacija kada su u pitanju te aktivnosti primijenjene na elektronsku komunikacionu mrežu tj. infrastrukturu, što posljedično ima i značajne posljedice na korisnike i njihovo pravo da se u najkraćem roku otklone smetnje u mreži. U tom smislu predlažemo da se u novom Zakonu pojam „adaptacije” definiše na način da se postojećoj definiciji sada važećeg Zakona doda sljedeće: „Zamjena postojećih instalacija telekomunikacione infrastrukture ili nadogradnja istih u cilju sanacije oštećenja i/ili povezivanja korisnika, smatraće se adaptacijom u smislu ovog Zakona” te da se posljedično izmijeni i dopuni definicija pojma „rekonstrukcija” na način da je: „rekonstrukcija izvođenje radova na postojećem objektu, kojima se vrši: nadogradnja; dogradnja; sanacija oštećenog objekta; ojačanje konstrukcije; zamjena in-

pribavljenih podataka (pribavljanje svih potrebnih ulaznih podataka za pripremu poziva i usklađivanje s relevantnim ustanovama, nosiocima podataka.

stalacija (uz izuzetak telekomunikacione infrastrukture opisane u definiciji adaptacije), uređaja, postrojenja i opreme, izmjena tehnološkog procesa i drugi radovi kojima se utiče na stabilnost i sigurnost objekta; mijenjaju konstruktivni elementi; mijenja spoljni izgled zgrade u odnosu na glavni projekat; utiče na životnu sredinu i na bezbjednost susjednih objekata i saobraćaja; mijenja režim voda; mijenjaju uslovi zaštite prirodne i nepokretne kulturne baštine, dobara koja uživaju prethodnu zaštitu i zaštitu njihove zaštićene okoline;” Ove promjene uzrokovale bi i izmjenu člana 111 sada važećeg Zakona („Ograničenja u pogledu primjene Zakona”) za koji predlažemo da glasi „Odredbe ovog zakona koje se odnose na izgradnju/rekonstrukciju i adaptaciju ne primjenjuju se u slučaju kada se objekat gradi zbog sprečavanja prijeteci prirodnih i drugih nepogoda i vanrednog ili ratnog stanja, ili ako gradnja objekta ugrožava život i zdravlje ljudi, sigurnost okolnih objekata, saobraćaj ili susjedne objekte, ili postojeću infrastrukturu koja služi za obavljanje djelatnosti od javnog interesa, kako bi se spriječilo njihovo negativno djelovanje ili osigurala zaštita i sanirale njihove neposredne štetne posljedice. Po završetku radova na izgradnji, rekonstrukciji/adaptaciji infrastrukture djelatnosti od javnog interesa, pokreće se postupak potrebne prijave radova nadležnim organima. Takođe smatramo potrebnim da novi Zakon prepozna potrebu uređenja sanacije oštećenja elektronske komunikacione infrastrukture kao posljedice realizacije projekata lokalne uprave ili državnih organa. Ovo se odnosi na situacije kada operator, nakon realizacije određenog projekta čiju su investitori državni organi ili pak organi i preduzeća lokalne uprave, konstatuje oštećenje/uništenje svoje infrastrukture i zatim vrši sanaciju uz značajne materijalne troškove i vrijeme (od dobijanja potrebnih saglasnosti nadležnih organa do samih radova). U cilju sprečavanja nastanka troškova koje sada snosi operator, a bez svoje odgovornosti za nastalu štetu, Zakonom bi trebalo preciznije definisati obaveze investitora na izmještanju ili sanaciji oštećene infrastrukture elektronskih komunikacija imajući u vidu njen značaj za cjelokupno društvo, te nesporni status kritične infrastrukture. Investitor, naime, treba biti obavezan da pribavi katastrofe sa tehničkim uslovima od svih imaoaca infrastrukture i to kod svih situacija izgradnje, rekonstrukcije ili adaptacije objekata u prostoru. Treba imati u vidu da su nerijetke situacije da organi lokalne uprave izbjegavaju obavezu pribavljanja katastra, dajući rješenja o adaptaciji ili rekonstrukciji i u slučajevima kada se radi o izgradnji novih objekata većih gabarita u odnosu na postojeće, kako bi izbjegli troškove izmještanja infrastrukture (vrlo česta situacija kod izgradnje puteva). Nije naodmet napomenuti da je oštećenje/prekid elektronske komunikacione infrastrukture krivično djelo definisano odredbom člana 328 KZ, a obuhvata djelo uništenja, oštećivanja, izmjene, dovođenja u neupotrebljivo stanje ili uklanjanja jav-

nog uređaja za uređaje sistema veza ili drugog javnog uređaja ili ometanje njihove upotrebe...”.

Novi Zakon bi takođe trebao prepoznati značaj digitalne transformacije i svojim odredbama pospješio njenu realizaciju na način što bi investitore izgradnje objekata obavezao na postavljanje optičke infrastrukture elektronskih komunikacija u novim objektima koja omogućava velike brzine interneta, kako bi se u dogledno vrijeme mogli realizovati servisi „pametnih kuća”. Takođe novi Zakon treba da pospješiti smanjenje potrošnje električne energije i smanjenje emisije CO₂ na način što bi se predvidjele subvencije za postavljanje infrastrukture za solarne panele (ne samo kao aktuelni ad hoc projekat Elektroprivrede Crne Gore) kao i infrastrukture za punjenje električnih automobila u novim objektima i sl. Ukazali bismo ovom prilikom na još neke probleme koji se javljaju u primjeni sada važećeg Zakona: Procedura dobijanja dozvola – Država mora obezbijediti nesmetanu primjenu Zakona o planiranju i izgradnji objekata u svim opštinama, unifikaciju procedura u opštinama, takođe je potrebno u komunikaciji sa lokalnim samoupravama predstaviti značaj donošenja jasnih procedura o načinu dobijanja potrebnih dozvola i izgradnje telekomunikacione infrastrukture, uključujući telekomunikacionu kanalizaciju, i donošenja odluka o korišćenju javne opštinske infrastrukture. Procedure dobijanja dozvola se značajno razlikuju od opštine do opštine, a takođe objekti telekomunikacione infrastrukture nijesu jasno klasifikovani, već ih neke opštine tretiraju kao privremene objekte, a neke kao (lokalne objekte od opšteg interesa), zbog čega se i procedure i potrebna dokumentacija za izgradnju značajno razlikuju. Takođe, u nekim opštinama je potrebna saglasnost državnog/gradskog arhitekta na spoljni izgled privremenog objekta a u većini ostalih nije, što je još jedan od primjera neujednačene procedure. Smatramo da treba biti jasno definisano da saglasnost nije potrebna kada su u pitanju privremeni telekomunikacioni objekti, jer u arhitektonskom smislu ne može se mnogo uraditi na izgledu stubne konstrukcije ili outdoor kabineta, a pogotovo u neurbanim sredinama, gdje nije potpuno definisano šta i koje parametre bi po ovoj saglasnosti trebalo zadovoljiti. Ukazujemo na još jedan primjer neujednačenosti prakse i propisa lokalnih samouprava, a tiče se lokalnih taksi (razlika od opštine do opštine može biti i veća od deset puta). Sličan slučaj je i sa EKO procedurom, te naknadama koje se plaćaju za rad članova komisije za ocjenu elaborata zaštite životne sredine, što ukazuje na mogućnost nedostatka pravne i institucionalne predvidljivosti.

PREPORUKA

Zakon o putevima - Član 35 Zakona o javnim putevima koji se odnosi na „Obavještanje o radovima na javnom putu” u stavu 4 i 5 definiše da lica koja su vlasnici ili koja upravljaju infrastrukturnim objektima ugrađenim, odnosno postavljenim u javni put (kanalizacija, vodovod, električni vodovi, elektronsko komunikacioni vodovi, gasovod, naftovod), dužna da kod rekonstrukcije ili izvođenja drugih radova na javnom putu o svom trošku, a prilikom izgradnje javnog puta o trošku investitora izgradnje javnog puta, izmjestite objekte, postrojenja, uređaje, instalacije i vodove ili ih prilagode nastalim promjenama, a u slučaju da ne izmjestite, odnosno ne prilagode objekte, postrojenja, uređaje, instalacije i vodove do početka izvođenja radova na izgradnji, odnosno rekonstrukciji puta ili izvođenja radova na javnom putu, odgovaraju za štetu koja nastane zbog neblagovremenog početka izmještanja. Budući da ne postoje jasni kriterijumi razlikovanja rekonstrukcije i izgradnje novog javnog puta, imaoci infrastrukture se u praksi suočavaju sa mogućom zloupotrebom ovih zakonskih odredbi i posljedično snose značajne troškove izmještanja svoje infrastrukture. Nerijetko se u praksi pod rekonstrukcijom smatra i izgradnja puta na pretežnoj novoj trasi ili dodavanje potpuno nove trase uz postojeću. Stoga izmjenama sporne odredbe treba otkloniti takve mogućnosti zloupotrebe kakve primjere imamo u praksi u regionu. Primjera radi, u Sjevernoj Makedoniji je ta situacija riješena na način da u slučaju potrebe izmještanja infrastrukture, ne postoji razlika da li se radi o izgradnji novog puta ili rekonstrukciji postojećeg, u oba slučaja troškove izmještanja snosi investitor. Isti je slučaj u Republici Hrvatskoj gdje imalac infrastrukture snosi troškove izmještanja infrastrukture samo ukoliko se radi o nelegalno izgrađenoj infrastrukturi. Smatramo ove primjere razumnim rješenjem jer vlasnik legalno izgrađene infrastrukture treba uživati Ustavom zagarantovana stečena prava. Ovo podrazumijeva i da investitor imaocima infrastrukture obezbijedi nadzor nad izvođenjem radova i da investitor i vlasnik infrastrukture mogu dogovorom odrediti da vlasnik infrastrukture preduzme mjere izmještanja ili zaštite, a sve o trošku investitora.

ODGOVOR RESORNE INSTITUCIJE

Odgovor Ministarstva kapitalnih investicija:

Odredbom Člana 6 Zakona o putevima („Sl. list CG, br.82/20) definisano je da se na javnim putevima može sticati pravo službenosti radi postavljanja komunalnih, vodovodnih, energetske objekata i objekata elektronskih komunikacija i povezane opreme i sličnih objekata i opreme od javnog interesa ako se ne ugrožava stabilnost puta, bezbjednost i režim saobraćaja na javnom putu, te da se na putnim površinama, van saobraćajnih traka javnog puta koje su namijenjene za pružanje usluga učesnicima u saobraćaju, može ostvariti pravo korišćenja pod posebnim uslovima. Bliži uslovi za postavljanje cjevovoda, vodovoda, kanalizacije, električnih, telefonskih i telegrafskih vodova i slično na državnom putu, definisani su podzakonskim aktima u kojem slučaju Uprava za saobraćaj u skladu sa svojim ovlašćenjima koja proizilaze iz člana 17 Zakona o putevima izdaje saobraćajno – tehničke uslove i saglasnost za postavljanje cjevovoda, vodovoda, kanalizacije, električnih, telefonskih i telegrafskih vodova i slično na državnom putu .

Na osnovu izadate saglasnosti Uprave za saobraćaj, za postavljanje cjevovoda, vodovoda, kanalizacije, električnih, telefonskih i telegrafskih vodova i slično na državnom putu, vlasnici odnosno imaoci predmetnih instalacija stiču pravo da se iste postave u trupu puta odnosno putnom zemljištu van trupa puta.

U slučaju potrebe za rekonstrukcijom državnih puteva, vlasnici odnosno imaoci predmetnih instalacija su u smislu odredbe člana 35 Zakona o putevima dužni da iste izmjestite.

Imajući u vidu da su instalacije koje postavljaju - postavljene u (trupu puta odnosno putnom zemljištu van trupa puta.) vlasništvo države Crne Gore i da imaoci instalacija da bi iste postavili van putnog zemljišta moraju da riješe imovinsko pravne odnose što je u većini slučajeva nemoguće. Vlasnici instalacija nemaju problem u rješavanju imovinsko pravnih odnosa ako se instalacije postavljaju u trupu puta i putnom zemljištu.

Obim rekonstrukcija državnog puta po pitanju instalacija postavljenih u trupu puta i putnom zemljištu ne utiče na njihovo izmještanje i prilagođavanje novonastaloj situaciji.

Bez obzira da li se neki državni put rekonstruisao u postojećim gabaritima ili se vršilo njegovio proširenje izmještanje instalacija je potrebno i mora da se uradi. Rekonstrukcija državnih puteva se radi u skladu sa planskom dokumentacijom

– što u većini slučajeva uslovljava i prilagođavanje postojećih puteva planskoj dokumentaciji a samim tim i instalacija.

Kod izgradnje novih puteva planska dokumentacija definiše koridor. Projektnom dokumentacijom se definiše trasa puta i svi potrebni elementi. Nakon izrade projektno dokumentacije radi se Elaborat eksproprijacije. U većini slučajeva prilikom izgradnje novih puteva trasa istih nailazi – presijeca, poklapa se sa raznim instalacijama (dalekovodi, vodovodi, ptt idruge) koje zakonski ne mogu biti ekspropisane i u tim i takvim slučajevima investitor izgradnje puta snosi troškove izmjesta i prilagođavanja instalacija novo nastaloj situaciji.

MINISTARSTVO EKONOMSKOG RAZVOJA I TURIZMA

PREPORUKA

Zakon o korišćenju fizičke infrastrukture za postavljanje elektronskih komunikacionih mreža velikih brzina - Ovaj dugo očekivani zakonski dokument stupio je na snagu 18 januara 2022. godine. Iako je cilj Zakona transponovanje relevantne EU Direktive 2014/61/EU Evropskog parlamenta i Vijeća trebalo da ima za rezultat smanjenje troškova postavljanja mreža elektronskih komunikacija velikih brzina, ima određenih nedostataka koje u praksi operatorima elektronskih komunikacija mogu stvoriti probleme. Konkretno primjena odredbe člana 17 stav 1 značajno može usporiti izgradnju mreža elektronskih komunikacija. Predmetna odredba glasi : “Mrežni operator koji planira izgradnju fizičke infrastrukture dužan je da obavještenje o planiranoj izgradnji objavi na svojoj internet stranici i da to obavještenje dostavi Ministarstvu šest mjeseci prije podnošenja prijave građenja, u skladu sa zakonom.” Budući da su operatori elektronskih komunikacija istovremeno i mrežni operatori u skladu sa Zakonom i oni imaju predmetnu obavezu koja za operatore koji obavljaju djelatnost koja se veoma brzo mijenja i razvija, a kako je u pitanju i veoma konkurentno tržište to znači i dinamično unapređivanje tehnologije, ovo može predstavljati značajnu biznis barijeru za operatore elektronskih komunikacija. Obaveze definisane odredbom člana 17 stav 1 Zakona mogu značajno usporiti izgradnju mreža i objekata, jer faktički, kad se steknu svi uslovi za izgradnju, operatori bi morali čekati još 6 mjeseci prije nego krenu u izgradnju, kako bi se i ostali mrežni operatori zainteresovani za korišćenje i koordiniranu izgradnju mogli uklopiti u čitav proces.

ODGOVOR RESORNE INSTITUCIJE

Zakon se potpuno implementira u novi Zakon o elektronskim komunikacijama i rješava sve nedostatke koji su navedeni u ovoj tački. Rokovi na koje ukazuju operatori su definisani u direktivi i o njima se ne može raspravljati jer su vezani za jednako tretiranje učesnika na tržištu. Operatori se jednostavno moraju naviknuti da svako investiranje u bilo koju infrastrukturnu mrežu podrazumijeva ispitivanje zanimanja konkurencije za suulaganje u mrežu. Značajno usporavanje je isključeno jer je predviđeno da svako ko namjerava da investira u infrastrukturu mora o tome prije projektovanja obavijestiti regulatora kako bi on ispitao tržišno zanimanje za suulaganje. Dakle investiranja u infrastrukturu su pregledna od trenutka donošenja odluke o ulaganju.

PREPORUKA

Zakon o unutrašnjoj trgovini - Izmjenama i dopunama Zakona o unutrašnjoj trgovini članom 35a utvrđeno je da trgovina na veliko i trgovina na malo ne može se obavljati nedjeljom i u dane državnih i drugih praznika određenim zakonom kojim se uređuju državni i drugi praznici, osim u prodajnim objektima ili drugim prodajnim mjestima određenim propisom koji donosi Ministarstvo. Izuzetno od stava 1 ovog člana, nedjeljom i u dane državnih i drugih praznika trgovina na veliko i trgovina na malo može se obavljati u apotekama; specijalizovanim 82 BIJELA KNJIGA: INVESTICIONA KLIMA U CRNOJ GORI 2021 prodavnicama ili kioscima za prodaju hljeba, pekarskih proizvoda i kolača, cvijeća, suvenira, štampe; sredstava za zaštitu bilja ili pogrebne opreme, benzinskim stanicama i prodavnicama za trgovinu na malo u okviru benzinskih stanica; pijacama; štandovima

- tezgama, vitrinama i automatima izvan pijaca i pokretnim prodavnicama; prodavnicama, kioscima i automatima smještenim unutar zatvorenih područja autobuskih i željezničkih stanica, aerodroma i luka; štandovima i kioscima u kojima se prodaju robe za vrijeme održavanja priredbi, festivala i manifestacija, sajmovi i za vrijeme javnog prikazivanja kinematografskih djela; skladištima za trgovinu na veliko. Navedeni Zakon stupio je na snagu 14. oktobra 2019. godine sa prvom neradnom nedjeljom 20. oktobra 2019. godine. Imajući u vidu navedeno i u cilju promocije Crne Gore kao ozbiljne turističke destinacije, sugerišemo izmjenu Zakona na način da se šoping centri izuzmu iz primjene zakona zbog specifičnosti u djelatnostima ili se omogući smanjeno radno vrijeme nedjeljom od 6h do 8h u intervalu 10-18h, 12-20h ili 12-18h. Istovremeno, ukazujemo na praksu u zemljama regiona gdje šoping molovi u Srbiji, Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Makedoniji rade nedjeljom dok u Sloveniji rade skraćeno. Šoping molovi rade nedjeljom i u Velikoj Britaniji, Finskoj, Danskoj, Švedskoj, Bugarskoj, Turskoj i Rumuniji. Inicijativa za ukidanjem neradne nedjelje podržana je od strane svih udruženja poslodavaca u Crnoj Gori koji su članovi Savjeta za konkurentnost.

ODGOVOR RESORNE INSTITUCIJE

Odredba člana 35a Zakona o unutrašnjoj trgovini, kojom je propisana zabrana obavljanja trgovine nedjeljom i u dane državnih i drugih praznika, je uvedena u naše zakonodavstvo na inicijativu Privredne komore, koja je upućena resornom ministarstvu 2018. godine. Zakonom o unutrašnjoj trgovini su predviđeni izuzeci od primjene ove norme pa je rad nedjeljom dozvoljen za određene kategorije trgovaca kao što su: apoteke, pekare, benzinske stanice, pijace, prodavnica, kiosci i automati smješteni unutar zatvorenih područja autobuskih i željezničkih stanica, aerodroma i luka itd.

Zakon je stupio na snagu u julu 2019. godine, a primjenjuje se od oktobra 2019. godine.

Primjena ovog člana ne podrazumjeva da trgovine ne rade nedjeljom (neradna nedjelja) ili u dane državnih ili drugih praznika. Stav 1 ovog člana propisuje - Trgovina na veliko i trgovina na malo ne može da se obavlja nedjeljom i u dane državnih i drugih praznika određenim zakonom kojim se uređuju državni i drugi praznici. Član 2 predmetnog Zakona propisuje da: „Trgovina, u smislu ovog zakona, je kupovina i prodaja robe i vršenje trgovinskih usluga.“ Dakle, norma ne utvrđuje neradni dan za zaposlenog je poslodavac (trgovac) može da angažuje zaposlenog da nedjeljom ili u dane praznika vrši popis, slaže rafove, čisti radnju i slično. Ovim zakonom je jedino uspostavljena zabrana trgovine nedjeljom i u dane državnih i drugih praznika.

Ministarstvo ekonomskog razvoja je u toku prošle godine u okviru Socijalnog savjeta pokrenulo razgovore o ukidanju, djelomično ili u cijelosti ove odredbe. Stiglo se do radne verzije Memoranduma o saradnji između poslodavaca, sindikata i države ali je u posljednjem trenutku sindikat odustao. Predloženi memorandum je podrazumjevio izmjene Zakona o radu, Zakona o turizmu i ugostiteljstvu i Zakona o unutrašnjoj trgovini kako bi se dio ili svi trgovci izuzeli od zabrane u toku trajanja turističke sezone.

Ministarstvo ekonomskog razvoja i turizma je ponovo pokrenulo razgovore na ovu temu sa predstavnicima privrede i sindikata u nastojanju da se pronađe konsenzus o ovom pitanju i da se osmisli takav model, koji će, s jedne strane biti na dobrobit privrede imajući u vidu predstojeću sezonu i činjenicu da je turizam strateška grana privrede od presudnog značaja za ekonomiju Crne Gore, a sa druge strane radnicima pružiti zaštitu njihovih prava iz radnog odnosa i omogućiti pravo na dostojanstven rad. Održana su dva radna sastanka svih zainteresovanih strana krajem maja i početkom juna mjeseca ove godine, ali kontenzus nije postignut. Dalji razgovori na ovu temu će biti nastavljeni u okviru Socijalnog savjeta.

PREPORUKA

Pravilnik o jedinstvenom evropskom broju "112" za pozive u hitnim slučajevima - Predmetnim Pravilnikom propisan je način i uslovi uvođenja jedinstvenog evropskog broja "112" za pozive u hitnim slučajevima (u daljem tekstu: broj "112"), kvalitet usluge opsluživanja poziva upućenih na broj "112", parametri kvaliteta usluge za korišćenje broja "112", njihove granične vrijednosti i metode mjerenja, kao i način tačnog i pouzdanog utvrđivanja lokacije pozivaoca broja "112" i brojeva hitnih službi.

Pravni osnov za donošenje gore navedenog Pravilnika nalazi uporište u členu 142. i 143. navedenog Zakona o elektronskim komunikacijama. Smatramo da je potrebno usaglasiti Pravilnik sa Zakonom o elektronskim komunikacijama u dijelu kojim se u členu 143 stav (2) propisuje da je operator elektronskih komunikacija dužan da Operativno komunikacionom centru, bez odlaganja i bez naknade, prosljedi sve raspoložive podatke o ostvarenim pozivima prema broju "112" i drugim brojevima hitnih službi, a naročito lične podatke o pretplatniku, broju sa kojeg je ostvaren poziv, vremenu i trajanju poziva, kao i podatke o lokaciji sa koje je poziv upućen, u skladu sa tehničkim mogućnostima.

Suprotno ovoj odredbi Zakona član 13 pomenutog Pravilnika između ostalog propisuje: Uvođenje uređaja i opreme potrebne za obradu i dostavljanje podataka o lokaciji pozivaoca i dostavljanje informacija OKC-a 112 o lokaciji pozivaoca, vrši se po sljedećim fazama: „- u roku od šest mjeseci od dana stupanja na snagu ovog pravilnika, obezbjeđuje se da površina koja određuje lokaciju pozivaoca, odgovara površini koju pokriva sektor radio bazne stanice (Cell ID/Sector ID), i da se lokacija pozivaoca može odrediti i podaci o lokaciji dostaviti OKC 112 u roku kraćem od 30 sekundi, od trenutka uspostavljanja poziva, odnosno prijema SMS-a; - u roku od 12 mjeseci, od dana stupanja na snagu ovog pravilnika, obezbjeđuje se da površina kruga koji određuje lokaciju pozivaoca, bude unutar kruga poluprečnika 300 m za gradska i prigradska područja i 1.000 m za ostala područja u 95% upućenih poziva odnosno SMS poruka, i da se lokacija pozivaoca može odrediti i podaci o toj lokaciji dostaviti OKC 112 u roku kraćem od 30 sekundi, od trenutka uspostavljanja poziva, odnosno prijema SMS-a; - u roku od 24 mjeseca, od dana stupanja na snagu ovog pravilnika operator će podatke o lokaciji dostavljati po kriterijumu da površina kruga koji određuje lokaciju pozivaoca, bude unutar kruga poluprečnika 150 m za gradska i prigradska područja i 300 m za ostala područja u 95% upućenih poziva, odnosno SMS poruka, a lokacija pozivaoca u tom periodu mora biti određiva i podaci o toj lokaciji dostavljeni OKC 112 u roku kraćem od 30 sekundi, od trenutka uspostavljanja poziva

ODGOVOR RESORNE INSTITUCIJE

Na osnovu člana 142 st. 3 i 5 i člana 143 stav 4 Zakona o elektronskim komunikacijama („Službeni list CG“, broj 40/13) Ministarstvo za informaciono društvo i telekomunikacije donijelo je Pravilnik o jedinstvenom evropskom broju "112" za pozive u hitnim slučajevima, uz saglasnost Ministarstva unutrašnjih poslova, te smatramo da je za izmjenu navedenog Pravilnika nadležno Ministarstvo ekonomskog razvoja i turizma i Agencija za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost.

Što se tiče Ministarstva unutrašnjih poslova, Direktorata za zaštitu i spašavanje, Direkcija 112-OKC112 stvorila je sve tehničke uslove za prijem podataka o lokaciji pozivaoca kako iz mreže operatora tako i komplementarnih podataka sa mobilnih uređaja. Između ostalog AML metoda u OKC 112 je u testnoj fazi puštanja, čime Ministarstvo unutrašnjih poslova radi na uklanjanju navedenih nedostataka po pitanju lokacije pozivaoca.

Iz svega proizilazi da je Ministarstvo unutrašnjih poslova, Direktorat za zaštitu i spašavanje, Direkcija 112-OKC112 saglasno da se navedeni Pravilnik inovira i prilagodi Direktivama EU.

Odgovor Ministarstva ekonomskog razvoja i turizma: Biće izrađen novi pravilnik o 112, u okviru obaveza univerzalnog servisa ali se detaljno prenose odredbe direktive, tako da se nema mnogo slobodnog prostora za olakšanje obaveza operatorima zbog bezbjednosti krajnjih korisnika.

va, odnosno prijema SMS-a.

Tehnička rješenja sistema za lociranje pozivaoca iz stava 3 al. 2 i 3 ovog člana, moraju biti u skladu sa ETSI TS 143 059 za GSM mreže i ETSI TS 125 305 za UMTS mreže. Stavom 3 člana 13 Pravilnika propisuje se koje karakteristike treba da ispunjavaju i kako treba da funkcionišu uređaji i oprema potrebni za obradu i dostavljanje podataka o lokaciji pozivaoca i dostavljanje informacija OKC-a 112 o lokaciji pozivaoca, dok na drugoj strani imamo član 143 Zakona o elektronskim komunikacijama u stavu 2 navodi da upravo te podatke, ako su raspoloživi, dostavljaju operatori :”u skladu sa tehničkim mogućnostima”, što znači u skladu sa tehničkim mogućnostima mreže operatora, kao dovoljne za dostavljanje potrebnih podataka.

Dakle, Zakon daje mogućnost da operator dostavi podatke u skladu sa tehničkim mogućnostima, a Pravilnik unaprijed propisuje tehničke mogućnosti i karakteristike koje moraju da se ispune, pa je Pravilnik suprotan Zakonu. Crnogorski operatori elektronskih komunikacija su prethodnih godina, svjesni značaja servisa 112 kako u domenu dostupnosti tako i obezbjeđivanju traženih podataka Operativno komunikacionom centru OKC 112 ipak radili na unapređivanju svojih sistema i ulozili značajne resurse da obezbijede te podatke o lokaciji pozivaoca broja 112. Tačnost podataka koji se sada dostavljaju OKC 112 odgovara onome što je moguće obezbijediti na nivou mreže, a za podatke o blizoj lokaciji pozivaoca moraju se tražiti komplementarni metodi. Već neko vrijeme operatori su u komunikaciji sa OKC 112 da se obezbijedi AML metoda koja se bazira na obezbjeđivanju podataka sa korisničkog uređaja, što već prevazilazi objektivne mogućnosti operatora.

Ono što operatori mogu da učine i čine jeste da odrade podešavanja svojih sistema da bi se podaci sa uređaja mogli slati OKC 112, ali ovaj organ mora biti u mogućnosti da podatke prihvati. Ovdje ukazujemo i na standarde definisane preambulom Evropskog kodeksa elektronskih komunikacija (tzv EECC odnosno EU Direktiva 2018/1972) kojim je, između ostalog definisano da pojam

„informacija o lokaciji pozivaoca”, u javnim mobilnim mrežama znači „obrađeni podaci koji proizlaze iz mrežne infrastrukture ili mobilnih uređaja, koji ukazuju na geografski položaj mobilne terminalne opreme krajnjega korisnika (tačka 40 Preambule)„. Pored toga u tačkama 284, 286 i 290 Preambule EECC definisano je:

„Pružaoци brojevno utemeljenih interpersonalnih komunikacionih usluga imaju obavezu pružanja pristupa hitnim službama s pomoću komunikacija prema hitnim službama. U izuzetnim okolnostima, npr. zbog tehničke neizvedivosti, oni možda neće moći osigurati pristup hitnim službama ili lokaciji pozivatelja, ili nijednom od navedenih. U takvim bi slučajevima trebali svoje kupce na odgovarajući način obavijestiti u ugovoru... ”(Ko-

mentar: jasno je dakle da obezbjeđivanje podatka o lokaciji nije obavezujuće već da se takva nemogućnost mora jasno precizirati korisničkim ugovorom). ...Države članice trebale bi osigurati da pružatelji brojeva javno utemeljenih interpersonalnih komunikacionih usluga osiguravaju pouzdan i tačan pristup hitnim službama, uzimajući u obzir nacionalne specifikacije i kriterijume te mogućnosti nacionalnih PSAP..” (što je ekvivalent OKCu u našoj zemlji). ... Primanje i upotrebu informacija o lokaciji pozivaoca, što uključuje i informacije o lokaciji pozivaoca utemeljene na mreži, a kad su dostupne i napredne informacije o lokaciji pozivatelja dobijene iz mobilnih uređaja, trebalo bi uskladiti s relevantnim pravom Unije o obradi ličnih podataka i sigurnosnim mjerama.

Poduzetnici koji pružaju informacije o lokaciji pozivaoca utemeljene na mreži trebali bi hitnim službama omogućiti dostupnost informacija o lokaciji pozivatelja čim poziv dođe do te službe, bez obzira na korištenu tehnologiju. Međutim, tehnologije koje se temelje na lokalizaciji mobilnog uređaja pokazale su se znatno preciznijima i troškovno učinkovitijima zbog dostupnosti podataka koje omogućuju Evropski geostacionarni navigacijski sustav i satelitski sustav Galileo te drugi globalni sistemi za satelitsku navigaciju i podaci Wi-Fi mreža. Stoga bi informacije o lokaciji pozivaoca dobijene iz mobilnog uređaja trebale nadopunjavati informacije o lokaciji pozivaoca utemeljene na mreži, čak i ako informacije iz telefonskog uređaja postanu dostupne tek nakon uspostave komunikacija prema hitnim službama.

Nadalje, države članice trebale bi osigurati da PSAP-ovi mogu preuzeti dostupne informacije o lokaciji pozivaoca i njima upravljati, ako je to izvodljivo.” Iz navedenih segmenta EU Zakonika jasno proizilazi da se informacije o lokaciji pozivaoca na temelju mreže obezbjeđuju samo ukoliko je to tehnički moguće, tj. izvodljivo što proizilazi iz odredbe člana 142 stav 2 Zakona o elektronskim komunikacijama („operator je dužan da OKC prosljedi sve raspoložive podatke ... kao i podatke o lokaciji sa koje je poziv upućen u skladu sa tehničkim mogućnostima”). Takođe je važno imati u vidu da Evropski kodeks elektronskih komunikacija definiše da država treba da obezbijedi da PSAP kao nadležni državni organ može preuzeti dostupne informacije o lokaciji pozivaoca. Cijenimo da ako je potencijalni nedostatak tehničkih mogućnosti za obezbjeđivanje lokacije pozivaoca prepoznat i u EU Zakoniku koji je usvojen više nego pet godina nakon što je donijet crnogorski Zakon onda to dokazuje da se došlo do zaključka da bez obzira na razvoj tehnologije precizniji podaci ne mogu biti obezbijeđeni na nivou mreže već da treba ići u pravcu dopunskog metoda kakav je model dobijanja informacija na nivou mobilnog telefona. Upravo je navedena praksa iz EU Zakonika u skladu sa Zakonom o elektronskim komunikacijama jer omogućava prosljeđivanje raspoloživi-

vih podataka u skladu sa tehničkim mogućnostima operatera na nivou mreže što navodi na zaključak da su obaveze nametnute operatorima predmetnim pravilnikom van zakonskih okvira te da isti treba mijenjati kako se operatorima elektronskih komunikacija ne bi nametale obaveze koje objektivno ne mogu ispuniti.

MINISTARSTVO PROSVJETE

PREPORUKA

Zakona o arhivskoj djelatnosti - Neophodno je pristupiti izmjenama Zakona kako bi se uredila elektronska arhivska građa, propisale obaveze stvaraoca i imaoca arhivske građe u elektronskom obliku, upravljanje elektronskim dokumentima, kao i podzakonska akta kojima će se urediti postupci i tehnološka rješenja za pouzdano elektronsko čuvanje dokumenata. Na taj način bi se zaokružilo uređenje elektronskog dokumenta i u pogledu njegovog čuvanja u elektronskom obliku, u skladu sa odredbama Zakona o elektronskom dokumentu.

ODGOVOR RESORNE INSTITUCIJE

Resorno ministarstvo nije dostavilo izjašnjenje.

MINISTARSTVO PRAVDE

PREPORUKA

Zakona o ovjeri potpisa, rukopisa i prepisa - Neophodno je pristupiti izmjenama Zakona u cilju definisanja načina ovjeravanja odštampanog primjerka elektronskog dokumenta i načina ovjere elektronske kopije dokumenta.

ODGOVOR RESORNE INSTITUCIJE

Ministarstvo pravde je pripremlilo Predlog zakona i izmijenilo i dopunilo Zakon o ovjeri potpisa, rukopisa i prepisa, radi usklađivanja sa Zakonom o elektronskom dokumentu. Predlog zakona je bio dostavljen Vladi na razmatranje i odlučivanje, i isti je utvrđen na Vladi. <https://www.gov.me/dokumenta/8e87e22b-986b-43cd-8000-efc6b282c49a>

Međutim, izborom 43. Vlade Crne Gore, shodno Zaključku Vlade, predlog zakon je vraćen kako bi se pribavila nova mišljenja resornih ministarstava i nakon toga ponovo bio upućen novoj Vladi na i razmatranje i odlučivanje. Predmetna procedura je u toku.

Predloženim izmjenama i dopunama propisani su načini digitalne ovjere potpisa, rukopisa i prepisa, odnosno odštampanog elektronskog dokumenta i digitalizovanog akta.

MINISTARSTVO JAVNE UPRAVE

PREPORUKA

Zakona o elektronskom dokumentu - Operatori elektronskih komunikacija su iskoristili priliku javnih konsultacija o Predlogu zakona održanih tokom 2021. godine i dali konkretni predloge za poboljšanje tog dokumenta, ali koristimo priliku da ukažemo da osim što se deceniju

ODGOVOR RESORNE INSTITUCIJE

Kako bi se dodatno unaprijedio Zakon o elektronskom dokumentu, Ministarstvo javne uprave je objavilo javni poziv za rane konsultacije, kao i javni poziv na Nacrt zakona o izmjenama i dopunama Zakona o elektronskom dokumentu, svim zainteresovanim subjektima da daju

čekala izmjena ovog zakona, potrebno je razmotriti mogućnost da se pitanja koja uređuje ovaj zakon sveobuhvatno urede jednim zakonom.

doprinos u izradi ovog zakona.

Ministarstvo javne uprave, tokom javne rasprave je konsultovalo javnost:

- Organizovanjem fokus grupa koje su činili predstavnici privrede, biznis i akademske zajednice, uz praćenje zainteresovane javnosti putem live stream-a;
- Iniciranjem neposrednih sastanaka na ovu temu;
- Organizovanjem Okruglog stola;
- Razmatranjem dostavljenih primjedbi, predloga i sugestija;
- Organizovanjem sastanaka sa svima onima koji su dostavili primejdbu i sugestije na Nacrt zakona u cilju boljeg razumijevanja i razmjene mišljenja.

Razmotreni su svi dostavljeni predlozi i sugestije zainteresovanih subjekata, o čemu je sačinjen i javno objavljen izvještaj o sprovedenoj javnoj raspravi.

Određeni komentari, jednog od operatora elektronskih komunikacija su prihvaćeni, a za predloge koji se odnose na izmjenu propisa kojim se uređuje oblast ovjere potpisa, rukopisa, kao i arhivske djelatnosti dato je pojašnjenje da ti propisi nijesu u nadležnosti Ministarstva javne uprave, već u nadležnosti Ministarstva pravde i Ministarstva kulture. Nadležnosti ministarstva su određene posebnim propisima, kao i Uredbom o organizaciji i načinu rada državne uprave.

Nakon razmatranja i usvajanja dostavljenih komentara i sugestija, ovaj zakon dobio je koncept novog Predloga zakona o elektronskog dokumentu i ako je ministarstvo bilo planiralo izmjene i dopune Zakona.

Budući da je neophodno da Zakon o elektronskom dokumentu u pogledu ovjere bude usklađen sa Zakonom o ovjeri potpisa, rukopisa i prepisa (koji je u nadležnosti Ministarstva pravde) Ministarstvo javne uprave pokrenulo je inicijativu za izmjenu Zakona o o ovjeri potpisa, prepisa i rukopisa.

Ministarstvo pravde prihvatilo je ovu inicijativu i u saradnji sa predstavnicima Ministarstva javne uprave radilo na izmjenama i dopunama Zakona o ovjeri potpisa rukopisa i prepisa, kako bi ova dva zakona bila usklađena. Oba zakona utvrđena su na sjednici 42. Vlade, međutim iz tehničkih razloga, kao i svi ostali propisi povučeni su iz skupštinske procedure i biće ponovo dostavljeni Vladi na razmatranje i utvrđivanje.

MINISTARSTVO FINANSIJA

PREPORUKA

Implementacija Zakona o zaštiti potrošača korisnika finansijskih usluga - Zakon o zaštiti potrošača korisnika finansijskih usluga ("Sl. List CG", br. 43/15 od 31.07.2015. god) stupio je na snagu 8. avgusta 2015. godine. Prema članu 48 Zakona, trebalo je da se počne sa primjenom nakon šest mjeseci od dana stupanja na snagu (u febru-

ODGOVOR RESORNE INSTITUCIJE

Zakon o zaštiti potrošača korisnika finansijskih usluga su predložili poslanici u Skupštini Crne Gore i Skupština ga je usvojila, iako je mišljenje na isti bilo negativno. Zakon o potrošačkim kreditima nije u nadležnosti Ministarstva finansija već Ministarstva za ekonomski razvoj, te je ono i nadležno da odgovori na predloženu prepo-

aru 2016. god). Članom 45 propisuje se da će “propisi za sprovođenje ovog Zakona biti donijeti u roku od tri mjeseca od dana stupanja na snagu Zakona”, međutim propisi još uvijek nijesu donijeti. Uvažavajući navedeno, mišljenja smo da je neophodno definisati zvaničan status Zakona i jasan regulatorni okvir za postupanje bana-ka. Takođe, smatramo da je Zakon je u velikoj mjeri kontradiktoran i neusklađen sa ostalim zakonima koji se primjenjuju i da doprinosi pravnoj nesigurnosti u bankarskom sektoru (posebno u sudskim postupcima). Zakon o zaštiti potrošača korisnika finansijskih usluga se značajno preklapa sa Zakonom o potrošačkim kreditima i oba zakona uređuju pitanja poput objavljivanja reklamnih poruka i njihovog sadržaja, različitih informacija prije samog sklapanja ugovora i u trenutku sklapanja ugovora, što stvara pravni rizik i nesigurnost za sve banke. Takođe, ovim Zakonom se isključuje mogućnost da banke naplaćuju provizije za transakcije u platnom prometu kao i naknade za zatvaranje računa i prenos novca u drugu banku, gašenje platnih kartica i proviziju za podizanje sredstava sa računa što nije u skladu sa članom 10 Zakona o platnom prometu. Nadalje, mišljenja smo da način informisanja i rokovi za informisanje o uslovima i izmjenama uslova za pružanje bankarskih usluga nijesu u skladu sa Zakonom o platnom prometu. Istovremeno, mišljenja smo da Zakon o zaštiti potrošača korisnika finansijskih usluga je sam po sebi protivrječan u mnogim odredbama i kao primjer ukazujemo na član 3 gdje se navodi da se Zakon ne primjenjuje na hipotekarne kredite, a u članovima 7 i 26 Zakon se bavi hipotekarnim kreditima. U članu 15, Zakonom se Agencija definiše kao regulator, a ne Centralna banka Crne Gore. Kontradiktorne su odredbe vezane za sadržaj ugovora za pružanje bankarskih usluga, jemce, sadržaj obavještenja za korisnike u fazi prije reklamiranja i u toku pregovora, vremenska ograničenja za žalbe, prava i obaveze bana-ka u odnosu na obaveze definisane drugim važećim propisima. S tim u vezi, odredbe ovog Zakona suprotne su odredbama Zakona o obligacionim odnosima (Službeni list CG, br. 47/08, 04/11 i 22/17) i Zakona o prekršajima (Sl. List CG, br. 1/11, 39/11 i 32/14). Postojanje ovog Zakona predstavlja izvor pravnog i reputacionog rizika i smatramo da Centralna banka Crne Gore i nadležna regulatorna tijela treba da preduzmu korake da se riješi status ovog Zakona i da se definiše jasan regulatorni okvir.

ruku, u saradnji sa Centralnom bankom Crne Gore.

Odgovor Ministarstva ekonomskog razvoja i turizma: Predlogom zakona o potrošačkim kreditima, u prelaznim i završnim odredbama, predviđeno je stavljanje van snage Zakona o zaštiti potrošača korisnika finansijskih usluga u dijelu koji se odnosi na potrošačko kreditiranje. Završena je javna rasprava o Predlogu zakona o potrošačkim kreditima, nakon čega je sačinjen Izvještaj sa javne rasprave. U toku je usaglašavanje teksta ovog zakona sa Sekretarijatom za zakonodavstvo i međuresorno usaglašavanje, nakon čega će zakon biti dostavljen EK na mišljenje a potom će se uputiti Vladi na utvrđivanje. Očekuje se da Vlada utvrdi Predlog ovog zakona u IV kvartalu ove godine.

MINISTARSTVO UNUTRAŠNJIH POSLOVA

PREPORUKA

Zakon o ličnoj karti - Vlada Crne Gore je u decembru 2018. godine donijela Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o ličnoj karti, čija primjena počinje od marta

ODGOVOR RESORNE INSTITUCIJE

Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o ličnoj karti („Službeni list CG“ broj 18/2019) kojim je propisano da je lična karta elektronska javna isprava kojom građanin

2020. godine, a kojim se teže unaprijediti standardi iz oblasti izdavanja identifikacionih dokumenata u skladu sa savremenim trendovima, kao i smanjenje mogućnosti za njihovu zloupotrebu. Kako je pojašnjeno od strane Ministarstva javne uprave, Zakonom se definiše da je lična karta elektronska javna isprava koja sadrži čip, na kojem se nalaze certifikat za elektronsku identifikaciju i certifikat za kvalifikovani elektronski potpis kojim se normira digitalni identitet građana. Na ovaj način, uz uspostavljanje sistema za e-identifikaciju i e-plaćanje otpočeće nova etapa u razvoju kvaliteta usluga koje pruža administracija. Uvažavajući navedeno, Savjet stranih investitora se obratio resornim institucijama, Ministarstvu javne uprave i Ministarstvu unutrašnjih poslova, sa incijativom za izmjenu Zakona u pogledu sadržine samog obrasca nove lične karte.

Naime, naši članovi, operatori elektronskih komunikacija i banke ukazali su na činjenicu da posebni zakoni koji uređuju djelatnost elektronskih komunikacija i bankarskog poslovanja propisuju obavezu registracije adrese korisnika njihovih usluga. Kako obrazac važeće lične karte u Crnoj Gori ne sadrži podatke o adresi imaoa lične karte, naši članovi se suočavaju s problemom registrovanja tog podatka do koga jedino mogu doći na osnovu lične izjave korisnika usluga. Napominjemo da tako pribavljen podatak ne pruža nikakvu garanciju tačnosti i postavlja se pitanje koliko uopšte takva obaveza operatora elektronskih komunikacija i banaka im smisla, imajući u vidu da se ne može garantovati tačnost takvog podatka jer se ne registruje na osnovu javne isprave. Istovremeno, želimo da napomenemo da lične karte svih zemalja regiona, uključujući i Hrvatsku kao članicu Evropske unije, kao i druge zemlje Evropske unije, sadrže adresu stanovanja imaoa lične karte.

Istovremeno, ukazujemo i na činjenicu da Zakon o sprječavanju pranja novca i finansiranja terorizma u članu 6 stav 2 definiše da je potrebno da obveznici utvrđuju identitet klijenta i vrše provjeru identiteta klijenta na osnovu vjerodostojnih, nezavisnih i objektivnih izvora i prati poslovanje klijenta. Član 6 stav 2 Zakona o osobnoj iskaznici Hrvatske: Obrazac osobne iskaznice sadržava: grb Republike Hrvatske, naziv: »Republika Hrvatska«, naziv: »osobna iskaznica« i broj osobne iskaznice, oznaku za elektroničku ispravu te prostor za upis: prezimena, imena, podatka o spolu, podatka o državljanstvu, datuma rođenja, osobnog identifikacijskoga broja (OIB), roka važenja, prebivališta, datuma izdavanja, naziva policijske uprave odnosno policijske postaje koja osobnu iskaznicu izdaje i podataka za strojno čitanje. Obrazac osobne iskaznice sadržava i prostor za fotografiju te prostor za potpis osobe. Uvažavajući navedeno, sugerišemo što skoriju izmjenu člana 6 stav 2 Zakona o ličnoj karti na način da obrazac lične karte sadrži i adresu prebivališta.

koji ima crnogorsko državljanstvo dokazuje identitet i državljanstvo, počeo je da se primjenjuje šest mjeseci od dana stupanja na snagu, odnosno 30.03.2020. godine. Shodno navedenim dopunama i izmjenama nove lične karte imaju brojne benefite za građane Crne Gore, budući da sadrže čip – elektronski nosač u kojem je ugrađen certifikat za elektronsku identifikaciju i certifikat za kvalifikovani elektronski potpis, što će umnogome doprinijeti kvalitetnijem životu naših građana i unaprijediti komunikaciju i poslovanje u državi.

Sveukupno, uvođenjem dokumenata III generacije Crna Gora implementira evropske i međunarodne standarde iz ove oblasti, a što će u krajnjem omogućiti brže granične kontrole, lakše postupke u oblastima elektronskog poslovanja, elektronske trgovine, platnih sistema, a uz eliminisanje procesa čekanja na usluge.

Shodno Zakonu o registrima prebivališta i boravišta crnogorski državljanin je dužan da prijavu promjene prebivališta kao i promjenu adrese prebivališta podnese Ministarstvu u opštini u kojoj namjerava stalno da živi, odnosno u opštini u kojoj ima prijavljeno prebivalište, u roku od osam dana od nastanka promjene.

Ukoliko bi se shodno preporukama, izmjenio Zakon o ličnoj karti na predloženi način, te propisalo da obrazac lične karte sadrži i adresu prebivališta, to bi crnogorski državljanin prilikom svake promjene prebivališta, odnosno adrese, uslijed promjene podataka u ličnoj karti, bio u obavezi da podnese zahtjev za zamjenu lične karte, čime bi se isti izlagao dodatnim troškovima.

Ministarstvo unutrašnjih poslova je tokom 2021. i 2022. godine, intezivno radilo na uspostavljanju novih elektronskih usluga koje će zahtjevati upotrebu elektronske lične karte, a koji web servisi su pušteni u rad dana 14. marta 2022. godine. Upotrebom cetifikata koji se nalaze u elektronskoj ličnoj karti, građani će moći putem navedenih web servisa, a bez obaveze odlaska na šaltere podržanih jedinica/filijala, preduzeti i sljedeće radnje:

- Izvršiti uvid u lične podatke koji se za punoljetne građane i njihovu maloljetnu djecu vode u registrima čije je vođenje u nadležnosti MUP-a;
- Izvršiti uvid u birački spisak, odnosno podatke u biračkom spisku, kao i biračko mjesto na kojem građanin može ostvariti svoje biračko pravo;
- Podnijeti zahtjev za sebe i za svoju maloljetnu djecu za:

- promjenu adrese prebivališta;
- izdavanje uvjerenja o državljanstvu sa mogućnošću dostave dokumenta u područnu jedinicu/filijalu MUP- a ili na adresi u Crnoj Gori;
- izdavanje Izvoda iz registra rođenih na trajnom obrascu sa mogućnošću dostave dokumenta u područnu jedinicu/filijalu MUP- a ili na adresi u Crnoj Gori;
- izdavanje uvjerenja o prebivalištu sa mogućnošću dostave dokumenta u područnu jedinicu/filijalu MUP- a u kojoj ima prijavljeno prebivalište ili na adresi u opštini u

kojoj ima prijavljeno prebivalište.

- Izvršiti pregled statusa aktivnih zahtjeva za sebe i svoju maloljetnu djecu, odnosno uvid u fazu aktivnog postupka pokrenutog shodno zahtjevu podnijetom u područnim jedinicama/filijalama.

Prihvatanjem predložene izmjene, ovo Ministarstvo ne bi moglo nastaviti sa implementacijom elektronskih servisa, između ostalog elektronskih servisa za promjenu adrese prebivališta, uslijed neslaganja podataka koji se nalaze u ličnoj karti i bazi podataka.

U skladu sa tim, tražena izmjena, imala bi za posljedicu, sljedeće probleme:

- Onemogućila bi online promjenu adrese prebivališta jer bi u tom slučaju podatak o adresi prebivališta u registru bio različit od podatka adrese prebivališta upisane u čip lične karte ili eventualno na obrascu lične karte

- Stvorili bi se troškovi post personalizacije čipa sa novim podacima o adresi prebivališta.

- Građanina bi obavezalo da dva puta dolazi na šalter MUP- a (jednom da podnese zahtjev, a drugi put da personalizuje čip).

- Ministarstvo ima razvijene web servise kojima spoljnim subjektima (državne institucije i drugi subjekti koji imaju pravni osnov za uvid u podatke) omogućava uvid u podatke o licu u kojima su sadržani i podaci o adresi prebivališta.

Shodno gore navedenom, odnosno iz navedenih razloga, smatramo da zahtjev za proširenje podataka u čipu lične karte, kao ni propisivanje obaveznog podataka o adresi prebivališta

na obrascu lične karte, nije opravdan.

OSTALE BARIJERE

CENTRALNA BANKA CRNE GORE

PREPORUKA

Regulatorni okvir u Crnoj Gori omogućio je klijentima da obavljaju poslovanje elektronski kroz jednostavne sisteme provjere. Zakon o platnom prometu ("Službeni list Crne Gore", br. 62/13 i 6/14) prepoznaje i definiše značenje pojmova "sredstva komunikacije na daljinu" i "platna transakcija odrađena putem telekomunikacija, digitalnih ili informaciono-tehnoloških uređaja". Takođe, Zakonom o potrošačkim kreditima („Službeni list CG”, br. 35/13, 73/17, 72/19 i 8/21) definiše se i omogućava „korišćenje sredstava komunikacije na daljinu“ dok se Zakonom o obligacijama („Sl.list CG”, br. 47/08, 4/11 i 22/17) opisuje elektronsko zaključivanje ugovora uvođenjem elektronskog potpisa. Zakonom o zaštiti potrošača („Sl.list CG”, br. 2/14, 6/14, 43/15, 70/17 i 67/19) detaljno se opisuje proces zaključivanja ugovora na daljinu, a odredbe ovog Zakona odnose se na banke i

ODGOVOR RESORNE INSTITUCIJE

CBCG podržava dopunu Odluke o Kreditnom registru u dijelu koji se odnosi na pribavljanje saglasnosti klijenta i elektronskim putem. Ova dopuna je već planirana i pripremljena za prvu narednu izmjenu Odluke o Kreditnom registru.

ostala privredna lica. Kanali digitalne komunikacije prepoznati su u domaćem zakonodavstvu tako da je danas moguće odraditi prenos novca putem online bankarstva, kod kuće i u inostranstvu, ugovoriti oročeni depozit, otvoriti trajne naloge i ostale napredne funkcionalnosti koje imaju finansijski efekat na klijenta. Sve ovo može se odraditi elektronski, bez dolaska u banku.

Klijent potpisuje sve instrukcije putem elektronskog i mobilnog bankarstva koristeći token, biometriju (kojom se otključava token) ili neki drugi vid autentifikacije sastavljen iz dva dijela. U isto vrijeme, smatramo da je potrebno dalje urediti oblast online kreditiranja i tako klijentima omogućiti isto online iskustvo koje imaju kad obavljaju prenose novca ili plaćaju proizvode i usluge u online prodavnicama. Zakonom o obligacijama, član 1169, i Zakonom o potrošačkim kreditima, član 16, propisano je da Ugovor o kreditu „mora biti u pisanoj formi, na papiru ili nekom drugom trajnom mediju“. Odlukom o Kreditnom registru (Sl.list CG, br. 39/18 i 18/19), član 11, propisuje se obaveza da klijent potpiše saglasnost za pristup podacima iz kreditnog registra, „u formi KR-SK“. Zakonom o elektronskoj identifikaciji i elektronskom potpisu („Sl.list CG”, br. 31/17 i 72/19), član 14, definiše se da kvalifikovani elektronski potpis (KEP) „ima isti pravni efekat kao lični potpis“; međutim ovaj Zakon i ovaj član u suprotnosti su sa gorepomenutim propisima i eventualni sudski postupak o kreditu zavisio bi od tumačenja suda, a za posebnu oblast nema prese-dana. Stoga, obaveza da se koristi KEP i dalje će biti barijera u poslovanju i širu upotrebu digitalnih usluga u finansijskom sektoru, a u međuvremenu su potrebna neka alternativna rješenja.

MINISTARSTVO FINANSIJA

PREPORUKA

Nemogućnost elektronske prijave promjene žiro računa poslodavca putem JPR prijave – Zakon o poreskoj administraciji.

ODGOVOR RESORNE INSTITUCIJE

Prijava poslovnog računa se vrši u nadležnim područnim jedinicama Uprave prihoda i carina neposredno, prema sjedištu za pravna lica, odnosno prebivalištu ili boravištu za fizička lica. Uz prijavu JPR prilaže se potvrda o otvaranju poslovnog računa (fotokopija ugovora o otvaranju i vođenju poslovnog računa ili kartona deponovanih potpisa). Pravilnikom o obliku i sadržini jedinstvene prijave za registraciju poreskih obveznika, obveznika doprinosa i osiguranika u Centralni registar (“Službeni list Crne Gore”, br. 10/10 ... 008/22) je propisan obrazac JPR. Imajući u vidu da ne postoji elektronska verzija obrasca JPR, ukazujemo da nije moguće prijaviti brojeve žiro računa elektronskim putem. U toku su aktivnosti na uspostavljanju elektronske povezanosti između Centralne banke CG i Uprave prihoda i carina oko dobijanja podataka o žiro računima (preko web servisa), tako da bi se i sam obrazac JPR izmijenio, na način da više ne bi postojala obaveza poreskih obveznika za dostavljanje ovog podatka.

MINISTARSTVO FINANSIJA

PREPORUKA

Poreska konsolidacija: Tumačenje odredbi zakona od strane Uprave prihoda i carina o prihvatanju povezane kompanije radi poreske konsolidacije ne dozvoljava dodavanje novoosnovanog povezanog pravnog lica nakon donošenja odluke o odobrenju poreske konsolidacije za period od pet godina od kako je donijeta odluka. Ovakvim tumačenjem sprečava se ostvarivanje benefita koji se nude poreskom konsolidacijom. Trebalo bi dozvoliti automatsko dodavanje novoosnovanog povezanog pravnog lica uz dostavljanje pisanog obavještenja.

ODGOVOR RESORNE INSTITUCIJE

Stav Uprave prihoda i carina, kojim nije dozvoljeno dodavanje novoosnovanog pravnog lica, nakon donošenja Odluke od strane poreskog organa o odobrenju poreske konsolidacije za period od 5 godina, je u skladu sa važećom zakonskom regulativom.

Mogućnost automatskog dodavanja novoosnovanog povezanog pravnog lica uz dostavljanje pisanog zahtjeva, razmotriće se budućim izmjenama Zakona o porezu na dobit pravnih lica.

MINISTARSTVO FINANSIJA

PREPORUKA

Prikazivanje bilansa uspjeha: trenutno važeći kontni plan i model finansijskih izvještaja koji izdaje Institut sertifikovanih računovođa Crne Gore ne dozvoljava dvije metodologije prikazivanja bilansa uspjeha (po prirodi i po funkciji) i ograničava se na jednu metodologiju koja ne mora uvijek da zadovolji poslovnu prirodu svih kompanija, posebno kompanija koje se bave razvojem nekretnina. Trebalo bi dozvoliti obje metodologije u zavisnosti od prirode poslovanja.

ODGOVOR RESORNE INSTITUCIJE

Ministarstvo će razmotriti mogućnost izmjene Pravilnika o sadržini i formi obrazaca finansijskih iskaza za privredna društva i druga pravna lica i u zavisnosti od tehničkih mogućnosti koje se odnose na dostavljanje i objavljivanje finansijskih iskaza pristupiti rješavanju problema.

MINISTARSTVO UNUTRAŠNJIH POSLOVA

PREPORUKA

Obaveza privrednih društava da za obavljanje stručnih poslova u oblasti zaštite od požara angažuju pravna lica koja ispunjavaju uslove za obavljanje tih poslova mada MUP ne vodi evidenciju iako je Zakonom predviđena obaveza vođenja evidencije i objavljivanja na internet stranici MUP-a. Poslodavci nemaju jasne informacije koja pravna lica ispunjavaju uslove propisane zakonom za obavljanje stručnih poslova iz oblasti ZOP-a.

ODGOVOR RESORNE INSTITUCIJE

Podaci o dva privredna društva koja obavljaju stručne poslove iz oblasti zaštite od požara biće objavljena na internet stranici MUP-a.

MINISTARSTVO UNUTRAŠNJIH POSLOVA

PREPORUKA

Izvršni direktor u kompanijama: Trenutno strani državljanin ne smije da bude izvršni direktor u više od tri kompanije, što ne olakšava poslovanje grupe kompanija kao što je to slučaj kod jednog našeg člana. Trebalo bi da izvršni direktor majke kompanije može da bude izvršni direktor svih podružnica koje posluju u okviru grupe.

ODGOVOR RESORNE INSTITUCIJE

S aspekta rada Ministarstva unutrašnjih poslova/Direktorata za upravne poslove, državljanstvo i strance/Direkcije za strance, migracija i readmisiju ističemo da se Zakonom o strancima uređuju se uslovi za ulazak, izlazak, kretanje, boravak i rad stranaca u Crnoj Gori. Članom 66 stav 3 Zakona o strancima propisano je da

se strancu se može izdati dozvola za privremeni boravak i rad za obavljanje poslova izvršnog direktora kod više poslodavaca, u skladu sa propisima kojima se uređuje oblast zapošljavanja.

Članom 69 stav 3 Zakona o strancima propisano je da se dozvola za privremeni boravak i rad za preduzetnike i izvršne direktore u privrednim društvima u kojima su oni jedini vlasnici ili vlasnici više od 51% kapitala može se izdati strancu koji ima više od 67 godina života.

Članom 69 stav 3 Zakona o strancima propisano je da se dozvola za privremeni boravak i rad za preduzetnike i izvršne direktore u privrednim društvima u kojima su oni jedini vlasnici ili vlasnici više od 51% kapitala može se produžavati dok ispunjavaju zakonske uslove (znači ne postoji ograničenje kako kod ostalih dozvola).

Članom 78 stav 1 tačka 4 Zakona o strancima propisano je da se dozvola za privremeni boravak i rad mimo godišnje kvote može se izdati strance - izvršnom direktoru privrednog društva i preduzetniku, koji su registrovani u Crnoj Gori u skladu sa zakonom kojim se uređuju oblici obavljanja privrednih djelatnosti i njihova registracija (znači nema nip o ovom pitanju ograničenja).

Na osnovu naprijed navedenog jasno je da Zakon o strancima ne ograničava strane državljane da budu izvršni direktori u više od tri kompanije.

Što se tiče radno – pravnog statusa izvršnog direktora mišljenja smo da treba da se obratite Ministarstvu rada i socijalnog staranja.

PRIORITETI ZA 2023. GODINU

U dijelu ekonomske politike i daljeg unapređenja uslova za ekonomski rast, Vlada je na svojoj agendi za 2023. godinu utvrdila niz aktivnosti koje se u mnogome ogledaju u preporukama koje je Savjet stranih investitora inicirao kroz svoje materijale prethodnih godina. Savjet stranih investitora prati aktivnosti vladinih tijela u nastojanju da mjere, čija je implementacija predviđena, obuhvate i preporuke koje članovi Savjeta upućuju. Navedeno prije svega sa ciljem kreiranja uslova poslovanja u zemlji na nivou koji imaju investitori i u matičnim zemljama razvijenih ekonomija. U tom dijelu je od posebne važnosti nastaviti sa mjerama koje se odnose na vladavinu prava i efikasnost pravne zaštite, unapređenje ekonomskih uslova i biznis klime, unapređenje infrastrukture tj. realizacija novih infrastrukturnih projekata, konačno, sprovoditi mjere koje se odnose na održavanje ekonomske stabilnosti uz očuvanje povjerenja u finansijski sektor.

Kako je navedeno u Programu rada Vlade, svi prioriteti i ciljevi definisani Srednjoročnim programom rada Vlade 2022-2024, koji je Vlada donijela 26. januara 2022. detaljnije se razrađuju kroz godišnje programe rada, u kojima su definisane konkretne aktivnosti, u strateškom i normativnom okviru, koje doprinose ostvarenju zacrtanih ciljeva. Uspješnost u realizaciji obaveza predviđenih

godišnjim programom se ogleda kako u njihovoj pojedinačnoj realizaciji, tako i u doprinosu dostizanju planiranih vrijednosti indikatora učinka.

Programom rada za 2023. godinu je predviđeno ukupno 348 aktivnosti, od čega 213 u tematskom i 135 u normativnom dijelu, koje su planirane u okviru šest prioriteta:

- ▼ prioritet 1, Vladavina prava i jednake šanse: 36 tematski i 31 normativni dio;
- ▼ prioritet 2, Zdrave finansije i ekonomski razvoj: 68 u tematski 63 normativni dio;
- ▼ prioritet 3, Zdravlje i zdrava životna sredina: 46 tematski i 25 normativni dio;
- ▼ prioritet 4, Obrazovanje i društvo zasnovano na znanju: 23 tematski i 9 normativni dio;
- ▼ prioritet 5, Digitalna transformacija: 18 tematski i 3 normativni dio;
- ▼ prioritet 6, Crna Gora – buduća članica Evropske unije sa osnaženom pozicijom na međunarodnoj sceni: 22 tematski i 4 normativni dio.

VLADAVINA PRAVA I JEDNAKE ŠANSE

Najvažniji zadaci vezani za ovaj prioritet odnose se na:

- ▼ obezbjeđivanje jednakosti građana u pravima i pred zakonom,
- ▼ izgradnju jakih i efikasnih institucija,
- ▼ očuvanje bezbjednosti,
- ▼ borbu protiv korupcije i organizovanog kriminala,
- ▼ snaženje nezavisnosti pravosuđa,
- ▼ unapređenju položaja pripadnika manjina,
- ▼ obezbjeđivanju jednakih prava svim građanima.

Podjednako važan segment je i obezbjeđenje socijalne sigurnosti za ranjive kategorije i one kojima je podrška najviše potrebna.

ZDRAVE FINANSIJE I EKONOMSKI RAZVOJ

Dio ovog prioriteta čine:

- ▼ unapređenje konkurentnosti,
- ▼ regionalna povezanost,
- ▼ zelena ekonomija,
- ▼ aktivnosti u pogledu unapređenja procesa implementacije sredstava pretpriputne podrške EU kroz zaokruživanje zakonskog i institucionalnog okvira u smislu zaokruživanja cjelokupnog postojećeg sistema sa akcentom na finansijsku perspektivu IPA III, ugovaranja projekata iz godišnjeg programa IPA 2020,
- ▼ razvoj turističke ponude tokom svih 365 dana u godini za različite ciljne grupe,
- ▼ uvođenje inovativnih rješenja i novih tehnologija implementacijom Programa podsticanja inovacija u funkciji energetske efikasnosti u sektoru prerađivačke industrije,
- ▼ rješavanje postojećih problema nezaposlenosti kod mladih i žena u biznisu.

U narednom periodu očekuje se da pokretač daljeg privrednog rasta bude nastavak javnih investicija, uz set reformskih mjera u oblasti saobraćaja u cilju povećanja efikasnosti infrastrukture, što bi trebalo da bude realizo-

vano kroz program transportnih i trgovinskih olakšica Svjetske banke za Zapadni Balkan, uz set reformskih mjera na energetskom tržištu kroz dodatni program podrške Evropske unije.

ZDRAVLJE I ZDRAVA ŽIVOTNA SREDINA

U okviru ovog prioriteta definisani su sljedeći ciljevi:

- ▼ podizanje svijesti građana o očuvanju i zaštiti životne sredine,
- ▼ obezbjeđivanje kontinuiteta u pružanju zdravstvenih usluga i omogućavanje jednake dostupnosti kvalitetne zdravstvene usluge svim pacijentima.

OBRAZOVANJE I DRUŠTVO ZASNOVANO NA ZNANJU

U okviru ovog prioriteta definisani su sljedeći ciljevi:

- ▼ unapređenje nastavnih planova i realizacije nastave,
- ▼ analiza efekata profesionalnog razvoja nastavnika na kvalitet procesa nastave i učenja i njegovo unapređenje,
- ▼ unapređenje kvaliteta stručnog obrazovanja kroz dalji razvoj mehanizama eksterne i interne evaluacije,
- ▼ unapređenje kvaliteta praktičnog obrazovanja kroz jačanje partnerstva škole i poslodavaca,
- ▼ promocija proizvodnih profila i dualnog obrazovanja,
- ▼ podrška obrazovanju učenika sa posebnim obrazovnim potrebama i ranjivih grupa,
- ▼ podrška cjeloživotnom učenju,
- ▼ unapređenje zakonodavstva, kao i kadrovskih i institucionalnih kapaciteta djelatnosti zaštite i očuvanja kulturne baštine, primjenom međunarodnih standarda,
- ▼ obezbjeđivanjem sigurnog, godišnjeg finansiranja projekata zaštite i očuvanja materijalnih i nematerijalnih kulturnih dobara,
- ▼ podrška razvoju inovacione djelatnosti, u cilju jačanja saradnje između nauke i privrede.

DIGITALNA TRANSFORMACIJA

U okviru ovog prioriteta definisani su sljedeći ciljevi:

- ▼ uklanjanje postojećih i rano prepoznavanje budućih

barijera za poslovanje kako za crnogorsku privredu tako i za strane investitore, sa posebnim naglaskom na jačanje digitalne infrastrukture, sajber ekosistema i pružanja elektronskih usluga građanima i privredi,

- ▼ povećanje pokrivenosti i modernizacije IKT infrastrukture,
- ▼ razvoj i unapređenje digitalnih vještina,
- ▼ podizanje svijesti građana i privrede o važnosti digitalnog razvoja,
- ▼ unapređenje kvaliteta, količine i upotrebe e-usluga.

CRNA GORA – BUDUĆA ČLANICA EVROPSKE UNIJE SA OJAČANOM POZICIJOM NA MEĐUNARODNOJ SCENI

U okviru ovog prioriteta definisani su sljedeći ciljevi:

- ▼ uspostavljanje okvira putem kojeg će ova oblast biti tretirana na sveobuhvatan, sistematičan i koordinisan način,
- ▼ unapređenje zakonodavnog i institucionalnog okvira za oblast vanjskih poslova i vanjske i bezbjednosne politike kako bi se obezbijedila potpuna usklađenost sa pravnom tekovinom i zajedničkom vanjskom i bezbjednosnom politikom Evropske unije,
- ▼ dalje jačanje angažmana i vidljivosti Crne Gore na multilateralnom planu kroz članstvo u Savjetu Ujedinjenih nacija za ljudska prava (2022-2024), te aktivan i sistematičan pristup u procesu obezbjeđivanja međunarodne podrške kandidaturi Crne Gore za članstvo u Savjetu bezbjednosti Ujedinjenih nacija.

U normativnom dijelu je dat pregled zakona, programa i strategija (po kvartalima) čije je usvajanje planirano tokom 2023. godine, a koje su od značaja za ekonomski rast i razvoj zemlje, unapređenje konkurentnosti i stavljanje povoljne investicione klime.

I KVARTAL

1. Predlog zakona o izmjenama i dopunama Zakona o inspeksijskom nadzoru
2. Predlog zakona o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorizma
3. Predlog zakona o turizmu i ugostiteljstvu

4. Strategija za razvoj 5G mobilnih komunikacionih mreža u Crnoj Gori, 2023-2027
5. Program za unapređenje konkurentnosti privrede
6. Program za inovacije 2023-2027

II KVARTAL

7. Strategija razvoja mikro, malih i srednjih preduzeća za period 2023-2027, sa okvirnim Akcionim planom za 2023-2024. godinu
8. Strategija regionalnog razvoja Crne Gore 2023-2027 i Akcioni plan za 2023. godinu

III KVARTAL

9. Predlog zakona o zaštiti podataka o ličnosti
10. Predlog zakona o izmjenama i dopunama Zakona o efikasnom korišćenju energije
11. Program ekonomskih reformi (PER) za Crnu Goru 2024-2026. godina

IV KVARTAL

12. Predlog zakona o izmjenama i dopunama Zakona o privrednim društvima
13. Predlog zakona o izmjenama i dopunama Zakona o kreditnim institucijama
14. Predlog zakona o izmjenama i dopunama Zakona o porezu na dobit pravnih lica
15. Predlog zakona o izmjenama i dopunama Zakona o osiguranju
16. Predlog Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o unutrašnjoj trgovini
17. Predlog zakona o elektronskim komunikacijama
18. Program za suzbijanje neformalne ekonomije u Crnoj Gori
19. Akcioni plan 2024-2025 za implementaciju Strategije digitalne transformacije 2022-2026 s Izvještajem za 2023.
20. Nacionalna strategija za borbu protiv korupcije 2024-2028. godine

ANEKS - ČLANOVI SAVJETA

Addiko Bank

Addiko banka AD Podgorica u vlasništvu je Addiko banke AG, sa sjedištem u Beču, Austriji, i čini dio bankarske grupacije koja posluje u pet zemalja Jugoistočne Evrope. Grupu čini šest banaka u Hrvatskoj, Sloveniji, Bosni i Hercegovini, Srbiji i Crnoj Gori, i Grupa pruža bankarske usluge klijentima kojih ima preko 1.1 milion. Nakon uspješne promjene brenda 2016.godine, Grupa posluje pod nazivom Addiko.

Kao dio finansijske grupacije koja je isključivo fokusirana na zemlje Jugoistočne Evrope, Addiko banka stavlja lokalne klijente u centar strategije: pažnja je usmjerena na neophodne proizvode i usluge koji su relevantni za lokalno ekonomsko okruženje, na efikasne procese, brže odlučivanje i jednostavnu komunikaciju.

Banka ima filijale u Podgorici, Nikšiću, Bijelom Polju, Herceg Novom, Pljevljima, Baru, Budvi, Kotoru i Tivtu.

www.addiko.me

Adriatic Marinas, koja posluje kao Porto Montenegro, jeste luksuzna, više puta nagrađivana marina, koja je dobila priznanje Marina Super Jahte od udruženja TYHA (Udruženje luka i jahti) za period od 2015. do 2017. Nalazi se u Tivtu, na jugozapadnoj crnogorskoj obali, u jednoj od najpoželjnijih destinacija što se tiče nekretnina u Evropi. Ova inovativna luka za jahte i gradić-marina posebno su dizajnirani da zadovolje najsitnije potrebe svih jahti, njihovih vlasnika, gostiju i posade, sa specifičnom infrastrukturom za najveće jahte.

Uz marinu, tu su i prostrani stambeni prostori, tik uz more, internacionalni restorani, butici, razni sportski i kulturni sadržaji, internacionalna škola i hotel sa 5 zvjezdica, Regent Porto Montenegro.

Porto Montenegro je preuzela Investicioni korporacija Dubajja (ICD) 2016. godine, a ona predstavlja glavni investicioni ogranak Vlade Dubajja sa investicijama koje se odnose na finansijske usluge, transport, energetiku i industriju, nekretnine i maloprodaju

www.portomontenegro.com

Kompanija Adriatic Properties osnovana je 17. oktobra 2006. godine i od tada posluje na crnogorskom primorju kao zakupac hotelskog kompleksa Sveti Stefan, Miločer i Kraljičina plaža.

Adriatic Properties je uvela svjetski poznati brend AMAN na crnogorsko hotelijersko tržište i postavila nove standarde vrhunskog i luksuznog iskustva. Kompanija je uspješno renovirala hotelske jedinice na Svetom Stefanu, spajajući tradiciju sa modernim trendovima u arhitekturi i dizajnu. Pored renoviranja postojećih objekata koji su obogaćeni delikatnim modernim dizajnom, kompanija Adriatic Properties izgradila je SPA centar, savršenu oazu u istom stilu kao i ostale objekte. Time je imovina na Svetom Stefanu kojom upravlja Adriatic Properties očuvala svoj prepoznatljiv šarm i netaknutu prirodnu ljepotu, a to su vrijednosti koje kompanija godinama baštini. Kompanija je proteklih nekoliko godina uključena u projekat izgradnje novog hotela, JANU by Aman, koji će biti nasljednik dobro poznatog hotela Kraljičina plaza. Kako je vizija kompanije uspostavljanje međunarodnih ekskluzivnih standarda u turizmu i hotelijerstvu na jednoj od najatraktivnijih lokacija u Crnoj Gori, sa istim ciljem se krenulo u izgradnju novog hotela JANU by Aman. Kompanija stalno prati nove

trendove u hotelskoj industriju u svijetu i organizuje obuke za lokalne i međunarodne zaposlene. Naši zaposleni se godinama razvijaju jer imaju priliku da posjete druge Amanove rizorte, da tamo rade i da se vrate na Sveti Stefan kako bi ovdje pokazali svoje znanje. Zato je Adriatic Properties kompanija koja ne ulaže samo u imovinu kojom upravlja već i u ljudske resurse i koja jednim od svojih kvaliteta smatra dobre i pravilno obučene zaposlene. Kompanija zapošljava od 100 do 350 zaposlenih (tokom cijele godine ili sezonski) i doprinosi lokalnoj zajednici tako što sponzorise brojne događaje, grupe ili pojedince koji se smatraju uspješnim ne samo u Budvi nego u cijeloj zemlji.

Prepoznata kao kompanija koja postavlja standarde, Adriatic Properties je uspjela da dovede poznati lanac restorana u Crnu Goru: restoran NOBU MONTENEGRO. Ovaj restoran se otvara ljeti na prelijepoj lokaciji sa pogledom na Sveti Stefan tako da naši gosti mogu da uživaju u pejzažu uz fenomenalne specijalitete VIP kuvara Nobu Matsuhisa. Lanac NOBU restorana ima najbolje ocjene u gastronomiji i zato je Adriatic Properties inovativna i autentična kompanija: stalna tražnja odličnih usluga i brendova koja je dokazala svoj kvalitet svuda u svijetu.

Adriatic Appraisal is an international real estate and engineering consultancy specialising in Southeast Europe (SEE). We are offering a wide range of innovative professional real estate services, mobilizing our locally-based teams and international know-how. Our teams of carefully selected real estate specialists with en-

gineering, economics and sales background have truly local, on-site experience, and include international members of the Royal Institution of Chartered Surveyors (RICS). We are experts in real estate valuation, market research, building surveying and in providing investment advisory services for banks, local and international investors, developers, property owners and corporate clients.

www.adriaticappraisal.com

Zahvaljujući neopisivoj ljepoti Crne Gore i povoljnom poslovnom okruženju,

Azmont Investments, kompanija osnovana u Crnoj Gori, ušla je na tržište 2012.godine. Azmont Investments je razvio Portonovi Resort, vrijedan 650 miliona eura, koji predstavlja najveći investicioni projekat Azerbejdžana van zemlje i mimo energetskog sektora. Ovaj svjetski rizort sa najmodernijom marinom, prvim One&Only rizortom u Evropi, izgrađen je

kao najsofisticiranija destinacija na Jadranu. Kao odgovoran građanin-pravni subjekat, kompanija ulaže napore da doprinese dobrobiti društva kroz dobro planirane i stalne programe društvene odgovornosti. Portonovi rizort ostaje glavni projekat Azmont Investments-a, a kao investiciona kompanija tražimo nove prilike da ulažemo još više u budućem periodu, ne samo u Crnoj Gori, nego i u ostalim zemljama.

www.azmont.com

Coca-Cola HBC je jedna od najvećih svjetskih punioca napitaka u okviru Coca-Cola kompanije. Coca-Cola HBC Srbija i Crna Gora proizvodi, prodaje i distribuira gazirana pića vodećih brendova kao što su Coca-Cola, Coca-Cola Zero, Fanta i Sprite.

Coca-Cola HBC Srbija i Crna Gora ulaže u razvoj zajednice i podržava projekte i inicijative u zemlji. U svaki dio poslovanja uključena je održivost i društvena odgovornost, kako bi se izgradila dugoročna vrijednost za sve naše kupce.

<https://rs.coca-colahellenic.com>

Crnogorska Komercijalna Banka AD Podgorica član je mađarske OTP bankarske i finansijske grupe, jedne od lidera u regionu Centralne, Istočne i Jugoistočne Evrope. Uz uspješno poslovanje od više od 60 godina, OTP grupa, sa 12 miliona klijenata u devet zemalja, 20.000 zaposlenih i preko 1.000 ekspozitura, obezbjeđuje siguran rast i razvoj Crnogorske komercijalne banke i garantuje svojim klijentima kvalitet usluga i stabilnost poslovanja.

CKB je univerzalna banka i klijentima sun a raspolaganju razni proizvodi i usluge. Da bi se zadovoljile sve bankarske i finansijske potrebe klijenata, tu je ljubazno osoblje, mreža od 28 filijala, preko 4.500 POS terminala i blizu 100 bankomata na teritoriji Crne Gore. CKB je najveća custody banka koja nudi usluge trgovine hartijama od vrijednosti.

www.ckb.me

Crnogorski Telekom se ponosi time što je dio djelatnosti koja istinski transformiše i uobličava svijet - telekomunikacije mijenjaju navike ljudi i njihov tempo života. Kao očigledan tehnološki lider, Telekom pomaže rast i razvoj crnogorske privrede i povećava kvalitet života građana Crne Gore kroz inovativne i sigurne tehnologije, nudeći proizvode i usluge koji odgovaraju novom, digitalnom stilu života. Osmišljavajući svoje poslovanje tako da odgovara zahtjevima svijeta koji se mijenja, stavljaajući uvijek u prvi plan svoje korisnike, Telekom je tokom svih ovih godina uspio da sačuva

ulogu tržišnog lidera u Crnoj Gori. Telekom je najveći telekomunikacioni operator u Crnoj Gori koji pruža kompletan portfolio telekomunikacionih usluga fiksne i mobilne telefonije (usluge govornih servisa, poruke, internet, TV, iznajmljene linije, usluge prenosa podataka i ICT rješenja). Kompanija ima više od 354 hiljade korisnika u mobilnoj mreži i više od 143 hiljade brojeva u fiksnoj. Usluge rominga su omogućene u više od 140 zemalja, sa gotovo 300 mobilnih operatora.

www.telekom.me

www.dukley.com

DHL je vodeći globalni brend u industriji logistike. Naša DHL porodica nudi jedinstveni portfolio logističkih usluga koje obuhvataju nacionalnu i međunarodnu isporuku pošiljki, trgovinu preko interneta, međunarodnu ekspresnu dostavu putem drumskog, vazdušnog i pomorskog saobraćaja do industrijskih lanaca. Sa oko 350.000 zaposlenih u više od 220 zemalja i teritorija, DHL povezuje ljude i poslovne operacije sigurno i pouzdano i omogućava globalne trgovinske tokove. Sa specijalizovanim rješenjima za rast tržišta i privrede, uključujući tehnologiju, prirodne nauke i zdravlje, energetiku, automobilsku industriju i maloprodaju, dokazanom posvećenošću društvenoj odgovornosti i prisustvu bez konkurencije u razvojnim tržištima, DHL se odlučno pozicionira kao "logistička kompanija

za svijet".

U januaru 2001.godine, DHL Express je registrovan u Crnoj Gori kao nezavisno pravno lice. Brojni ugovori su potpisani sa raznim poslovnim jedinicama o razvoju međunarodnog ekspresnog transporta u Crnoj Gori. Saradnja sa Upravom carina Crne Gore i JP Aerodromi Crne Gore dovela je do otvaranja DHL skladišta u sklopu podgoričkog aerodroma. DHL Express u Crnoj Gori ima važeće sertifikate ISO 9001 i ISO 14001 i kao član organizacije TAPA posjeduje sertifikat u skladu sa TAPA C standardom.

Sa više od 1.000 redovnih klijenata i 400 potpisanih ugovora sa domaćim i stranim kompanijama, DHL je lider u Crnoj Gori u industriji ekspresne međunarodne isporuke.

www.dhl.com/en/me

BIG FASHION Podgorica je prvi pravi šoping mol u Crnoj Gori, koji kao grad u malom obuhvata najraznovrsnije prodavnice ali i zabavne sadržaje u kojima porodica može da uživa cijelog dana. Evidentno je da je ovaj koncept kupovine uticao na maloprodajnu mapu cijele države i tako postao svojevrsan društveni fenomen. Otvorivši svoja vrata za sve institucije, pojedince i organizacije, rastao je zajedno sa lokalnom zajednicom i izrastao u ono što se na razvijenim tržištima zove community centar. **BIG FASHION** Podgorica ima 80 zakupaca, od kojih polovinu čine internacionalni brendovi, kao što su: Zara, Bershka, Stradivarius, Cineplexx, Cortefiel, Pull & Bear, Tommy Hilfiger, Guess, New Yorker, Mango, Under Armour, Nike, OVS Industry i mnogi drugi.

Šoping mol je 2022. godine postao je dio grupacije **BIG CEE** koja je dio kompanije **BIG Shopping Centers** Izrael, čije sjedište je u Beogradu glavnom gradu Srbije, od 2007.

Kompanija je osnovana sa misijom razvoja **BIG** brenda u balkanskim zemljama i fokusirana na implementaciju **BIG Shopping Centers** strategije i vizije kako u Srbiji tako i u susjednim zemljama kao što su Severna Makedonija, Albanija i Crna Gora. **BIG CEE** posjeduje i upravlja sa 10 aktivnih tržnih centara – 9 u Srbiji i 1 u Crnoj Gori. U Srbiji posluje 6 ritejl parkova pod brendom **BIG**, dva tržna centra pod brendom **BIG FASHION** i jedini dizajnerski outlet u zemlji pod brendom **BIG FASHION Outlet**. Sa fokusom na osnovni proizvod kompanije – ritejl parkove, **BIG CEE** kompanija je postala jedna od vodećih kompanija iz oblasti ritejl nekretnina u regionu Balkana.

doMEN doo je crnogorska kompanija, nastala 2008. godine zajedničkim ulaganjem **Afilias Limited**, **GoDaddy.com** i **ME-net Ltd.**, koja posluje kao **.ME Registry**. Kompaniju je odabrala crnogorska Vlada da rukovodi nacionalnim internet domenom Crne Gore (**.MEccTLD**). Iako je **.ME** nacionalni internet domen, ubrzo je otvorio vrata međunarodnim registracijama i ostvario globalni uspjeh.

Zbog dubokog inherentnog značenja koje ima u raznim je-

zicima (engleskom, španskom, holandskom, italijanskom, portugalskom, bugarskom i jezicima koji se govore na području bivše Jugoslavije) i neograničenim mogućnostima za slogane, samo tri dana nakon zvaničnog pokretanja, **doMEN** **.ME** upisao je 100.000. korisnika. **.ME** je nizao uspjeh svih ovih godina uz stalan i stabilan rast korisnika, a sve više i više velikih brendova priključivalo se domenu **.ME** i njegovom razvojnom programu – neki od brendova su **About.me**, **Facebook (fb.me, rooms.me, sling.me)**, **Wordpress (wp.me)**, **Time (ti.me)**, **Mercedes (Mercedes.me)** i drugi.

www.domain.me

ekonomik Accountants d.o.o. osnovan 2006. godine u Crnoj Gori, zastupa više od 350 kompanija iz različitih industrija koje dolaze iz više od 40 zemalja sa 6 različitih kontinenata. Kompanija je nagrađena priznanjem „100 najvećih u Crnoj Gori“ i postala je 2020. godine i zvanično vodeća na tržištu Crne Gore u revizorskoj i računovodstvenoj industriji. Nastojanje za najvišim nivoom kvaliteta je očigledno: vi-

sokokvalifikovani tim sastoji se od sertifikovanih računovođa, revizora, sudskih vještaka koji su na raspolaganju za izvanrednu poslovnu podršku kakvu svaka kompanija koja posluje u Crnoj Gori zaslužuje. Finansijsko izvještavanje se sprovodi po **IAS** i **IFRS** standardima, u skladu sa Etičkim kodeksom profesionalnih računovođa, a kompanija je članica Instituta sertifikovanih računovođa Crne Gore, **ISRCG**, **IFAC**-a i Instituta računovođa i revizora Crne Gore, **IRRCCG**.

Evropska banka za rekonstrukciju i razvoj (EBRD) jeste međunarodna finansijska institucija koja je osnovana 1991.godine. Prvobitno je svoje aktivnosti usmjeravala na zemlje bivšeg Istočnog bloka, a zatim je proširila poslovanje u cilju podrške razvoja u više od 35 zemalja, od Centralne Evrope do Centralne Azije i južnog i istočnog Mediterana. Kroz finansijska ulaganja, poslovne usluge i učešće u političkim dijalozima, banka podržava zemlje gdje posluje na njihovom putu ka održivoj tržišnoj ekonomiji, koja je konkurentna, propisno vođena, zelena, inkluzivna, otporna i integrisana. U Crnoj Gori, EBRD je do sada potpisala finansijske ugovore za 56 projekata, ukupne vrijednosti 538 miliona eura, a određene napore je uložila da pruži tehničku pomoć i inicira politički dijalog. Trenutni portfolio banke iznosi 352.8 miliona eura, od čega je 49% uloženo u projekte energetike, 25% u saobraćaj i opštinsku infrastrukturu, 14% u finansijske institucije, a ostatak u poljoprivredu i opštu industriju.

U narednom periodu, banka će nastaviti da podržava razvoj privatnog sektora u Crnoj Gori kao i dalju integraciju zemlje u Evropskoj uniji i regionu i agendi povezanosti Zapadnog Balkana.

www.ebrd.com

Erste banka Crna Gora posluje pod ovim imenom od 2009. godine kada je Erste&Steiermaerkische Bank d.d. preuzela 100% kapitala Opportunity banke AD Podgorica. Dio je Erste grupacije, koja je osnovana 1819. godine kao prva austrijska štedna banka. Od 1997. godine, razvila se u jednog od najvećih pružalaca finansijskih usluga u istočnom dijelu Evropske unije, sa oko 46.700 zaposlenih koji opslužuju oko 15.9 miliona klijenata u 2.697 filijala u sedam zemalja (Austrija, Češka republika, Slovačka, Rumunija, Mađarska, Hrvatska,

Srbija). Nudimo široku lepezu finansijskih rješenja i usluga: depozite, kredite, investicije, savjetovanje i druge usluge. Fokusirani smo na crnogorsko tržište, a nudimo i usluge klijentima koji su aktivni i van zemlje preko podružnica Erste grupacije u regionu Centralne i Istočne Evrope. Banka održava dugoročne veze sa klijentima iz svih segmenata, nudeći im pristupačne i transparentne proizvode kao i personalizovane usluge savjetovanja.

www.erstebank.me

FINVEO Montenegro je brokerska kuća koja nudi razne usluge osnovana u Crnoj Gori 2020.godine kao podružnica INVEO Investment Holdinga, vodeće kompanije koja se bavi finansijskim uslugama i investicijama sa sjedištem u Istanbulu i ima preko 30 godina iskustva u pružanju finansijskih usluga u saradnji sa brokerskim kućama širom svijeta. FINVEO pruža razne vrste brokerskih usluga svojim klijentima širom svijeta uz mogućnost trgovine na svjetskim tržištima 24h pet dana nedjeljno. Kompanija nudi široku paletu finansijskih proizvoda, niske i konkurentne cijene, brzu i sigurnu realizaciju i odličnu podršku klijentima na više jezika. Uz licencu za rad koju je izdala Komisija za tržišta kapitala Crne Gore, koja je ujedno i regulator, FINVEO je usklađena sa međunarodnim propisima koje propisuje ESMA (Evropska agencija za hartije od vrijednosti i tržišta), a to donosi garanciju klijentima da imaju najsigurnija i najbezbednija ulaganja po standardima EU. Budući da ima širu viziju nego majka kompanija INVEO, FINVEO brend ima za cilj da pruži lako dostupne brokerske usluge svim tipovima klijenata za svaku klasu akcija kojima se trguje na svjetskim tržištima kapitala.

Najviši bezbjedonosni i sigurnosni standardi su naš prioritet u svakodnevnim operacijama. U našem portfoliju su renomirane avio-kompanije kao što su American Airlines, United Airlines, Air Canada, Air France-KLM, Cathay Pacific, Emirates, Flydubai, Air China, Qatar Airways, Qantas, Southwest, Wizz Air, Air i mnoge druge. Menzies Aviation je u Crnoj Gori prisutan od avgusta 2022. i svoje usluge pruža na aerodromima Podgorica i Tivat.”

www.finveo.mn

Menzies Aviation je svjetski lider u oblasti pružanja aerodromskih usluga, cargo usluga i snabdijevanja avio-gorivom. Kompanija se razvijala od 1833. godine. Danas, Menzies Aviation pruža usluge na 256 aerodroma, u 58 zemalja, na svih 6 kontinenata i ima 35 000 visokokvalifikovanih zaposlenih. Kompanija godišnje opslužuje 600.000 letova i 2 miliona tona tereta (robe).

Sa svojim velikim iskustvom i profesionalizmom u osiguranju, priznatom finansijskom snagom i snažnim partnerstvom sa majkom kompanijom, Generali grupacijom, **Generali osiguranje Montenegro** nudi sve vrste proizvoda vezanih za neživotno osiguranje. Poslovanje Generali osiguranja Montenegro obuhvata raznovrsne proizvode i usluge, od proizvoda masovnih rizika (osiguranje od autoodgovornosti i osiguranje od nezgode) do osiguranja jako složenih industrijskih postrojenja, kao i od polisa porodičnog osiguranja do ugovora o osiguranju koji ispunjavaju složene potrebe kompanija. Generali osiguranje Montenegro nudi dobra poslovna rješenja u oblasti osiguranja velikih kompanija, malih i srednjih preduzeća i institucija u svim poslovnim oblastima. Prepoznatljiva pojava Generali osiguranja na tržištu još više je ojačana efikasnošću kompanija u naplati šteta. Sa ciljem da postane lider na tržištu i u skladu sa odgovornostima koje je kompaniji dodijelila Grupa, Generali osiguranje Montenegro radi aktivno na razvoju novih proizvoda osiguranja koji do sada nijesu postojali na tržištu.

www.menziesaviation.com

Generali osiguranje Montenegro nudi sve vrste proizvoda vezanih za neživotno osiguranje. Poslovanje Generali osiguranja Montenegro obuhvata raznovrsne proizvode i usluge, od proizvoda masovnih rizika (osiguranje od autoodgovornosti i osiguranje od nezgode) do osiguranja jako složenih industrijskih postrojenja, kao i od polisa porodičnog osiguranja do ugovora o osiguranju koji ispunjavaju složene potrebe kompanija.

Generali osiguranje Montenegro nudi dobra poslovna rješenja u oblasti osiguranja velikih kompanija, malih i srednjih preduzeća i institucija u svim poslovnim oblastima. Prepoznatljiva pojava Generali osiguranja na tržištu još više je ojačana efikasnošću kompanija u naplati šteta. Sa ciljem da postane lider na tržištu i u skladu sa odgovornostima koje je kompaniji dodijelila Grupa, Generali osiguranje Montenegro radi aktivno na razvoju novih proizvoda osiguranja koji do sada nijesu postojali na tržištu.

www.generali.me

Harrisons je prva međunarodna advokatska kancelarija koja je otvorila kancelariju u

Crnoj Gori i ostala je jedina engleska advokatska kancelarija koja posluje u Crnoj Gori gdje se bavila privatizacijama / stranim investicionim projektima od 2000.godine, više nego bilo koja druga kancelarija.

Mark Harrison, direktor kancelarije, radi u Crnoj Gori od 1996.godine kada je u ime Vlade radio na prvoj privatizaciji u zemlji – prodaja nikšičke pivare Trebjesa privari Interbrew.

Nakon toga je Crna Gora nastavila sa privatizacijama, a četiri godine je kancelarija Harrisons savjetovala Vladu Crne Gore jer je bila imenovana za jedinog pravnog savjetnika pri Tenderskoj komisiji i Savjetu za privatizaciju.

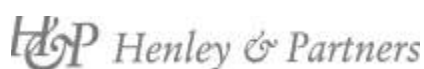
Kancelarija učestvuje u svim većim poslovima vezanim za nekretnine i turizam na crnogorskoj obali. Potvrdila je svoj status liderske kancelarije za MENA investiture jer sada radi

i sa kompanijama, između ostalih, iz Abu Dabija, Dubajja, Omana, Katara i Egipta.

Njihovu praksu vezanu za nekretnine dopunjuje poslovni angažman za veće crnogorske kompanije, uz savjetovanje kancelarija EBRD, IFC i DEG o brojnim finansijskim projektima i projektima kapitala.

Takođe, prepoznata je kao lider na tržištu u domenu tržišta kapitala i imenovana je za savjetnika kod prva dva emitovanja Euro obveznica i kod kreditiranja Vlade od strane poslovnih banaka. Da bi zaokružili aktivnosti na Balkanu, a posebno utvrdili položaj u finansijskom i bankarskom sektoru kao i sektoru tržišta kapitala, Harrisons ima kancelariju u centru finansijske četvrti Londona, što im daje jedinstvenu prednost jedine advokatske kancelarije smještene u Engleskoj, Crnoj Gori i Srbiji.

www.harrison-solicitors.com

Henley & Partners je globalni lider

u planiranju dobijanja ekonomskog državljanstva. Svake godine, na stotine bogatih pojedinaca i njihovih savjetnika oslanja se na našu stručnost i iskustvo u ovom domenu. Naši posvećeni i profesionalni zaposleni rade kao jedan tim u preko 30 kancelarija širom svijeta.

Henley & Partners je stvorio koncept planiranja ekonomskog državljanstva u 1990-im godinama. Kako se globalizacija razvijala, državljanstvo i boravište postali su važne teme među sve većim brojem međunarodno prisutnih preduzetnika i investitora sa kojima i danas ponosno saradjujemo.

Uz povjerenje vlada, ova kompanija je vodeći savjetnik vlada koji je obezbijedio više od 8 milijardi dolara direktnih stranih investicija. Učestvovali smo u strateškim konsultacijama kao i u osmišljavanju, uspostavljanju i radu najpoznatijih svjetskih programa za dobijanje ekonomskog državljanstva.

Iako je kompanija starija od 45 godina, osnovana je u obliku u kom je i danas poznata 1997. godine usljed spajanja privatne konsultantske kancelarije za imigraciju i kompanije za fiducije. Rad kompanije, kao i rad većine naših partnera, direktora, službenika regulišu odgovorne institucije u zemljama u kojima posluju, gdje je to moguće. One su takođe članice

raznih poslovnih udruženja kao što su Investment Migration Council, the Society of Trust and Estate Practitioners, The International Tax Planning Association, the International Fiscal Association, i the Fédération Internationale des Administrateurs de Biens Conseils et Agents Immobiliers.

Pružamo razne vrste usluga koje su neophodne za zaštitu i širenje bogatstva naših klijenata. Ipak, kako često djelujemo kao bliski savjetnici, namjerno se uzdržavamo od davanja investicionih savjeta ili upravljanja nekretninama. U ovim industrijama, saradjujemo sa mnogim svjetskim vodećim bankama i najuspješnijim investicionim menadžerima.

Kancelarija Henley & Partners u Crnoj Gori osnovana je u novembru 2018.godine, a Vlada Crne Gore je zvanično pokrenula program ekonomskog državljanstva u januaru 2019.godine kao dopunu njenih napora da se privuku direktne strane investicije i poveća ekonomska aktivnost u zemlji. U martu 2019.godine, Vlada je imenovala Henley & Partners za zvaničnog globalnog koncesionara ovog programa.

Svjetska banka označila je Crnu Goru kao najbrže rastući privredu na Balkanu, a zemlja se brzo pozicionirala kao ključna strateška destinacija u nekim globalno važnim industrijama. Kroz učešće u programu dodjele ekonomskog državljanstva, Henley & Partners ima za cilj da učvrsti globalnu poziciju zemlje.

Hipotekarna banka, sa svojom mrežom filijala i ekspozitura i multifunkcionalnih bankomata, elektronskog

bankarstva (HB i mHB klik), obavlja sveobuhvatne finansijske usluge za pojedince i preduzeća, u rasponu od tradicionalnih bankarskih do savjetodavnih, kao i usluga investicionog bankarstva.

Sa svojim naprednim bankarskim tehnologijama uslugama, Banka je jasno fokusirana na budućnost. Naši prioriteti ostaju nepromijenjeni: to su sigurnost naših klijenata, kao i najbolje i najinovativnije usluge, po čemu smo prepoznatljiviji na crnogorskom bankarskom tržištu.

www.hipotekarnabanka.com

JUGOPETROL AD je najveća kompanija u Crnoj Gori koja se bavi trgovinom naftom i naftnim derivatima i koja upravlja najvećim postrojenjem u Baru. Kompanija ima mrežu od 40 EKO benzinskih pumpi i objekte za snabdijevanje u tri luke i na dva aerodroma. EKO maloprodajna mreža nudi Eurodizel i bezolovni 95 i 98, koristeći brendove avio dizel i EKONOMY 95.

JUGOPETROL je osnovan u Kotoru 1947.godine. U oktobru 2002, HELLENIC PETROLEUM GRUPA kupuje 54.53% akcija JUGOPETROL AD Kotor preko HELLENIC PETROLEUM INTERNATIONAL AG. U decembru 2014, kompanija je prebacila svoje sjedište u Podgoricu, glavni grad Crne Gore, i promijenila ime u JUGOPETROL AD. JUGOPETROL AD se kotira na crnogorskoj berzi.

www.jugopetrol.co.me

Advokatska kuća Karanović & Partners

prisutna je na crnogorskom tržištu od 2006.godine, sa kancelarijom u centru Podgorice. Radeći zajedno sa iskusnim crnogorskim advokatima, naši pravni savjetnici u Crnoj Gori idealno su pozicionirani da pružaju razne korporativne i komercijalne pravne usluge doma-

ćim i stranim klijentima.

Crnogorski tim je specijalizovan da investitorima, posebno onima iz sektora hotelijerstva i turizma, pruži pravnu podršku u oblastima kao što su privredno pravo, nekretnine, bankarstvo i finansije i razvoj infrastrukture.

www.karanovicpartners.com

Lovćen osiguranje AD Podgorica, član Triglav grupe, vodeće finansijsko-osiguravajuće grupacije na Jadranu i jedne od vodećih

grupa u Jugoistočnoj Evropi, prva je i jedina osiguravajuća kuća u Crnoj Gori koja nudi sve vrste osiguranja. Kao lider na crnogorskom tržištu osiguranja, mi smo sinonim za sigurnost, odgovornost, profesionalizam, jednostavnost i savremenost. Misija kompanije je IZGRADIMO SIGURNIJU BUDUĆNOST uz posvećenost odgovornom i održivom razvoju. Okosnicu kompanije čini tim od preko 350 zaposlenih, koji ispunjavaju misiju Lovćen grupe (Lovćen osiguranje, Lovćen

životna osiguranja i Lovćen auto) time što su posvećeni, stručni i predani. Kompanija je prepoznata zahvaljujući svom znanju, iskustvu i izuzetnosti u odnosu sa klijentima, zaposlenima, akcionarima i drugim stranama.

Vjerujemo da sa našim znanjem iz oblasti osiguranja možemo da pružimo klijentima, kako domaćim tako i regionalnim, proizvode i usluge koji će zadovoljiti njihove životne i poslovne ciljeve.

www.lo.co.me

Luštica Bay, najveća grinfild investicija u Crnoj Gori, zamišljena je da pruži zdravi, aktivni način života na obali Jadrana. Osmišljen tako da se

savršeno uklapa u okruženje, postaće stalni dom za nekoliko hiljada stanovnika. Sastoji se od raznovrsnih stambenih prostora, hotela i objekata, koji će pružati mir i privatnost, otkrića i avanturu.

Naši objekti su najmoderniji, i spolja i unutra, dizajnirani i opremljeni bez greške, i nude uslove svjetske klase. Njihova pozicija se uklapa sa topografijom brda pa se svi objekti mogu pohvaliti nevjerojatnim pogledom na zaliv i more. Okruženi su velikim otvorenim prostorom, čiji je prvobitni oblik netaknut. Zelene staze i stazice ukrštaju se kroz naselja i povezuju ih sa širom okolinom i glavnom marinom.

www.lusticabay.com

Mastercard (NYSE:MA) www.mastercard.com jeste tehnološka kompanija koja posluje u sektoru globalnih platnih usluga. Poslujemo u najbržoj mreži na svijetu za obradu plaćanja,

povezujemo potrošače, finansijske institucije, trgovce, vlade i kompanije u preko 210 zemalja i teritorija. Proizvodi i usluge Mastercarda olakšavaju svakodnevne trgovačke aktivnosti kao što su kupovina, putovanja, vođenje kompanije i upravljanje finansijama i čini ih sigurnijim i efikasnijim. Pratite nas na Twiteru @MastercardNews, priključite se diskusiji na blogu Beyond the Transaction Blog i prijavite se za posljednje vijesti na portalu Engagement Bureau.

Mastercard predvodi razvoj modernog, digitalnog i transparentnog platnog ekosistema u Crnoj Gori kroz izgradnju snažnog partnerstva sa javnim i privatnim učesnicima na lokalnom tržištu. U tom smislu, 2018. godina je bila izvanredna godina sa uvođenjem kartičnog plaćanja kod saobraćajne i granične policije prvi put na Balkanu. Godinu je obilježio i veliki rast korišćenja beskontaktno tehnologije od 133% godišnje, što je iznad evropskog prosjeka od 97%. Mastercard nastavlja da stavlja na raspolaganje svoje globalne tehnologije, iskustvo i stručnost kako bi se obezbijedilo da društvo bez novca u Crnoj Gori ostvari pun potencijal.

www.mastercard.com

Kompanija Montenegro Stars HG osnovana je 2003.godine. Početni kapital kompanije iznosio je oko 150 miliona eura. Kompanija posjeduje tri hotela

koji se nalaze u Budvi i u Bečićima:

- Hotel sa 5 zvjezdica SPLENDID sa smještajnim kapacitetom od 688 ležaja
- Hotel sa 4 zvjezdice MONTENEGRO sa smještajnim kapacitetom od 352 ležaja
- Hotel sa 4 zvjezdice BLU STAR sa smještajnim kapacitetom

od 54 ležaja

Kompanija ima 590 zaposlenih.

Kompanija je uvela standarde poslovanja HACCP i USA-LI, standarde za bezbjednost i sigurnost, kao i standarde za očuvanje životne sredine koji se sada primjenjuju u sektoru turizma. Montenegro Stars HG dobitnik je najznačajnijih domaćih i inostranih nagrada i priznanja u hotelijerstvu, i lider je u turizmu u Crnoj Gori.

www.montenegrostars.com

Kompanija m:tel je u aprilu 2007. godine dobila licencu za trećeg operatora na teritoriji Crne Gore. Vlasničku strukturu m:tel-a čine 51% Telekom Srbija i 49% Telekom Srpske.

Mreža je počela sa komercijalnim radom 9. jula 2007. godine i do sada je otvoreno 16 poslovnica u 14 gradova Crne Gore. Iako najmlađi operator mobilne telefonije u Crnoj Gori, m:tel ima najveći broj prodajnih mjesta.

Osim usluga mobilne telefonije, m:tel kompanija pruža Internet usluge i usluge fiksne telefonije. Kompanija takođe ima konkurentnu i kvalitetnu ponudu kablovskih usluga. Sa m:box paketima koji kombinuju fiksnu i mobilnu telefoniju, internet i digitalnu televiziju, klijenti dobijaju sve telekomunikacione usluge na jednom mjestu, sa jednim računom i odličnom cijenom.

Od ulaska na crnogorsko tržište, m:tel je prepoznat ne samo po kvalitetu usluga, prijemčivim cijenama, ljubaznom, otvorenom odnosu sa klijentima, nego i po vodećoj ulozi u uvođenju novih tehnologija i usluga.

M:tel stalno ulaže u razvoj tehnologija koje će omogućiti da usluge budu dostupne i u seoskim područjima. Pored daljeg razvoja mobilnih mreža, kompanija značajno ulaže i u fiksnu mrežu. Ulažemo u razvoj optičke infrastrukture i baznih stanica za LTE signal.

Kao društveno odgovorna kompanija, m:tel aktivno učestvuje u svakodnevnom napretku crnogorskog društva, dajući doprinos razvoju zajednice, pa se posebna podrška pruža socijalnim, kulturnim, obrazovnim, zdravstvenim i sportskim programima i inicijativama.

www.mtel.me

NLB Banka AD Podgorica članica je NLB Grupe, najveće slovenačke finansijske grupacije, sa 369 poslovnica, više od 6.000 zaposlenih i skoro dva miliona klijenata. NLB Grupa je osim Slovenije prisutna i na šest tržišta u Jugoistočnoj Evropi. Tradicija postojanja NLB Banke AD Podgorica duga je više od jednog stoljeća i datira od 1905. godine.

Danas je jedna od vodećih banaka na tržištu Crne Gore, na kojem preko 300 zaposlenih putem 19 filijala i isturenih šaltera

pruža usluge klijentima u 13 gradova širom zemlje. NLB Banka posluje kao univerzalna bankarska institucija, nudeći bankarske usluge stanovništvu, javnim ustanovama i velikim preduzećima. Banka je imala pionirsku ulogu u ponudi usluge mobilnog elektronskog bankarstva na tržištu Crne Gore, implementacijom mBanking rješenja, a inovacije i digitalizacija predstavljaju strateške vodilje i u budućnosti NLB Banke.

www.nlb.me

Kompanija Ocean Montenegro pruža lučke usluge tegljenja, potiskivanja, pilotaže i priveza i od-

veza brodova brodova.

Kao ćerka firma Luke Bar AD privatizovana je 2010. godine na javnom tenderu od strane konzorcijuma Interlog doo Bar i Ocean srl Trieste za 2,5 mil eura.

Investitori su u veoma kratkom periodu značajno poboljšali kvalitet sva tri servisa i ujedno sa cjenovnom politikom dali barskoj luci jednu novu dimenziju konkurencije, visoko profe-

sionalne i prije svega sigurne luke.

Kompanija zapošljava 35 radnika i posluje u sklopu Ocean Team-a (16 kompanija) koje pored Bara, lučke usluge pružaju u Trstu, Kopru, Porto Nogararu i luci Monfalkone.

Ocean Montenegro je član Evropske asocijacije privezivača, Evropske asocijacije vlasnika remorkera i Evropske asocijacije lučkih pilota.

www.ocean-montenegro.com

Grupa Payten SEE jedan je od najvećih operatora u Jugoistočnoj Evropi

u smislu prihoda koji stvara od prodaje softvera i usluga. Nastala je kao rezultat spajanja iskustva, znanja i rješenja iz velikih vodećih IT kompanija u regionu.

Naša vizija je da postanemo broj jedan pružalac informatičkih rješenja tako što ćemo razumjeti i moći da podržimo i na kraju potpuno preuzmemo čitave poslovne procese klijenata.

Danas, ASEE grupa uglavnom posluje u ovim segmentima informatičkog tržišta:

Bankarska softverska rješenja i usluge uključujući rješenja za mnogostruke kanale, integrisani osnovni bankarski sistem zasnovan na Oracle i Microsoft platformama kao i autentifikacija rješenja za sigurnost, sistema za izvještavanje prema

regulatorima i menadžmentu, kao i sistema za upravljanje rizicima.

Rješenja za platnu industriju, usluge i preuzimanje poslova za nefinansijske i finansijske institucije, uključujući rješenja vezana za elektronsku trgovinu, mobilna plaćanja, obrade kao i usluge vezane za bankomate i POS terminale.

Rješenja za integrisanje sistema i usluge za finansijske institucije, javnu upravu, sektore telekomunikacija i komunalnih djelatnosti: razvoj IT infrastrukture, implementacija i podrška, obezbjeđivanje funkcionisanja poslovnih procesa, automatizacija operacija i razvoj softvera po mjeri.

www.payten.com

U PwC kompaniji, cilj je da se izgradi povjerenje u društvo i da se riješe važni problemi. Mi predstavljamo mrežu koja je prisutna u 157 zemalja sa više od 223.000 zaposlenih, koji su posvećeni pružanju kvalitetnih savjetodavnih i poreskih usluga. U kompaniji PwC Montenegro, organizovani smo u

nekoliko službi koje pružaju usluge vezane za reviziju, savjetovanje, ljudske resurse, poreze, procjene i strategiju, upravljanje porezima i računovodstvo i upravljanje rizicima. U svakoj službi imamo visoko kvalifikovane i iskusne saradnike koji teže da pomognu klijentu da izgradi vrijednost, upravlja rizikom i poboljša rezultat.

www.pwc.com

Ramada Podgorica nalazi se u centru Podgorice, na tri minuta vožnje od centra grada i na pet minuta laganog

hoda od rijeke. Hotel se nalazi pored tržnog centra Mall of Montenegro i udaljen je 15 minuta od aerodroma Podgorica. Ramada Podgorica City Hotel je prvi međunarodni lanac hotela u Podgorici i kao takav okuplja ključne figure iz poslovnog i javnog miljea, kao i iz medija koji dolaze iz cijelog svijeta.

Naši zaposleni, koji dolaze iz Crne Gore, ali i iz inostranstva, kao i kvalitetna usluga koju pružamo učiniće vaš boravak u Podgorici prijatnim. Ramada Podgorica ima 110 modernih soba dizajniranih prema Ramada standardima.

Sa preko 550 m² konferencijskih sala, Ramada Podgorica je najtraženije mjesto u gradu za organizaciju konferencija, sastanaka, inicijativa i proslava. Hotel ima i balsku dvoranu, dvije konferencijske sale i dvije sale za sastanke.

www.ramadapodgorica.me

Saga CG d.o.o. Podgorica, koju je osnovala Saga d.o.o. Beograd, posluje od aprila 2007.godine uz punu podršku majke kompanije. U saradnji

sa Saga d.o.o. Beograd, klijentima nudi najbolja rješenja iz IT oblasti. Godine 2009, Saga postaje dio New Frontier grupe – ICT kompanije koja najviše obećava u Centralnoj i Istočnoj Evropi. Naši klijenti su iz sektora telekomunikacija, finansijskog i javnog sektora i proizvodnje.

Osnovna djelatnost: projektovanje, izgradnja, integracija i održavanje IT sistema, mrežna i telekomunikaciona rješenja (Telco/ Carrier/Enterprise), sistemi za podršku operativnih i poslovnih procesa telekom operatera (OSS/BSS), kontakt centri, poslovna rješenja (ERP, CRM, Content & Document Management, DWH/BI), razvoj poslovnih aplikacija (elektronsko bankarstvo, sistemi za plaćanja...).

www.saga.me

Akcionarsko društvo Sava osiguranje uspješno posluje na crnogorskom tržištu već 18 godina i pruža kvalitetno i sigurno neživotno osiguranje.

Sava osiguranje je u 100% vlasništvu društva za reosiguranje Sava Re, koji je najveći reosiguravač u Sloveniji i u regionu. Ključne prednosti kompanije su četrdesetogodišnje iskustvo, međunarodna reputacija, dobar učinak i stabilnost poslovanja.

U okviru kompanije Sava osiguranje, pored Uprave, postoje filijale koje posluju u Herceg Novom, Kotoru, Tivtu, Budvi, Baru, Ulcinju, Podgorici, Nikšiću, Danilovgradu, Cetinju, Bijelom Polju, Beranama, Rožajama i Pljevljima.

Kompanija Sava osiguranje nudi proizvode ličnog osiguranja i

osiguranja imovine. Proizvodi osiguranja imovine obuhvataju osiguranje domaćinstva; lično osiguranje obuhvata osiguranje od nezgode i putno-zdravstveno osiguranje; a osiguranje motornih vozila obuhvata osiguranje od odgovornosti za štete pričinjene trećim licima i auto kasko osiguranje.

Svi klijenti dobijaju jedinstveno rješenje koje je prilagođeno njihovim uslovima i očekivanjima. Prilagođavanjem pokrivača, Sava osiguranje obezbjeđuje najbolju moguću zaštitu svim klijentima. Sava osiguranje je posvećeno zaštiti interesa klijenata i izgradnji partnerstva koje će trajati generacijama.

www.sava.co.me

Vas Invest doo Budva je kompanija koja se bavi razvojem luksuznog kompleksa u Crnoj Gori pod nazivom Smokva Bay Resort.

Smokva Bay će ostvariti očekivani razvoj sa pogledom na Jadransko more koji će imati hotele svjetske klase Raffles. Postaću prvo privatno ljetovalište u Crnoj Gori koje nudi luksuzne brendove i privatne rezidencije, na osami, netaknute, prirodne obale.

Kompanija S&T se bavi realizacijom kompletnih IT rješenja, integracijom sistema, pružanjem usluga informatičkog konsaltinga, servisa i podrške u cilju rješavanja poslovnih problema svojih klijenata. S&T je u Crnoj Gori osnovan avgusta 2002.godine sa 100% kapitalom S&T Group AG. S&T Crna Gora posluje u okviru poslovnih jedinica: Infrastrukturalna rješenja (network & security, enterprise systems i outsourcing) i Business solutions (SW razvoj).

U Crnoj Gori nudimo rješenja bazirana na proizvodima naših partnera, renomiranih svjetskih brendova kao što su: Microsoft, Oracle, Check Point, Juniper, Entrust, SafeNet, Trend Micro, Digi, ArcSight, Iron Mountain, VmWare, McAfee, Cisco, EMC, HP, IBM, Fujitsu, Hitachi, Imperva, Bosch, CrossMatch, MaxData...

S&T Crna Gora je jedinstveni IT sistem integrator u Crnoj Gori, sa reputacijom pouzdanog partnera, zahvaljujući bro-

jnim uspješno realizovanim projektima u telekomunikacionim kompanijama, finansijskim institucijama, državnom i javnom sektoru, kao i privatnom sektoru, među kojima se posebno ističu projekti koji su od strateškog značaja za dalji informatički napredak Crne Gore:

- Glavni web portal Vlade Crne Gore www.gov.me,
- Konsolidacija DC i DR u NLB Montenegro,
- Centralna korporativna informatička sigurnosna rješenja T-Com Crna Gora,
- Web portal za Online servise Vlade Crne Gore www.eup-rava.me,
- SW rješenje za Projekat stručnog osposobljavanja lica sa stečenim visokim obrazovanjem,
- Implementacija državnog GOV CA i centralnog javnog POSTA
- CA PKI sistema, Implementacija SWIS, integralnog HW i SW-a rješenja za sistem socijalnog staranja u Crnoj Gori.

Institucija Foldana Financial igra bitnu ulogu u otkupu potraživanja i faktoringu u Mađarskoj. Na osnovu dozvole koju je izdala Centralna banka Crne Gore krajem 2019. godine, kompanija Foldana Financial doo registrovana je za otkup aktivnih i dospjelih potraživanja od finansijskih instituci-

ja, operatora telekomunikacija i javnih privrednih društava. Naša kompanija primarno se bavi vansudskom naplatom potraživanja, u najvećem broju slučajeva na način da se restrukturira dug ili da se potpiše sporazum o plaćanju u ratama i da se smanji dug na osnovu dogovora sa dužnikom. Jedino u eksternim slučajevima pokrećemo pravni ili izvršni postupak.

Moravčević Vojinović i partneri u saradnji sa Schoenherr, kao jedna od najvećih kancelarija Schoenherr-a, jeste vodeća advokatska kancelarija koja posluje na crnogorskom tržištu od 2003.godine, prepoznata kao Band 1 advokatska kancelarija od strane relevantnih globalnih advokatskih adresa. Kancelarija je prepoznata kao dugogodišnji lider na tržištu zbog svog velikog iskustva – redovno preuzimanje

delikatnih poslova, za Vladu Crne Gore i za brojne istaknute klijente iz privatnog sektora.

Naš tim u Crnoj Gori nudi pravne savjete koji su potrebni klijentima, a koji se odnose na probleme u korporativnom pravu, složene kupovine u procesu spajanja i akvizicije, bankarstvo, finansije i tržišta kapitala, rješavanje sporova, nekretnine, IP, konkurenciju i pitanja zapošljavanja kao i pravnu podršku u svakodnevnom poslovanju.

Kompanija Tara Resources AD je privatna, švajcarska kompanija koja trenutno radi na projektu Brskovo u Mojkovcu.

Projekat Rudnik Brskovo ima potencijal da postane jedan od najvećih i najpovoljnijih površinskih kopova cinka u Evropi, za proizvodnju koncentrata cinka, olova i bakra

Mojkovac i Rudnik Brskovo imaju dugu istoriju, sa prvim rudarskim operacijama manjeg obima zabilježenim u trinaestom vijeku. Ovi radovi pretvorili su Brskovo u veliki evropski

trgovački centar i izvor bogatstva u zemlji.

Kompanija Tara Resources je nakon preuzimanja projekta 2018. godine izvršila dodatno bušenje kako bi se povećali i potvrdili resursi, metalurška ispitivanja i studije o zaštiti životne sredine a takođe je izvršena preliminarna ekonomska procjena. Kompanija Tara Resources trenutno radi na razvoju Studije Izvodljivosti projekta kao i na prikupljanju svih potrebnih lokalnih dozvola i odobrenja za rad. Projekat je dobro povezan sa putnom i željezničkom infrastrukturom, nalazi se u blizini međunarodnih luka i takođe ima pristup lokalnom stanovništvu koje ima iskustvo u rudarstvu.

Terna Crna Gora realizuje aktivnosti vezane za implementaciju i upravljanje električnom povezanošću između

Italije i Crne Gore, i unapređuje razvojne prilike u industriji prenosa električne energije na Balkanu.

Kompanija je u vlasništvu Terna SpA, najboljeg nezavisnog operatora u Evropi, šestoj u svijetu po dužini prenosnih kablova kojima upravlja.

www.terna.it

One brend u Crnoj Gori predstavljen je 2022. kao dio 4iG grupe koja predstavlja jednu od vodećih kompanija na mađarskom ICT tržištu, ali koji ujedno nastavlja i tradiciju prve mobilne mreže u Crnoj Gori osnovane 1996. godine. U toku prethodne godine uspio je da se na tržištu pozicionira kao prepoznatljiv, donijevši svježinu i nov način komunikacije, promovirajući transparentnost kao jednu od svojih ključnih vrijednosti.

Pozicionirajući korisničko iskustvo kao svoj prioritet, One Crna Gora sa svojom infrastrukturom pokriva sve opštine u Crnoj Gori brzim i pouzdanim internetom. Kompanija je dva puta zaredom - 2020. i 2021. dobila prestižno priznanje BEST IN TEST na nezavisnom mjerenju kvaliteta mobilnih mreža koje je sprovela međunarodna kompanija UMLAUT.

Okrenuta ka budućnosti, One Crna Gora obezbijedila je idealne resurse za implementaciju 5G mobilnih mreža visokih performansi i kapaciteta. Na uspješno završenoj aukciji spektra koju je organizovala Agencija za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost (EKIP), kompanija je obezbijedila frekvencije na 700 MHz i 3600 MHz na period od 15 godina. Ova investicija od gotovo tri miliona eura predstavlja resurs za dalji strateški razvoj kompanije, a istovremeno, ona je samo jedan od koraka ka daljim ulaganjima u infrastrukturu.

Kompanija je u 2022. ostvarila prodaju od 55 miliona, te pokazala visok stepen društvene odgovornosti, zbog čega je prema ocjeni Unije poslodavaca Crne Gore zavrijedila nagradu u kategoriji "Briga za zajednicu".

www.one.me

Pivara Trebjesa doo Nikšić, proizvođač jednog od najpoznatijih crnogorskih brendova – Nikšićkog piva, dio je kompanije Molson Coors Brewery, trećeg po veličini proizvođača piva u svijetu. Porijeklo onoga što danas znamo kao Nikšićko pivo datira još iz 1896. godine. Trebjesa proizvodi lokalna piva: Nikšićko Pivo, Nikšićko Gold, Nikšićko Cool Lemon, Nikšićko Cool Grapefruit, Nikšićko Nefiltrirano i Onogošt. Ima licencu za proiz-

vodnju Jelen piva i Apatinskog piva, a portfolio obogaćuju i poznati svjetski brendovi piva kao što su Staropramen, Corona, Becks, Leffe, Hoegaarden, Stella Artois i Löwenbräu.

Trebjesa igra ključnu ulogu u nacionalnoj privredi i doprinosi njenom razvoju kroz razna sponzorstva, donacije i projekte lokalne zajednice.

Privredna komora nagradila je pivaru Trebjesa kao najuspješniju kompaniju u Crnoj Gori u 2016. godini.

www.pivaratrebjesa.com

Scotch Whisky International Montenegro Međunarodna trgovačka kuća nastala iz strasti za viskijem. Sa dugogodišnjom stručnošću, našom snažnom kupovnom pozicijom u škotskim destilerijama i našim oštrim fokusom na budućnost, imamo sve potrebne alate da pomognemo investitorima da stabilizuju svoj investicioni portfolio. Prije 2007. godine niko nije čuo za ulaganje u viski. Od tada je single malt Scotch pre-rastao u zrelo, punopravnu investicionu klasu. Kao pioniri, ponosni smo na ulogu koju smo odigrali u razvoju viskija kao investicionog proizvoda. U industriji smo aktivni skoro dvije decenije i vidimo da će vrijednost viskija samo rasti u budućnosti. Naša centrala (uključujući naš trezor viskija) nalazi se u Sasenhajmu, u srcu konurbacije Randstand i blizu aerodroma Šiphol. Pored ovoga, imamo sopstveno carinsko skladište za skladištenje i upravljanje bačvama u Škotskoj. Trgujemo samo

u bocama i bačvama rijetkog single malt škotskog viskija i naš tim stručnjaka brine o cijelom procesu, od sirovina do krajnjeg proizvoda. Sve kako bismo bili sigurni da ozbiljni investitori poput vas mogu sa povjerenjem da ulažu u budućnost. Naša vizija razvoja posvećena je ekspanziji Scotch Whisky Investment-a širom svijeta. Zbog toga planiramo da otvorimo naše filijale u top 10 destinacija širom svijeta i počeli smo sa Antverpenom u Belgiji, u okviru hotela Krasnopolski i za region JIE u zalivu Luštica u Crnoj Gori sa Scotch Whisky Investors klubom. Osnivač Scotch Whisky Investments je Mišel Kapen, koji je danas vlasnik 80% kompanije, a ostatak od 20% dijele tri ključna holandska investitora. Kompanija posjeduje licencu holandske uprave za finansijska tržišta (AFM) i svi investicioni ugovori su potpisani sa holandskim sjedištem i finansijske transakcije se obavljaju sa SWI računom u Holandiji. U Crnoj Gori SWI je svoju poslovnu pripremu započeo prije tri godine, a prije dvije godine počeo je poslovati u regionu JIE.

AD "Port of Adria" je članica „Global Ports Holding“-a. Osnovna djelatnost kompanije je pretovar i skladištenje kontejnera i svih vrsta generalnih tereta na površini od 520.000m². Raspolaze sa potpuno opremljenim tehnološkim cjelinama – kontejnerskim terminalom, terminalom za generalne terete, drvnim terminalom, Ro Ro terminalom i kruz terminalom, sa ukupno 9 vezova. Posjeduje 12 zatvorenih skladišta ukupne površine 76.732m², kao i ot-

voreni skladišni prostor ukupne površine 163.390m².

Na svim dokovima moguće je istovremeno vezati različite tipove brodova po međunarodnim uzansama. Kompletno područje je ograđeno, pokriveno video nadzorom, čime je obezbjeđena visoka sigurnost za robu i obavljanje pretovarnih manipulacija. Kompanija posluje u skladu sa međunarodnim standardima – IMS (ISO 9001, ISO 14001 i OHSAS 18001) i ISPS.

www.portofadria.me

MFIC | Montenegrin Foreign
Investors Council

Novala Miloševa 29/II, Podgorica | www.mfic.me